

“HYPERSCIENCE”

республикалық ғылыми – әдістемелік журнал

№4 Б (123) СӘУІР

2024

«НұрScience» республикалық ғылыми – әдістемелік журналы

№4Б (123) СӘУІР, 2024 жыл

«НұрScience» республикалық ғылыми-әдістемелік журналының редакциялық алқасы

1. **Әжмұрат Нұрбек Тағыбергенұлы** – бас редактор, PhD докторант, «НұрScience» ғылыми-әдістемелік жоғары мектебінің басшысы;
2. **Айладіров Нұргелді Болатбекұлы** – бас редактор орынбасары;

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА МҮШЕЛЕРІ:

3. **Искаков Бауыржан Муратбекович** – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Астана қаласы, «Тұран – Астана» университеті;
4. **Кенжин Жаксат Болатович** – Dr.оес., PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Астана қаласы, Дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясы;
5. **Хибина Зада Нурмухановна** – тарих ғылым.кандидаты (07.00.03 – жалпы тарих), Ақтөбе облыстық әдістемелік орталық әдіскері;
6. **Әметова Гүлжазира Тынысбайқызы** – Түркістан қаласы білім бөлімі әдістемелік кабинетінің әдіскері;
7. **Сүлейменова Акманар Махмудовна** – гуманитарлық ғылым.магистрі, «Ақтөбе қаласы әдістемелік кабинет КММ» директоры;
8. **Мустояпова Алтынгүл Сарсенқызы** – педагогикалық ғылымдар кандидаты, доцент, М.Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті тілдер кафедрасының жетекшісі;
9. **Уликпанова Камка Кенесовна** – педагог-зерттеуші, «Рауан» көпсалалы колледжі директорының оқуісі жөніндегі орынбасары;
10. **Ильгекбаева Гульжан Багибергеновна** – педагогика және психология ғылымдарының магистрі, Қонаев қаласы, «Еркетай» бала-бақша құрылтайшысы;
11. **Тлеулина Жемискул Женискызы** – магистр, Қазақстан профориентологтар Ассоциациясының мүшесі, профориентолог;

Журнал 2017 жылдың наурызынан бастап жарыққа шықты.

Қазақстан Республикасы ақпарат және коммуникациялар министрлігінде 15.02.2017 жылы тіркеліп, №16342-Ж куәлігі берілді.

Қолжазба авторға қайтарылмайды. Жарияланған мақала авторларының көзқарастары редакция пікірін білдірмейді.

Теруге сәуір 2024 ж. жіберілді.
Басуға сәуір 2024 ж. қол қойылды.
Таралымы 500 дана.

E-mail:
nurscience2017@mail.ru Айына 1 рет шығады. Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде басылады.

Выходит 1 раз в месяц, материалы публикуются на казахском, русском, английском языках.

Редакцияның мекен жайы:
000003, Ақтөбе қаласы, Мира 5А, офис 117, телефон: 87051365333

НұрScience» ғылыми-әдістемелік жоғары мектебі, АО «Народный банк», БИК HSBKKZKX, KZ376017121000012074, ИИН/БИН 820214300301. Кбе 19. КНП 861. QIWI кошелек 87014274520.

Уважаемые коллеги!

В феврале 2017 г. учреждён и открыт новый «Республиканский научно-методический журнал НұрScience». Журнал будет освещать актуальные темы высшего, ТиПО, школьного, дошкольного и дополнительного образования.

Основные рубрики Журнала:

1. **Образование и наука: опыт, проблемы, поиск и инновации**(научные, научно-методические исследования по направлениям образования и науки).
2. **Образование в регионах: лучшие модели школ, колледжей и вузов**(образовательные организации регионов как центры развития интеллектуального, культурного, инновационного, научно-технического кластера).
3. **Дополнительное образование как важный институт в формировании человека XXI века**(опыт, тенденции, новые образовательные программы и технологии развития личности обучающегося, традиционных образовательных программ, альтернативы образования и воспитания).
4. **В мире образования и науки: новости, события, факты** (информация о важных событиях, открытиях, исследованиях, мероприятиях организаций образования, в сфере личных достижений педагогов, ученых и исследователей).
5. **Международная интеграция в образовании и науке: взгляды и опыт зарубежных авторов** (публикуются интервью, статьи зарубежных экспертов, ученых, педагогов).
6. **Рецензии на научные труды, учебники, учебно-методические пособия** (публикуются рецензии на изданные, либо готовящиеся к изданию труды педагогов, ученых и молодых исследователей, способствующие трансляции опыта и трудов).
7. **В методическую копилку педагога**(рубрика освещает материалы консультативного характера, рекомендации опытных педагогов и специалистов в сфере образования и науки и др. вспомогательную информацию).

Требования к статьям и условия публикации в Республиканском научно-методическом журнале НұрScience

Общие требования:

- тема должна быть актуальной;
- заголовок ясный и конкретный;
- содержание статьи должно соответствовать тематике Журнала;
- содержание статьи должно носить практический характер;
- статья может быть написана в соавторстве до 5-ти авторов;
- статья может быть написана на казахском/русском/английском языке

Объем статьи

От 2-х до 4-х страниц (включая рисунки, фотографии, таблицы)

Сведения об авторах:

Фамилия, имя, отчество (полностью), 1 фотография автора (-ов) в формате jpeg высокого качества (300 dpi); указание ученой степени (при наличии), должности, места работы; контактный телефон и e-mail.

К публикации принимаются статьи, оформленные в соответствии с техническими требованиями:

1. Текст статьи набирается в программе MicrosoftWord
2. Шрифт основного текста TimesNewRoman
3. Размер шрифта основного текста 12 пт
4. Межстрочный интервал одинарный
5. Выравнивание текста по ширине
6. Все поля по 2 см.
7. Рисунки и таблицы по тексту, с кратким названием или описанием.

Редакция Журнала оставляет за собой право корректировки и сокращения объема статей по своему усмотрению. Редакция вправе самостоятельно решать вопрос соответствия статей тематике Журнала и его рубрик.

Стоимость публикации статьи +сертификат + электронный вариант журнала 3000 тг, ОРИГИНАЛ ЖУРНАЛА–5000 тг.

Рекламные услуги для организаций образования: материалы формата А4 в объеме 2 стр. – 15 000 тг., 4 стр. – 30 000 тг. Представляются информационные материалы (которые по желанию организаций могут корректироваться, дополняться, составляться в формате интервью по согласованию с заказчиком), до 5-ти фотографий.

Журнал распространяется на всей территории Республики Казахстан.

Қатысу төлемақысы төмендегі деректемеге жіберіледі: «НұрScience» ғылыми-әдістемелік жоғары мектебі, «ХалықБанк» АҚ, БИК HSBKKZKX, KZ376017121000012074, ИИН/БИН 820214300301. Кбе 19, КНП 861. QIWI кошелек 87014274520. Каспий голд номер карта 5169 4931 2776 2535. ИИН 820214300301 Әжмұрат Нұрбек Тағыбергелұлы.

ФОРМИРОВАНИЕ БУДУЩИХ ЛИДЕРОВ: ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В КОЛЛЕДЖЕ

Унгербаева Алия Тлеукабыловна

магистр экономических наук

преподаватель специальных дисциплин

Высший многопрофильный колледж Болашақ

E-mail: smagul.i@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются методы формирования будущих лидеров через эффективное преподавание экономических дисциплин в колледже. Автор исследует различные подходы и методики, способствующие развитию лидерских качеств у студентов, включая активное участие в проектах, ролевые игры, кейс-методы и другие формы обучения. Основное внимание уделяется применению этих методов в контексте экономических наук, а также их влиянию на развитие аналитических способностей, критического мышления и умения принятия решений у будущих лидеров. Результаты исследования помогают педагогам колледжей создать обучающую среду, способствующую эффективному формированию лидерского потенциала у студентов.

Ключевые слова: метод, обучение, навыки, анализ, образовательный процесс, лидер

Abstract: This article examines methods of cultivating future leaders through effective teaching of economic disciplines in college. The author explores various approaches and methodologies that contribute to the development of leadership qualities among students, including active participation in projects, role-playing games, case methods, and other forms of instruction. The primary focus is on the application of these methods within the context of economics, as well as their influence on the development of analytical abilities, critical thinking, and decision-making skills among future leaders. The findings of the study assist educators in colleges to create an educational environment conducive to the effective cultivation of leadership potential among students.

Keywords: method, teaching, skills, analysis, educational process, leadership

Образование является ключевым фактором развития индивидуума и общества в целом. В современном мире, насыщенном динамичными экономическими процессами, обучение экономическим дисциплинам в колледже играет ключевую роль в подготовке будущих специалистов. Однако, чтобы студенты могли полноценно усвоить сложный материал и успешно применять его на практике, необходимо использовать эффективные методы преподавания. Эффективные методы преподавания играют важную роль в образовательном процессе, влияя на усвоение знаний, развитие навыков и формирование критического мышления у студентов.

В данной статье рассматриваются эффективные методы преподавания экономических дисциплин, которые помогают сделать обучение в колледже более интересным, эффективным и разносторонним.

Проектное обучение

Одним из наиболее эффективных методов обучения экономическим дисциплинам в колледже являются проектное обучение.

Проектное обучение в области экономики представляет собой мощный инструмент формирования навыков анализа, критического мышления и применения теоретических знаний на практике. Проектное обучение помогает студентам углубить свое понимание экономических концепций, а также развивает ключевые компетенции, необходимые для успешной карьеры в области финансов, бизнеса и управления.

Индивидуальные проекты дают студентам возможность провести глубокий анализ конкретной экономической проблемы или явления. Это может быть исследование влияния налоговой политики на экономический рост, анализ эффективности мер по борьбе с инфляцией или оценка влияния международной торговли на местную экономику. Работа над индивидуальным проектом позволяет студентам развить навыки самостоятельной работы, исследовательские методы и аналитический подход к решению проблем.

Групповые проекты предоставляют студентам возможность работать в команде и совместно решать сложные экономические задачи. В рамках группового проекта студенты могут моделировать экономические сценарии, разрабатывать бизнес-планы, анализировать финансовые отчеты предприятий или создавать стратегии маркетинга. Работа в группе способствует развитию коммуникативных навыков, умению работать в коллективе и решать конфликты.

Проектное обучение также способствует применению междисциплинарного подхода, позволяя студентам интегрировать знания из различных областей, таких как экономика, финансы, менеджмент и маркетинг. Это помогает им получить более полное представление о реальных экономических процессах и явлениях, что важно для успешной работы в современном мире.

В целом, проектное обучение представляет собой эффективный метод преподавания экономических дисциплин в колледже, который стимулирует активное участие студентов, развивает практические навыки и подготавливает будущих специалистов к вызовам современной экономики.

Деловые игры и симуляции

Деловые игры и симуляции - это важный и эффективный метод обучения экономическим дисциплинам в колледже, который позволяет студентам погрузиться в реалии бизнеса и экономики, а также развивать навыки принятия решений, анализа и управления рисками.

Вот несколько причин, почему деловые игры и симуляции являются такими полезными для обучения:

✓ *Практическое применение теоретических знаний:* Деловые игры и симуляции позволяют студентам применить полученные в классе знания на практике. Этот опыт помогает им лучше понять, как теоретические концепции применяются в реальном мире бизнеса и экономики.

✓ *Развитие навыков принятия решений:* В рамках деловых игр и симуляций студентам приходится принимать стратегические решения, которые могут влиять на успех их "бизнеса" или экономической модели. Этот опыт помогает им развивать аналитические навыки, критическое мышление и умение принимать обоснованные решения.

✓ *Учебная практика в реалистичной среде:* Деловые игры и симуляции предоставляют студентам возможность испытать свои навыки и знания в реалистичной среде без риска реальных финансовых потерь или последствий. Этот опыт может быть ценным для студентов, которые планируют начать свою карьеру в области бизнеса или финансов.

✓ *Стимуляция соревновательного духа и мотивации:* Участие в деловых играх и симуляциях может стимулировать соревновательный дух у студентов и мотивировать их к достижению лучших результатов. Этот опыт может быть особенно полезным для студентов, которые амбициозны и стремятся к успеху в своей будущей карьере.

✓ *Коллективное обучение:* Многие деловые игры и симуляции требуют коллективной работы, что способствует развитию коммуникационных навыков и умению работать в команде. Этот опыт может быть ценным для студентов, которые в будущем будут работать в коллективной среде.

В целом, деловые игры и симуляции представляют собой эффективный и увлекательный способ обучения экономическим дисциплинам в колледже, который помогает студентам развивать не только теоретические знания, но и практические навыки, необходимые для успешной карьеры в сфере бизнеса и финансов.

Обсуждение случаев и дискуссии

Обсуждение случаев и проведение дискуссий способствуют развитию критического мышления и аналитических способностей у студентов. Анализ конкретных ситуаций из практики помогает им применять теоретические знания на практике и развивать навыки аналитического мышления и принятия решений.

Вот несколько причин, почему это метод так важен:

✓ *Применение теоретических знаний к реальным ситуациям:* Обсуждение случаев позволяет студентам применить полученные в классе теоретические знания к реальным ситуациям из практики. Это помогает им лучше понять, как принципы экономики и финансов применяются на практике и какие могут быть последствия различных стратегий и решений.

✓ *Развитие критического мышления:* Обсуждение случаев и проведение дискуссий требует от студентов анализа представленной информации, выработки собственных точек зрения и аргументации своих выводов. Это помогает им развивать критическое мышление и умение критически оценивать информацию.

✓ *Стимуляция обмена идеями:* Обсуждение случаев и дискуссии предоставляют студентам возможность обмениваться идеями и мнениями с коллегами и преподавателями. Это способствует активному взаимодействию и обмену опытом между участниками и помогает стимулировать новые идеи и подходы к решению проблем.

✓ *Подготовка к реальной жизни:* Обсуждение случаев и дискуссии позволяют студентам лучше понять, какие вызовы и проблемы могут возникнуть в реальной экономической среде, и как на них можно реагировать. Этот опыт помогает им подготовиться к будущей карьере в области экономики и финансов.

✓ *Развитие коммуникативных навыков:* Участие в обсуждениях и дискуссиях помогает студентам развивать навыки общения, выражения своих мыслей и аргументации своих позиций. Это важно для их будущей карьеры, где коммуникационные навыки играют важную роль.

В целом, обсуждение случаев и проведение дискуссий являются важным компонентом обучения экономическим дисциплинам в колледже, который способствует развитию критического мышления, аналитических способностей и коммуникативных навыков у студентов.

Метод проектов и кейсов

Метод проектов и кейсов - это эффективный подход к обучению экономическим дисциплинам в колледже, который активно вовлекает студентов в учебный процесс и позволяет им применить свои знания на практике. Метод проектов позволяет студентам самостоятельно выбирать темы и форматы работы над проектами, что способствует развитию их творческого мышления и исследовательских навыков. Анализ кейсов из реальной жизни помогает студентам лучше понять принципы работы рынка и применить их на практике.

Вот несколько ключевых особенностей этого метода:

✓ *Практическое применение знаний:* Метод проектов и кейсов позволяет студентам применить полученные в классе теоретические знания к реальным ситуациям и проблемам. Это помогает им лучше понять, как экономические концепции применяются на практике и какие могут быть последствия различных стратегий и решений.

✓ *Развитие аналитических навыков:* Работа над проектами и анализ кейсов требует от студентов анализа данных, выработки аргументированных выводов и принятия обоснованных решений. Это помогает им развивать аналитические навыки, критическое мышление и умение принимать обоснованные решения.

✓ *Коллаборативное обучение:* Метод проектов и кейсов часто включает в себя работу в группах, что способствует развитию коммуникативных навыков и умению работать в коллективе. Студенты учатся эффективно взаимодействовать с коллегами, делиться идеями и распределять обязанности.

✓ *Стимуляция творческого мышления:* Проекты и кейсы часто представляют собой сложные проблемы или ситуации, которые требуют нестандартного подхода и творческих решений. Это стимулирует студентов к развитию творческого мышления и поиску инновационных решений.

✓ *Подготовка к реальной жизни:* Работа над проектами и анализ кейсов позволяет студентам понять, какие вызовы и проблемы могут возникнуть в реальной экономической среде, и как на них можно реагировать. Этот опыт помогает им подготовиться к будущей карьере и успешно внедрять свои знания и навыки в практику.

В целом, метод проектов и кейсов представляет собой эффективный и практико-ориентированный подход к обучению экономическим дисциплинам в колледже, который способствует развитию разносторонних компетенций у студентов и готовит их к успешной карьере в сфере экономики, финансов и бизнеса.

Таким образом, применение эффективных методов преподавания экономических дисциплин в колледже играет важную роль в формировании компетентных специалистов, способных успешно работать в современной экономической среде. Проектные работы, деловые игры, обсуждение случаев и другие методы активного обучения помогают студентам не только усвоить теоретический материал, но и развить практические навыки, необходимые для успешной карьеры в сфере экономики, финансов и бизнеса.

Кроме того, эти методы обучения способствуют развитию коммуникативных навыков, умению работать в коллективе и решать проблемы в команде. Это особенно важно в современном мире, где командная работа и совместное принятие решений становятся все более значимыми аспектами профессиональной деятельности.

Эффективные методы обучения являются важным инструментом формирования будущих лидеров и специалистов, способных эффективно адаптироваться к переменчивым условиям рынка и принимать обоснованные решения в условиях неопределенности и конкуренции.

Список литературы:

1. Анцибор М.М. Активные формы и методы обучения. - Тула, 2018.-307 с.
2. Балабанов В.С., Кириллов В.Н., Юлдашев Р.Т. Методика преподавания экономических дисциплин. Основы лекторского мастерства. - М.,2020.-401 с.
3. Кохаева Е.Н. Формативное (формирующее) оценивание: методическое пособие / Е.Н. Кохаева. – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2018. – 66 с.
4. Хасевич Н.П., Сакович М.В. Методика преподавания экономических дисциплин/ Учебно-методический комплекс, 2021.-208 с.
5. <https://online.cpm.kz/ru/courses>

Кәсіби білім берудегі жаңашылдық

Усенбаева Жазира Сейтхановна

*Түркістан қаласы, "М. Шоқай атындағы 24 жалпы білім беретін мектеп" КММ
директордың бейінді істер жөніндегі орынбасары*

Еліміз егемендік алған алғашқы жылдарынан бастап білім беру ісіне аса мән берілуде. Бүгінгі ғаламдастыру дәуірінің талабына сай білім беру барысында оқушының жеке тұлғасын жан-жақты жетілдіруге, олардың танымдық әрекетін дамытумен қатар ғаламдық ой-санасын қалыптастыруға ерекше назар аударылуда.

Әрбір мемлекеттің алдына қойған мақсаты мен мұраты тарих сахнасынан өзіндік орнын ала отырып, өркениетті елдердің қатарына қосылу болса, сол экономикасы жақсы дамыған елдердің басты жетістіктері олардың қазба байлықтарының көптігі немесе жер көлемінің үлкендігінде емес, сондағы байлықты өз орнымен игере білуінде. Бұл қажеттілікті қанағаттандыру үшін ел ертеңі бүгінгі жас ұрпаққа сапалы білім мен саналы тәрбие беруге бүкілхалықтық дәрежеде мән беру-қазіргі таңдағы үлкен мәселе.

Ұлы Абайдың «Адам баласын заман өсіреді, кімде-кім жаман болса, оның замандастарының бәрі кінәлі» деген әйгілі сөзін еске алсақ, қазір құдайға шүкір, еліміз еңсе көтеріп, әлемдік өркениет пен ұлттық рухани құндылықтарымызға бет бұра бастадық.

Қазіргі заманғы мектепте нақты педагогикалық қызметте іске асыруға болатын орасан зор педагогикалық тәжірибе жинақталған, бірақ олардың бәрі бірдей қолданыла бермейді, өйткені көптеген мұғалімдер мен басшыларда ол тәжірибені зерттеу және қолдану қажеттілігі қалыптаспаған, сол сияқты ол тәжірибелерді талдау мен талдаудың дағдысы мен іскерлігі жетісе бермейді. Мұғалімдер нақты іс-әрекетінде өзінің, сол сияқты әріптесінің де педагогикалық тәжірибесіне талдау жасаудың қажеттілігіне мән бермейді. Осы бағытта мұғалімдердің инновациялық білім прогресіне бет бұруы көзделуде.

Жалпы инновациялық білім прогресінің негізіне педагогиканың екі маңызды проблемасы жатыр:

- педагогикалық тәжірибені оқыту проблемасы;

- психологиялық – педагогикалық ғылым жетістіктерінің практикасына дейін жеткізудің проблемасы.

Білімдегі инновациялық процестің нәтижесі теория мен практиканың тоғысында пайда болатын – теориялықта, практикалықта жаңалықтарды пайдалану болып табылады.

Жаңа технологияның басты мақсаттарының бірі баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру. Инновациялық технологияны пайдалану — өмір талабы.

Қазіргі пән оқытушыларының негізгі міндеті — білім беруді нәтижеге бағыттау, яғни инновациялық жаңа технологияны меңгеру екені баршамызға мәлім. Оқу үдерісіне қоғамның жаңа қажеттіліктеріне сәйкес инновациялық тәсілдерді енгізу, оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісін талап етеді. Осыған орай кез-келген оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын заманауи инновациялық технологияны меңгеруге ұмтылу керек. Себебі мемлекеттік білім стандартына сәйкес оқу үдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды, білім алушылардың білімін қадағалаудың инновациялық бақылау-өлшеу құралдарын енгізуді жүктейді. Оқытудың жаңа педагогикалық технологиясы – оқытуды ізгілендіру, өзін-өзі дамытып, тәрбиелей білетін, заман ағымына ілесе алатын білікті, жан-жақты жеке тұлға қалыптастыруды мақсат етеді. Оқушылардың кәсіби білім сапасын арттырумен бірге өз қабілетіне қарап, өзін-өзі дамыта отырып, өзіне сын көзбен қарауға мүмкіндік береді. Танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілетін дамытады. Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, дамыту міндеттерін көздейді. Оқытушының жеке тұлғаны зерттеуіне, оны толық танып, білуге және оқытудың мақсатына жетуге тиімді, әрі нақты жол ашады.

Білім беру жүйесі алдында тұрған талаптарды жүзеге асыру жолында ғалымдар мен педагогтар танымдық іс - әрекетті дамыту әдістерін іздестіруде. И. П. Павлов «... жақсы әдіспен талантты емес адам көп нәрсе жасайды, ал нашар әдіспен ұлы адамның өзі де текке жұмыс істейді» - деген болатын.

Міне, сондықтан жеке тұлғаны оқыту мен дамытудағы белгілі әдістердің рөлін бағалай отырып, қоғам дамуының әр кезеңінде адам ақыл - ойының «терең қайнарына бойлай алатын» әдістерді пайдалану жолындағы ізденістер мен ұсыныстар бүгінгі таңда өзекті деп санау қажеттігін айту керек.

Қазіргі таңдағы еліміздегі білім беру жүйесіндегі ең басты міндеті – білім берудің ұлттық модуліне көшу арқылы жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу. Қазіргі заман талабына сай пән оқытушысы ғана болу аз, оқытушы - ұстаз, инноватор, иннотехник болуы тиіс.

Мұғалім иннотехник дәрежесіне көтерілу үшін инновациялық технологияларды меңгеру керек, содан кейін пән бойынша қандай тақырыпқа пайдалану керектігіне тиімді зерттеу жүреді. Яғни әрбір инновациялық технологияларды меңгереді, содан кейін меңгерген технологияларды апробациядан (сабақ барысында қолдану) өткізеді, мұғалім талдау жасай отырып, тақырыпқа сай технологияны таңдайды.

Оқытушы білім алушының табиғи дарын, қабілетін ашу жас ерекшелігін ескере отырып, технология элементтерін тиімді пайдалана алу керек.

Инновация дегеніміз – бұл лабораториялық емес жаңа идеяны бірінші рет жүзеге асыру, ғылым жүзінде пайда болса да практикада негізделген. Жаңалық енгізу – мекемеге, ұйымға жергілікті аймақтық, мемлекеттік мекемелерге енгізілген үлгіге бағытталған.

Инновация сөзі латын тілінен аударғанда жаңалықты ендіру деген мағынаны білдіреді.

Инновация — кез келген жаңалық немесе жаңалықты енгізу ғана емес, бұл бүгінгі қолданыстағы білім жүйесінің тиімділігін арттыратын үдеріс. Инновациялық іс-әрекет — білім берудің кез келген деңгейінде инновациялық үдеріспен қамтамасыз ететін шаралар кешені және үдерістің өзі. Педагогикалық инновация білім беру жүйесін қайта құру, жетілдіру, модификациялау, өзгертуге байланысты немесе оның белгілі жақтарын, қасиеттерін және аспектілерін (жаңа заңнамалық актілерді, құрылымдарды, тұжырымдамаларды және интеграциялық байланыстарды және т.б.) жасақтау. Инновациялық үдеріс ұйымның мақсаты, құрылымы, міндеттері, технологиясы және адам ресурстарын қамтиды.

Инновациялық әдістердің ең негізгісінің бірі – «интерактивті оқыту әдісі». Негізгі қағидасы - педагогикалық қарым - қатынас пен қарым - қатынас диалогы арқылы жеке тұлғаны қалыптастырып дамыту.

Интерактивті әдіс - тәсілдерді жиі пайдалану, әр сабақта оның мүмкіндіктерін түрлендіріп отыру – педагогтар қауымының басты міндеті.

Интерактивтік оқу технологиясы (ИОТ) – деп нәтижесінде оқу әрекеті барысында олардың өзара мотивациялық, интеллектуалдық, эмоциялық және басқа да жақтарынан жетістіктерге жетуді сезіну ситуациясын тудыра алатын, білім алушыларға педагогикалық әсерлі танымдық қарым - қатынас құруға кепілдік беретін, оқытушы мен білім алушының іс - әрекетін оқу - ойындар түрінде ұйымдастыру тәсілдерін айтамыз.

Интерактивті әдістерге мыналар жатады:

- ◆ миға шабуыл әдісі;
- ◆ топпен жұмыс;
- ◆ проблемалық шығарма әдістері;
- ◆ рөлдік ойындар;
- ◆ з ерттеулер;
- ◆ іскерлік ойындар;
- ◆ сын тұрғысынан ойлау әдісі;
- ◆ пікірталастар және т. б.

Оқудың интерактивті әдістерінің үлгісі:

«Ми шабуылы», «ми штурмы» («дельфи» әдісі) – бұл әдіс, берілген сұраққа кез - келген оқушы жауап бере алатын әдіс. Маңыздысы айтылған көзқарасқа бірден баға қоймау керек, барлығын қабылдау қажет және әрқайсысының пікірін тақтаға немесе парақ қағазға жазған дұрыс. Қатысушылар олардан негіздеме немесе сұраққа түсініктеме талап етілмейтінін түсінулері керек.

«Ми шабуылы» хабарландыруды анықтау керек болғанда және қатысушыларының белгілі сұраққа қатынасы кезінде қолданылады. Жұмыстың бұл нысанын кері байланыс алу үшін қолдануға болады.

Инновациялық іс-әрекеттің негізгі функцияларына педагогикалық үдерістің компоненттерінің өзгерістерін енгізеді: мақсаттары, білім беру мазмұны, оқытудың формасы, әдістері, тәсілдері, технологиялары, басқару жүйесі және т.б. Сонымен бірге барлық зерттеушілер инновацияны инновациялық стихиялы ізденіс ретінде қарастырмау керек деген пікірге келеді, себебі инновация - мақсатты бағытталған, саналы өзгеріс.

Бүгінде инновациялық өзгерістер әртүрлі бағыттарда жүруде, білім берудің жаңа мазмұнын қалыптастыру; оқытудың жаңа технологияларын өңдеу мен жүзеге асыруда; жаңа бағдарламаны меңгерудің әдістері мен тәсілдерін қолдану; оқыту үдерісінде оқушылардың өзіндік анықталуына жағдай туғызу; мұғалім мен оқушының ойлау стилінде, өзара қарым-қатынастарында өзгеріс, білім беру мекемелерінде шығармашылық инновациялық ұжымды жасау және дамыту. Бұл үдерістердің барлық қарама-қайшылықтарында, шығындарында, кемшіліктерінде олар позитивті сипат береді. Осы инновация әлеуметтік институт ретінде білім беруге тән керітартпалықты жоюға мүмкіндік береді, әлеуметтік тапсырыс, мемлекеттің, тұлғаның қажеттілігінің өзгерісіне жедел және икемді жауап беру механизмін құру жағдайларын қамтамасыз етеді, бұл бүгінде отандық білім беруді дамытудың өзекті міндеттері ретінде қарастырылады.

Осылайша, жоғарыда қарастырылған педагогикалық инновацияның болмысын ұғу амалдарындағы ортақ нәрсе олардың басты назары педагогикалық шығармашылықтың үдерісі мен нәтижесінде болуында. Барлық зерттеушілер білімнің инновациялық үдерістердің болмысын жаңа теориялық талдап, түсінік беруге, үздіксіз инновациялық қозғалысты қамтамасыз етуге қажеттілігін атап өтеді. Бұл қажеттілік, өз кезегінде мамандардың арнайы даярлау, соның ішінде педагогикалық инновация саласында құзыретті педагогтерді даярлау мәселелесін өзектендіреді. Инновациялық іс-әрекетке, үздіксіз инновациялық режимде жұмыс жасауға педагогтерді даярлау арқылы инновациялық білім беруді дамытудың сәттілігі анықталады. Осы даярлықтың маңызды құрылымдық бөліміне қоғамның, еңбек нарығының, тұлғаның, технологиялардың және үздіксіз ақпараттық ортаның жаңаруына өз кәсіби іс-әрекетінде оперативті әрекет етіп, икемді болу қабілеті жатады. Сонымен, педагогтің құзыреттілігі білім берудегі инновацияның дамуының тұрақтылығының маңызды шарттарының бірі. Сондықтан, педагог мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін мақсатты дамыту- білімнің инновациялық дамуының маңызды факторы.

Осылайша, жоғарыда қарастырылған педагогикалық инновацияның болмысын ұғу амалдарындағы ортақ нәрсе олардың басты назары педагогикалық шығармашылықтың үдерісі мен нәтижесінде болуында. Барлық зерттеушілер білімнің инновациялық үдерістердің болмысын жаңа теориялық талдап, түсінік беруге, үздіксіз инновациялық қозғалысты қамтамасыз етуге қажеттілігін атап өтеді. Бұл қажеттілік, өз кезегінде мамандардың арнайы даярлау, соның ішінде педагогикалық инновация саласында құзыретті педагогтерді даярлау мәселелесін өзектендіреді. Инновациялық іс-әрекетке, үздіксіз инновациялық режимде жұмыс жасауға педагогтерді даярлау арқылы инновациялық білім беруді дамытудың сәттілігі анықталады.

Осы даярлықтың маңызды құрылымдық бөліміне қоғамның, еңбек нарығының, тұлғаның, технологиялардың және үздіксіз ақпараттық ортаның жаңаруына өз кәсіби іс-әрекетінде оперативті әрекет етіп, икемді болу қабілеті жатады. Сонымен, педагогтің құзыреттілігі білім берудегі инновацияның дамуының тұрақтылығының маңызды шарттарының бірі. Сондықтан, педагог мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін мақсатты дамыту- білімнің инновациялық дамуының маңызды факторы.

Біліктілікті арттырып тәжірибеге араласқаннан кейінгі мұғалімдердің дәстүрлі оқыту әдістемесіне көшіп кетпеуі үшін мектепшілік, аудандық, қалалық, облыстық, республикалық әдістемелік қолдау мен біріккен әрекетті жүйелі жүзеге асыру маңызды. Бүгінде желілік қоғамдастықтар, әртүрлі формада тәжірибе алмасулар, ортақ ойды ортаға салатын басылымдар, іс –тәжірибені тарату жұмыстарының жүйелі жүзеге асырылуда. Бұл өз кезегінде мұғалімге кәсіби қолдау, даму, кәсіби құзыреттіліктің арттыру қолайлы факторлары болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қабдықайыров Қ., Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А, 2015
2. Шишов С.Е. Понятия компетенции в контексте проблемы качества образования. «Государства и образования, 2002 г»

Жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының сабаққа деген қызығушылығын арттыру

Рахметова Рысжан Инешқызы

Түркістан қаласы білім бөлімінің бастауыш сыныптар әдіскері

Жалпы бастауыш сынып оқушыларының оқыту үрдісіндегі әрекеттері тікелей ойынмен тығыз байланысты. Өзімнің еңбек өтілімде байқағаным: ойынды сабақта тиімді пайдалану оқушының ой өрісін шыңдай отырып, жаңа сабақты тез меңгеруіне және ақпаратты белсенді қабылдауына үлкен септігін тигізеді. Ол үшін мұғалімнің шеберлігі де үлкен роль атқарады. Ойынды сабақ кезеңдерінің қажетті кезінде орынды пайдалану-педогогтан сауаттылықты қажет етеді. Мәнсіз-мағынасыз қолдану сабақ түсінуге зиянын тигізеді. Сабақтағы қандай да бір дүниені дамытуға пайдалана білу керек деп ойлаймын.

Менің өзекті тақырыбым: «Ойын технологиясын пайдалана отырып, оқушылардың танымдық қабілетін дамыту»

Бұл өзекті тақырыпты алудағы мақсат, міндеттерім:

1. Оқушылардың шығармашылық белсенділігінің дамуына және өздігімен жұмыс істеу арқылы өз білімін қалыптастыруға дағдыландыру;
2. Бала тәрбиесіне әсер беретін ойындар жүйесін қалыптастыру;
3. Ұлттық ойындарды дәріптеу;
4. Зеректі, тапқыр, ойшыл болуға тәрбиелеу;
5. Танымдық қабілеттерін арттыру;

Ойын дегеніміз не? **Ойын**- балалар бір-бірімен қарым-қатынас жасайтын өз бетінше іс-әрекет. Ойын арқылы баланы оқу-тәрбие үрдісіне қызықтыруға болады.

Ойын-баланың ақыл-ойын тәрбиелейтін құрал. Бала көп ойнайды, ойын арқылы тәрбие алады.

Ұлттық ойындар-заманында бірінші алға қойылған мақсатқа даярлау, отаншылдық сезімге баулу. Бұл оқу-тәрбие негіздерінің бірі.

Ойын нені қалыптастырады?

О-ойды

Й-икемді

Ы-ынтымақтастықты

Н-нақтылықты қалыптастырады

Ойынның қай-қайсысы болса да белгілі мақсат, міндеттерді көздей отырып ұйымдастырылады. Себебі, ойын ойыншының адамгершілік, мінез-құлық, дене қасиеттерінің даналық жақтарын, әлеуметтік, қоғамдық мәселелерді астарлы да ашық қамтиды.

Ойын қалай, қашан пайда болған? Ойын тарихының шығуы адамзат тарихының бір бөлігі ретінде сонау аң аулау мен терімшілік уақытында қатар пайда болып, дамып келеді. Содан бізге жетіп, ойналған ойындар ағылшын ғалымы Э. Манкейдің пайымдауынша 5000 жылдай бұрын ойналса керек. Қазақтың қонақжайлылығымен бірге енген ұлттық ойындары да бала болмысына үлкен әсер ететіні хақ. «Отыз күн ойын, қырық күн тойын» деген сөз де содан шықса керек.

Ойын - бала тәрбиесімен егіз. Өйткені бала ойынсыз өспейді, жан-жақсыз дамымайды. Тек қимыл, қозғалыс қана дененің шынығып өсуін, жетілуін қамтамасыз ете алады

Халық ойындарын бүгінгі педагогикалық білім талаптарына сай іріктеп, ретті қолдана білсек, онда ол бала тәрбиесінің сапасын көтеріп, тиімділігін арттырады, сыныптан тыс тәрбие жұмыстарын жандандырады.

Ғалымдар, педагогтар ұлттық ойындарды зерттеп 5 топқа бөлген.

1. Аңға байланысты ойындар

2. Малға байланысты ойындар

3. Түрлі заттармен ойналатын ойындар

4. Зеректілікті, ептілікті, икемділікті қажет ететін ойындар

5. Соңғы кезде қалыптасқан ойындар

Ойындар оқушылардың ақыл-ойын жетілдіріп, дүниетанымын, рухани деңгейін кеңейтіп, олардың қимыл-қозғалыс дағдыларын дамытады, алған білімдерін күнбе - күн өмірмен ұштастырады, басқа да адамгершілік мінез-құлықтарды бойына сіңіруге мүмкіншіліктер береді. Сондықтан, тәрбие жұмысында халық ойындарын ескерусіз қалдыруға болмайды.

Ойынның педагогикада, оқыту үрдісінде алатын орны Платон заманынан белгілі болған XVIII ғасырдың өзінеде-ақ Ж.Ж. Руссо мен И.Г. Песталоцци ойын арқылы балаларды болашақ өмірге бейімдеу керек деп түсіндірген.

Ойынның сабақ барысында басты мақсаты – білім беруді ойынмен ұштастыру. Баланың ойынға белсенді түрде қатысуы оның ұжымдағы басқа да әрекеттерін айқындайды. Ойын бір қарағанда қарапайым құбылыс не әрекет сияқты болғанымен, ол ұжымдық әрекет. Ойын арқылы оқушы неге үйренеді?

Өздігінен жұмыс істеуге үйренеді

Сөздік қоры байиды, тілі дамиды

Зейіні қалыптасады

Байқампаздығы артады

Өзара сыйластыққа үйретеді

Ойынның ережесін бұзбау, яғни, тәртіптілікке баулиды

Бір-біріне деген оқушы сенімі артады достыққа, ынтымақтастыққа баулиды

Сабаққа қызығушылығы артады.

Бір-бірімен жақын қарым-қатынаста болады.

Қисынды ой-қабілетін дамытады.

Педагогикалық үрдісті жетілдіруде ойынның алар орнын қазақстандық ғалым Н. Құлжанова да зерттеген. Ойын бала үшін еліктеу, инстинг, күнделікті негізгі әрекет және оның жеке өмірі, - деп дәлелдеген. Н. Құлжанованың айтуы бойынша ойынды әдептілік, тәрбиелік мақсатта пайдалану-баланың болашақ өміріне түзу жол салу, үлкендерге еліктеуі және өмірдің талаптарына сай бейімделуі басты педагогикалық мақсаттар.

Ғалым «Бала ойында ғана тынығып», «жұмыс жасап», өсіп жетіледі. «Оның ойлау қабілеті жетіліп, қарым-қатынас жасау мүмкіндігі артады», -деп атап көрсеткен.

«Ойын – бала үшін өмірлік тәжірибе», -деп М. Жұмабаев атап көрсетсе, «Ойын-баланың рухани дамуының негізі», -деп Ж. Плаже, К. Левин, Л.С. Выгоский, Д.Б. Эльконин өз еңбектерінде атап көрсеткен.

Ойын-балалар үшін күрделі әрекет те бола алады. Балалар білімді ойын арқылы қабылдап, үлкендерден үйренеді. Сондықтан сабақтағы ойын оқушы білімін тыңдап, ой-өрісі кеңейте алады, білім алудағы қызығушылығы артады. Ойын арқылы бала көптеген мәліметтер алады, психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады. Баланың жас ерекшелігіне, сабақтың мақсатына сай ұжымдастырылған ойындардың берері мол.

Білім берудің жаңа технологияларын пайдалану бойынша мемлекеттік стандарт жобасында оқытудың ойын технологиясына үлкен мән берілген. «Пәндік, пәнаралық сипаттағы дидактикалық және сюжеттік, рөлдік ойындар білім алушыға өзін танытуға, жолдастарының пікірімен санасуға, көпшілік алдында сөйлеу қабілетін үйренуге, жан-жақты білімін көрсетуге мүмкіндік береді. Рөлдік, сюжеттік ойындардың көмегімен білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыратын оқу міндеттерін шешуге болады. Ойын қарапайым тілдік жағдаяттарда білім алушыларды қарым-қатынас мәдениетіне тәрбиелейді», деп атап көрсетілген.

Сондай-ақ 12 жылдың білім беруде ұлттық ойындарға және шынайы өмірлік әрекетпен ойналатын ойындарға мән беріледі.

Ойын арқылы оқушының білімі мен бейімін, жеке тұлғалық қасиет-қабілеттерін арттыру мүмкіндіктері зерттелген. Ойындардың қажеттілігін іріктеп ала білу-ұстаз шеберлігіне байланысты. Оқушының тілін дамытуда сөздік ойындарын қолдану тиімдірек. Сондай ойындардың бірі – **«Керекті сөзді тауып айт»**. Ойынның мақсаты-қажетті сөздерді дұрыс тауып айтуға жаттықтыру, оқушы зейінін қалыптастыру. Мұғалім сол сабаққа қатысты жалпылама сөзді атайды, оқушылар қажетті сөздерді атайды немесе жазады. Бұл ойын оқушыларды талдау жасауға да үйретеді.

Мысалы: тіл дамыту сабағында «Заттың атаулары» деген сөз аталса, оқушылар, бірнеше сөздер айтады және сұрақтар қояды. Жауаптарды жазады. Сондай-ақ оқушы зейінін қалыптастыруда «**Кім тез, шапшаң**» ойынын өткізуге болады. Бұл ойынды барлық сабақтарда қолдануға болады.

Сабақ барысында оқушылардың қызығушылығы, зейіні, тілін дамыту үшін грамматикалық ойындардың орны ерекше. Сабақта тиімді қолданылған ойын оқушылардың грамматиканы толық меңгеріп, сауатты жазу дағдысына мол мүмкіндік береді. Оқушыларды өзбеттерімен жұмыс істеуге дағдыландырады, ізденімпаздыққа баулиды. Грамматикалық ойындардың ерекшеліктері де бар. Бұл ойын әр түрлі жағдаяттар арқылы жүзеге асады. Ойын сабақтың әр бөлігінде, әр мақсатта жекеленіп, дараланып қолданылады. Жаңа тақырыпты түсіндіруде, өткенді қайталауда, пысықтау сабақтарында пайдаланылады. Мұғалім ойындарды қолдану үшін жете дайындық жасап, қажетті жабдықтармен қамтамасыз етеді. Олар: грамматикалық лото, грамматикалық тренинг, грамматикалық гимнастика т.б.

Сабақ барысында оқушының тілін дамытатындай, коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыратындай ойындарды қолданамын. Олар: «Синтаксистік касса», «Сөйлем қуаласпақ», «Күсбегі», «Кедергіден өту», «Кім болам?», «Асауды ұстау», «Аударыспақ», «Вагондарды құрау», «Қай әріп жоғалды?», «Лоторея ұту», «Жасырынбақ», «Атын айт», «Түсін таны» «Не артық?» т.б. ойындар. Әр ойын сабақ мақсатына сай қолданыс табады.

«Синтаксистік касса» ойыны. Карточкада бірнеше суреттер көрсетіледі (адам, құс, т.б.) беріледі және қойылатын сұрақтар карточкасы жасалады. Суреттің үстіне сұрақтары айтылып қойылады.

«Сөйлем қуаласпақ» ойыны. Интерактивті тақтадан мазмұнды суреттер көрсетіледі. Топта сөйлемдер арқылы мәтін түрлері немесе хат, эссе, ой-толғау, хабарландыру, жарнама құрастырылады (ауызша).

«Кедергіден өту» ойыны. Интерактивті тақтадан «кедергілер» көрсетіледі. Әр кедергінің өз тапсырамасы тақтадан көрінеді. Тапсырмалар топқа беріледі. Осылайша ойын соңында кедергілерден өтіп мәреге жеткен топ жеңіске жетеді.

«Вагон құрау» ойыны. Әр топқа бірнеше вагондар беріледі. Әр балаға 1 вагоннан. Вагонның артындағы тапсырманы орындаған оқушы вагонды ретімен тақтаға келіп іледі. Қай топтың вагондары алдымен құралса, сол топ жеңіске жетеді.

«Алтын айт» ойыны. Интерактивті тақтадан бір-бірімен араласқан бірнеше суреттер тұрады. Оқушылар кезекпен шығып суреттерді «белгісі» арқылы топтан себебін түсіндіреді.

Сабақтан тыс уақытта қимыл-әрекет ойындарына көңіл бөлінеді. «Туған күні», «Ақ терек, көк терек», «Ақ тоқаш», «Айға ұшу», «Кім болам?» сияқты ойындар ойналады. Қимылдары дамуымен қатар ойын барысында өлең, тақпақ жаттайды.

Мысалы: Бүгін Анардың туған күніне

Ақ тоқаш пісірдік

Үлкендігі мынадай

Кішкентайлығы осындай

Ақ тоқаш-ау, ақ тоқаш

Біреуді сайлап, өзің қаш.

Сонымен қатар 12 жылдық білім беру және оқушы құзыреттіліктерін дамытатындай рольдік, сюжеттік ойындарға үлкен мән беремін. Оқушылар алдына түрлі өмірлік жағдаяттар беріліп, оқушылар лайнай отырып, сол туындаған проблеманы шешуге дағдыланады. Ойын үстінде бала сұранысы мен мұғалім тапсырмасы өзара ұштасады. Мысалы: «Біздің үйіміз» ойыны. Топ өздері тұрғысы келетін үйдің сұлбасын сызады немесе суретін салады. Одан кейін осы үйді салу үшін материалдарды анықтап алады.

Осылайша ойын өмірмен байланыста болып, оқушы құзыреттілігін дамытуға септігін тигізеді.

Сонымен, ойын келесі маңызды міндеттер: баланың қоғамдық қатынастарға бейімделуі, жалпы адамзаттық мәдени құндылықтар мен әртүрлі ұлт өкілдерінің мәдениеттерін меңгеруі: баланың шынайы адамгершілік коммуникацияға енуіне мүмкіндік беретін коммуникативті іс-әрекеттердің көрініс табуы жүзеге асырылады. Баланың әр қырынан көрінуіне интеллектуалдық, шығармашылық, коммуникативтік жағынан және әртүрлі қиындықтарды жеңуге жағдай жасайды.

Қорыта айтқанда, сабақтарды ұйымдастыру барысында ойынды қолдана отырып, келесідей нәтижелерге қол жеткіздім, олар:

- *Оқушының ой-өрісі дамиды.
- *Ойлау іскерлігі қалыптасады.
- *Ақыл- ойы жетіледі.
- *Есте сақтау қабілеті артады.
- *Қызығушылық қабілеті оянады.
- *Тіл, сөйлеу мәдениеті қалыптасады.
- *Оқушы өз бетімен жұмыс жүргізуге дағдыланады.
- *Шығармашылықпен жұмыстанады.
- *Даму мониторингі айқын көрінеді

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Ойын әрекеті арқылы белсенділікке баулу». Петров А.В. 2001.
2. «Бастауыш мектептегі ойын технологиясы арқылы оқыту». Калмыкова Е.В, 2007.
3. Ойын технологиясының ерекшеліктері // Интернет.
4. Креативтілікті дамытудағы ойын технологиясы // Интернет.
5. Құзыреттілік және ойын технологиясы // С.Буланов.

Ұлттық құндылығымызды дәріптеуде қазақтың ұлттық аспабы сазсырнай

Стамкулова Назгуль Сагинбаевна
Ақтөбе облысы, Қобда ауданы
Әлия Молдағұлова атындағы музыка пәні мұғалімі

Қазіргі кезеңдегі экономикалық-әлеуметтік саяси өзгерістермен байланысты, еліміздің болашағына белсенді атсалысатын, өз халқының рухани қазынасымен, оның ұлттық мәдениетімен, дәстүрімен, өнерімен терең танысқан зерделі ұрпақты тәрбиелеу

қажеттігі өзекті мәселеге айналды. Музыка құндылығын сақтау және оны ұрпаққа жеткізу, балаларды ұлттық игіліктер мен адамзат мәдени мұрасының сабақтастығын сақтай отырып оқыту, тәрбиелеу, оның жан-жақты дамуына мүмкіншілік жасау - жалпы білім беретін мектептің негізгі мақсаты болып отыр. Оқушылар тәрбиесінде қазақтың ұлттық музыка өнерінің алатын орны зор. Оқушылардың ұлттық музыка өнерімен айналысуы, жеке тұлғаның эстетикалық талғамын және эмоционалдық мүмкіндігін көтереді. Сондықтан бүгінгі таңда ұлттық музыка өнерінің түрлерін (ән, күй, терме, жыр, айтыс, толғау, т.б.) олардың әрқайсысының жалпы ерекшеліктерін жаңаша технологияға салу — бүгінгі күн талабы. Осы қойылған талаптарға сай, музыкалық білімді жүйелі түрде дамыту барысында ұлттық сана иірімдерін айқындай түсу және оны тереңірек меңгеру бүгінгі күннің басты мәселесі болып отыр.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев өзінің «Қазақстан-2050» Стратегиясында да Отанымыздың тарихи маңыздылығын және отан тарихын паш ету арқылы әлемге Қазақстанды танытамыз деген көсемдік көзқарасын білдірген еді. Елбасы өз сөзінде: «Біз өзіміздің ұлттық мәдениетіміз бен дәстүрлерімізді осы әр алуандығымен және ұлылығымен қосып қорғауымыз керек, мәдени игілігімізді бөлшектеп болса да жинастыруымыз керек. Қазақстан тамыры терең жайылған ұлы тарихы бар ел екенін көрсете және дәлелдей отырып, дүниежүзілік аренада біз елімізді рухани қабат арқылы паш етеміз» деп атап көрсетті. Ал «Мәдени мұра» бағдарламасы осы бір тарихи мақсатқа жетудегі алғашқы нақты қадам.

Ғасырлар бойы тарих қойнауында көміліп қалған көне дәстүрлі музыкалық аспаптарды қалпына келтіріп, өшкен дәстүрді қайта тірілту, сөйтіп бабалардың музыкалық әуезді үнін жаңғырту.

Сазсырнай — қазақтың ұлттық үрмелі аспабы, оның пайда болған мерзімі дәл белгіленбесе де, қалай не мақсатпен пайда болғаны белгілі.

Сазсырнайды ең алғаш рет балалар ойыншығы ретінде қолданып, уақыт өте келе күнделікті тұрмыста музыкалық аспап ретінде қолдана бастады. Төрт түліктің ортасында өсіп, аң, құстың даусына елітіп сол үнді сазсырнайдың көмегімен шығарып ойнаған .

Сазсырнай-сопақша келген, үлкендігі қаздың жұмыртқасындай, сапалы саз-балшықтан жасалған аспап. Сазсырнайда ойнай отырып, балалар аң-құстар мен табиғат дыбыстарын шығарған. Шеңбер аумағы 15-18 см, жалпы ұзындығы 10-12 см болады. Ертеде 3-4 ойығы болса, қазіргі таңда 5-6 ойықтары салынады. Ойықтары саусақпен басып, ерінге қиыстау тақап, үрлеп ойнайды. Сазсырнай үні жағымды, қоңыр әрі жұмсақ болады. Сонымен бірге, аспап дыбыс тембрі, күші, әуезділігі толқынының дұрыс жетуіне байланысты.

Сазсырнай атам заманнан келе жатқан қазақтың көне аспаптарының бірі болғандықтан бұны көп ғалымдар зерттеген. Адамды баурап алар өзіндік сиқыры бар сазсырнай аспабын жасаудың өзі үлкен өнер. Оны жасаушылардың өзі елімізде некен-саяқ. Бұл аспап өзі шағын болса да ішкі құрылысы, ойықтары, әуен шығаратын жерлері барлығы күрделі. Сондықтан оны жасаудың өзі оңай емес. Оны жасау үшін алғашқыда шебер, топырақты суға араластырып кәдүмгі ұн илегендей илеп алады. Алдын ала дайындалған қалыптарға саламыз. Қалыптан бүтін және оңай алыну үшін, астына полиэтилен саламыз. Қалыптан екі бөлігін шығарғаннан кейін, екі бөлігін қосу үшін, сазды суға езіп қаймақ сияқты ғып дайындап, екі бөлігіне жағып қосып сыртын тегістейміз. Сазсырнай кеппей тұрып саусаққа арналған тесіктерін, астында біреу үстінде бесеу және үретін тесіктерін қолға ыңғайлы қылып тесеміз. Сазсырнай ойнар алдында адам ішіне демді көбірек жинаған дұрыс. Ал егерде адам қысқа ғана дем алып үре берсе организмге ауа жетпей қалып басы айналуы мүмкін. Сазсырнай аспабының денсаулыққа өте пайдалы қасиеті, адамның дем алу процесін реттейді. Сазсырнай кеуіп құрғағаннан кейін, күннің көзіне немесе ыстық пештің үстінде қыздырып алған дұрыс. Әбден кеуіп болған соң аспаптың дыбыс ырғағын келтіреміз. Пештеп кептіріліп шыққан аспап тасқа айналады. Суға ерімейді.

Отырарда табылған сазсырнайдың да қасиеті сол қаншама ғасырлардан бері бізге жеткен, жерге көміліп қалса да, теңіз түбінде жаста да, ұрпақтан ұрпаққа мұра боп қала берері хақ.

Әуел баста сазсырнай балалардың ермегі болған тәрізді. Оны халық та, зерттеушілер де, музыка профессорлары да жоққа шығармайды.

Қазақ дәстүрінде баланың тәрбиесінде эстетикалық түріне қатты мән берген. Әу баста бесікке ілініп тұратын қоңыраудың өзі баланың музыкаға деген жақындығын дамытады.

Сазсырнайдың шыққан дауысында ұлы даланың үні бар, пішіні жүрекке ұқсас кішкентай аспаптан желдің лебі, құстардың әнін, қасқырдың ұлығананын да естуге болады. Көне сазсырнай ғасырлар бойы сақтаған жердің тарихын бізге жеткізіп тұрғандай, оны тек қана үніне құлақ ассаңыз ести аласыз. Халқымыздың көне музыкалық аспабы саналатын сазсырнайдың әлі де болса ашылмаған қырлары көп. Яғни, бұл аспап әлі де зерттей түсуді қажет етеді. Сол себептен басты мақсатымыз – сазсырнайды одан әрі дамытып, жаңа қырын ашу. Сонымен қатар, осы аспапты насихаттау, балалардың санасына сіңіртіп, оны бүкіл елге танытып, дәріптеу.

Мектеп оқушыларына геометриялық есептерді шығаруды үйрету әдістемесі

Даулетбаева Сая Сериковна
*жаратылыстану ғылымдарының магистрі,
математика пәнінің мұғалімі
«ABYROI SCHOOL Aqtobe» ЖШС,
87085516258, saya.dauletbaeva@gmail.com*

Геометрия сабақтарында оның практикалық бағытын күшейтугесептігін тигізетін қолданбалы есептерді, оның ішінде контекстік тапсырмаларды шығаруға үйретудің қажеттілігі бар. Мұндай есептер геометрия мазмұнын адам өмірі мен қызметінің әртүрлі аспектілерімен байланысын көрсететін тапсырмалар деп түсінеміз.

Контекстік есептер білімді қолдану қабілетін бағалайды, оларды дайыналгоритмдер арқылы шығару мүмкін емес, сондықтан оқушылар сәтті шығару үшін оқу материалын жақсы білуі керек және алынған білімді есепте сипатталған жағдайда қолдануы керек. Жаңа типтегі есептерді геометрия сабақтарында немесе мұғалім жаңа материалды енгізген кезде (мысалы, жаңа материалды проблемалық түрде беру барысында) шығару әдістерін, есептерді шығару алгоритмдерін құруға үйреткен жөн [1].

Сондықтан біз оқушыларды геометриядан контекстік есептерді шығаруға үйретудің келесідей әдістемесін ұсынамыз (1-кесте).

Кесте 1 – Геометриядан контекстік есептерді шығарудың әдістемесі.

№	Мұғалімнің іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті
1	Мәтінді (әңгіме, жағдаят) кесте, диаграмма, график, диаграмма және т.б. түрінде береді	Мәтінді және сұрақтарды оқиды.
2	Жағдаяттың құрамдас бөліктерін талдауға жағдай жасайды.	Берілген жағдаятты, олардың арасындағы құрамдас бөліктері мен байланыстарын талдайды, сұрақтарды шешуге және жауап беруге қажетті ақпаратты белгілейді.
3	Оқушыға жағдаяттағы қарамақайшылықтарды табуға көмектеседі.	Жағдаяттағы қарама-қайшылықтарды табады.
4	Оқушыға сандық сипатталарды іздеуге мен әріптік белгілеулеренгізуге бағыттайды.	Жағдаяттың құрамдас бөліктері үшін қажетті сандық сипаттамалар мен әріптік белгілерді табады, қажет емес сандық және графикалық ақпаратты алып тастайды.
5	Оқушыға (қажет болған жағдайда) жағдаяттың математикалық моделін құруға көмектеседі.	Мәтіндегі сұрақты математикалық есепке аударып отырып, жағдаяттың математикалық моделін құрастырады.
6	Математикалық есепті шығару әдісін таңдауды түзетеді.	Математикалық есепті шығарудың тиімді әдісін таңдайды.
7	Математикалық есептің шешімін бақылайды.	Математикалық есепті шығарады.
8	Шешімнің нәтижесін түсіндіруге көмектеседі.	Қойылған сұрақтарға жауап бере отырып, математикалық есепті шығару нәтижесін түсіндіреді.

Кез келген контекстік есепті шығару процесі екі негізгі амалды қолдану тізбегінен тұрады:

1) берілген есепті түрлендіру немесе қайта тұжырымдау арқылы оған баламалы басқа есеппен ауыстыру;

2) контекстік есепті бірнеше стандартты ішкі есептерге бөлу [2, б.41].

Геометриядан стандартты немесе контекстік есептерді шығаруға үйрету кезінде мұғалімнің негізгі міндеттерінің бірі – есептің шартына сәйкес берілген суреттер мен сызбаларды ұқыпты және сауатты орындауға үйрету. Оқушылар суреттерді салуда көп қателіктер жібереді де, есептің шешімін дұрыс орындамайды немесе шешу жолын таппай отырады.

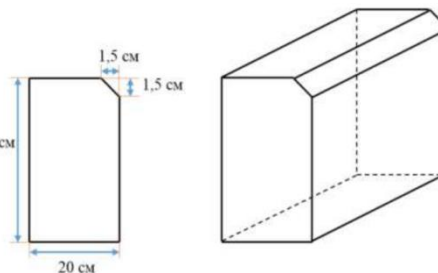
Мысалы, «Көпжақтар» тарауын оқыту барысында призма және оның элементтері, түрлері, бетінің ауданы мен көлемін табу бойынша білімдерін қолдану бағытында келесідей контекстік есепті ұсынамыз.

1-есеп. «Гранит жиегі».

Гранит жиектері көше және көшеаралық автокөлік жолдарын тротуарлармен көгалдардан болу үшін пайдаланылады. Қазіргі кезде гранитті жиектердің дайындалатын өлшемдеріне қарай әртүрлі өндірістік атаулары бар. Маркасы ГП1 деп аталатын гранит жиектің суреті төменде берілген (1-сурет). Оның өлшемдері: ені 20 см, биіктігі 60 см, гранит фаскасы 1,5 см х 1,5 см (2-сурет). Ұзындығын тапсырыс беруші өзі таңдайды (1 метрінің салмағы 121,5 кг). Оларды қозғалыссыз тұруы үшін 30 см тереңдікте жерге көме орналастырады.

Сурет 1 – Гранит жиегі

Сурет 2 – Гранит жиегі

Тапсырмалар:

- 1) Ұзындығы 28 см гранит жиектің табанының ауданын анықтаңдар;
- 2) Ұзындығы 30 см болатын гранит жиектің неше жағы бар екенін анықтаңдар;
- 3) Ұзындығы 40 см гранит жиектің көлемін анықтаңдар;
- 4) Ұзындығы 100 см гранит жиекті дайындау кезінде өлшемдері 20 см, 60 см, 100 см болатын тікбұрышты параллелепипедтің бір бұрышынан 1,5 см х 1,5 см етіп үшбұрышты тік призманы кесіп алып тастады. Кесіп алынған үшбұрышты тік призманың көлемін табыңдар;
- 5) Ұзындығы 240 см жерге гранит жиек орналастырылды. Гранит жиектің көрінбейтін бөлігінің көлемін табыңдар.

Стереометрияда дәлелдеу және есептеуге арналған есептермен қатар салу есептері шешіледі, бірақ зерттеу әдісіне планиметрияға қарағанда өзгеше.

Кеңістіктегі салу есептері екі түрге бөлінеді:

- 1) фигуралардың бар екендігін дәлелдеуге арналған есептер;
- 2) проекциялық сызбадағы есептер [3, б.130].

Стереометрия курсына оқушылар үшін қиындық туғазатын есептердің бірі – кеңістіктегі айқас түзулердің арасындағы бұрыштың шамасын және айқас түзулердің арақашықтығын табуға арналған есептер [1, б.113].

Мұндай есептерді шығару барысында үш перпендикуляр туралы теорема, проекциялау әдісі, координаталық-векторлық әдіс және т.б. қолданылады.

Жоғары сыныптардағы стереометрия курсына салу есептеріне көпжақтардың жазықтықпен қималарын салу есептері жатады.

Көпжақтардың жазықтықпен қималарын салу барысында:

- 1) оның жағының жазықтықпен қиылысу түзуін (екі нүкте арқылы өтетін) анықтаймыз;
- 2) осы түзумен бір жазықтықта жатқан көпжақтың қырларының созындысымен қиылысу нүктелерін табамыз;
- 3) көпжақтың жағындағы жазықтықтың іздерін - кесінділерді қосып, ізделінді қиманы саламыз.

Салынған қима – көпбұрыштың дұрыстығы келесі шарттармен негізделеді:

- көпбұрыштың барлық қабырғалары көпжақтың жақтарында жатуы тиіс;

- көпбұрыштың төбелері қырларында жатуы немесе көпжақтың төбесінде жатуы керек [4, б.37].

Кез келген көпжақтың жазықтықпен қимасын салу процесі келесідей қарапайым салуларды орындау арқылы жүзеге асады:

- бір жағында жататын екі нүкте арқылы түзу жүргізу;
- бір жазықтықта жатқан екі түзудің қиылысу нүктесін табу;
- түзу мен жазықтықтың қиылысу нүктесін табу;
- екі жазықтықтың қиылысу түзуін салу.

Жоғары сыныптар үшін геометрия оқулықтары мен оқу-әдістемелік құралдарында көпжақтың жазықтықпен қимасын салуда іздер әдісі, ішкі проекциялау әдісі, аралас әдісі қолданылып жүр [5].

Әрбір әдістің өзіндік әдістемелік ерекшелігі бар.

Көпжақтың жақтары жатқан жазықтықтарындағы іздерін салуды талап ететін әдіс – *іздер әдісі*. Мұнда жазықтықтың көпжақтың табанында ізін (түзу) салып, онымен бір жағында жатқан қырларымен қиылысу нүктелері табылады.

Егер көпжақтың жағына тиесілі екі нүкте берілмеген жағдайда, берілген нүктелер арқылы өтетін түзу мен осы нүктелердің табан жазықтығындағы проекциялары арқылы өтетін түзудің қиылысу нүктелерін табуды талап ететін әдіс – *ішкі проекциялау әдісі* [5, б. 3].

Бұл екі әдіс геометриядағы аксиоматикалық әдістерге жатады және осы екі әдісті және түзулер мен жазықтықтық параллельдік белгілері мен қасиеттерін қолданып қиманы салуды талап ететін әдіс – *аралас әдіс*.

Осы әдістер пайдаланылатын мысалды қарастырайық.

3-есеп. ABCDE төртбұрышты пирамидасының EA, EC және ED қырларында сәйкесінше P, H, G нүктелері белгіленген. Пирамиданың P, H және G нүктелері арқылы өтетін жазықтықпен қимасын салыңдар.

Берілгені: ABCDE төртбұрышты пирамида.

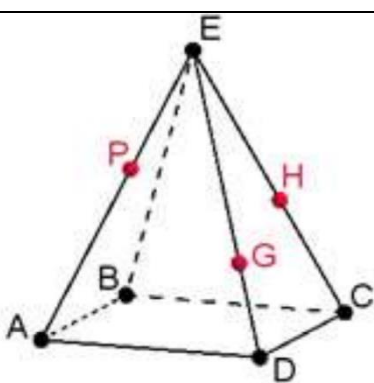
$P \in EA, H \in EC, G \in ED$.

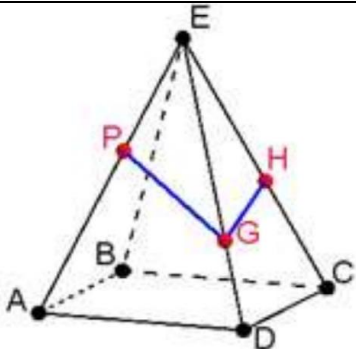
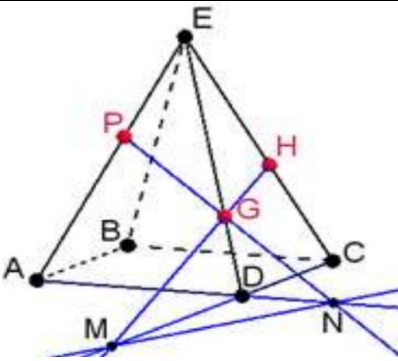
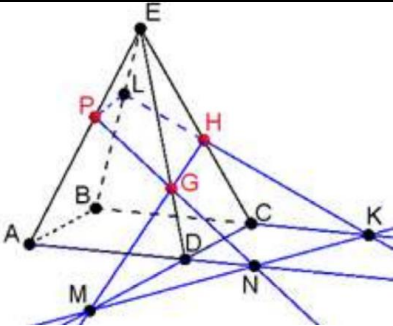
Салу керек: P, H және G нүктелері арқылы өтетін қиманы.

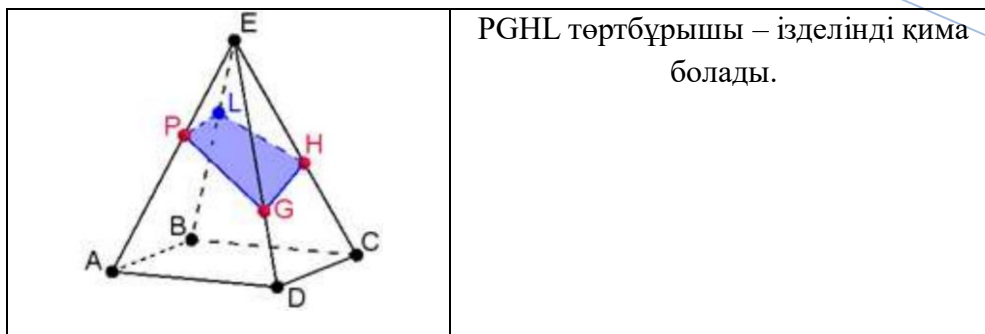
Шешуі. Есепті іздер әдісі арқылы шешеміз.

Оқушыларға түсінікті болуы үшін қиманы салудағы әрбір қадамды бірізділікпен екі бағанмен көрсету ұсынылады (2-кесте).

Кесте 2 - Қиманы салу қадамдары.

Қадамдар бойынша сызбалар	Қиманы салу түсіндірмесі
	<p>Есептің шарты бойынша ABCDE пирамидасын саламыз және оның EA, ED және EC қырларынан сәйкесінше P, G, H нүктелерін белгілейміз:</p> $P \in [EA], H \in [EC], G \in [ED].$ <p>Салу керек: $F = (ABCDE) \cap (PGH)$.</p>

	<p>Қиюшы жазықтық пен пирамиданың бір жағындажатқан ортақ екі нүктені кесіндімен қосу арқылықиманың қабырғаларын табамыз, яғни: DEC жағында жатқан H, G нүктелерін және AEDжағында жатқан P, G нүктелерін кесінділерменқосып, қиманың HG және PG қабырғаларынааламыз: [HG], [PG].</p>
	<p>Қиманың келесі қабырғаларын табу үшін қиюшыжазықтықтың табан жазықтығындағы ізін саламыз:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) HG кесіндісі мен CD қыры DEC жағындажатқандықтан, оларды қиылысу нүктесі M-ге дейінсозамыз: $M = (HG) \cap (CD)$; 2) PG кесіндісі мен AD қыры AED жағындажатқандықтан, оларды қиылысу нүктесі N-ге дейінсозамыз: $N = (PG) \cap (AD)$; 3) MN түзуі қиюшы жазықтықтың ABCD табанжазықтығымен қиылысу түзуі, яғни табанжазықтығындағы ізі болады: (MN).
	<ol style="list-style-type: none"> 4) MN түзуі мен BC қыры ABCD табанындажатқандықтан, оларды қиылысу нүктесі K-ге дейінсозамыз: $K = (MN) \cap (BC)$; 5) K және H нүктелері қиюшы жазықтықтажатқандықтан, KH түзуін жүргіземіз және оның EBқырымен қиылысу L нүктесін табамыз: $L = (KH) \cap (EB)$; 6) L нүктесі P және H нүктелерімен қиюшыжазықтығында жатыр. Демек, оларды қосып,қиманың қалған қабырғаларын аламыз: [PL], [LH].

Қолданылған әдебиеттер:

1. Каскатаева Б.Р., Туяков Е.А., Ардабаева А.К. Составление геометрических задач как средство формирования математической компетентности учащихся // Материалы VII Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы обучения математике в школе и вузе: от науки к практике». – Москва, МПГУ, 2022. – С.110-119.
2. Туяков Е.А. Контекстные задачи интегрирующие курсы математического анализа и физики: Учебное пособие. – Павлодар: ПГПИ, 2010.- 60 с.
3. Далингер В.А. Геометрия: планиметрические задачи на построение: учебное пособие для среднего профессионального образования /В.А.Далингер. –2-е изд. – Москва: Издательство Юрайт, 2023. – 155 с.
4. Черняева А.Р. Реализация деятельностного подхода в процессе формирования пространственного мышления учащихся при обучении построению сечений многогранников: дисс. ...канд.пед.наук: 13.00.02. – Омск, 2004. -155 с.
5. Туяков Е.А., Мұратбекова П.М. Стереометрия курсында оқушыларды көпжақтардың жазықтықпен қималарын салуға үйрету әдістері //«Математика, информатика және физика» Республикалық ғылыми-әдістемелік журналы. –Алматы, 2018. - №1. – Б.2-5.

Көркем еңбек сабағында оқушылардың қолөнер шығармашылығын дамыту

Атиибаева Нургул Саликовна

Темір ауданы, «Абай атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» көркем еңбек пәні мұғалімі

Көркем еңбек пәнін оқытуда –еңбек етудің алғышарттарын үйрену арқылы оқушыны жек тұлға ретінде тәрбиелеу мақсаты көзделеді. Осы мақсатты жүзеге асыру барысында, оқушыларға берілетін тәлім-тәрбие үрдісін жетілдіру, жұмыс мәдениетін, адамдар арасындағы адамгершілік қарым – қатынастарды жаңарту, еңбек біліктілігін

калыптастыру арқылы еңбекке өнімділігін арттыруға ынталандыру міндеттерін мұғалімге жіктейді. Жас ұрпақты қоғамдық өмірге, отбасындағы қызметке, кәсіпке даярлау, үнемі өзгеріп отыратын әлемде өмір сүретіні туралы түсінікті қалыптастыруды міндеттейді. Бүгінгі еңбектің сипаты, мазмұны өзгеріп, жаңа талап пен міндеттерді қажет еткенімен, еңбекті құрмет тұту – халықтар дәстүрінде ежелден қалыптасқан. Балаларды еңбекке тәрбиелеу - қол еңбегі сабағынан басталады.

Адам баласы туа сала емес, көре-көре, жүре-жүре жетіледі. Бір адам еңбекке өте қабілетті болып өссе, енді бірі керісінше болады. Баланың жас шағында еңбек тәрбиесін дұрыс алуы немесе одан шет қалуы оның келешек өміріне үлкен әсер етеді. өркем жұмыстың қолданбалы нәтижесі - қолдан жасалған ойыншықтар мен кітаптар, кәдесыйлар мен сыйлықтар, ойын және өмір сүру кеңістігін ұйымдастыруға арналған түрлі заттар. Бірақ ең маңызды нәтиже - бұл болашақта қандай мамандықты таңдайтынына және тағдырдың қалауымен қай мәдениетке интеграцияланатынына қарамастан, адамға кез - келген қызметте сәтті болуға мүмкіндік беретін әмбебап қабілеттер негізінде халықтық мәдениетті дамыту тәжірибесі.

Мектептегі көркем жұмыстың мазмұны - бұл әр түрлі өнер түрлерінде бейнеленген, бүкіл адамзаттың рухани тәжірибесі, адамның өмірі мен оның өмірінің мәні мәселелерін эстетикалық тұрғыдан ашады. Тәжірибенің алғашқы үш түрі белгілі бір тақырыптық қызметтің мазмұнына, ұйымдастырылуына, реттелуіне немесе формасына байланысты. Әлемге эмоционалды және құндылық қатынастарының жеке тәжірибесі - бұл тақырыптың мағынасын, оның мәнін, іс - әрекетін (оның мақсаттары, процесі, күтілетін нәтижелері және т.б.) нақты өмірге енгізу тәжірибесі, бұл субъективті көзқарасқа, сенімге, тәжірибеден алынған өзіндік қорытындыға айналған объективті құндылық.

Әрі пәнге қызығушылықтарын арттыруға ықпал етіп, белсенді шығармашылық іс-әрекетке ынталандырылды. Осы бағыттағы жұмысты талдай отырып, түрлі көрмелер мен байқауларға дайындалуға және қатысуға қызығушылығы бар екенін атап өтуге болады. Шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың маңызды шарты-ынталандыру болып табылады. Ынталандырудың бір түрі – көрмеге қатысу. Көрмелер біліалушылар арасында өткізіліп тұрады.

Көрмелерді мерзімді ұйымдастыру балаларға өз жұмыстарын қайта көруге және бағалауға, сәттілік қуанышын сезінуге мүмкіндік береді. Тәжірибе көрсеткендей, шығармашылықтың көптеген мәселелері тиісті бейнелеу сауаттылығының жоқтығынан емес, олардың қабілеттерін басқара алмауынан туындайды. Қазіргі заманғы білім беруде бастамашылық, шығармашылық ойлау және стандартты емес шешімдер табу қабілеті, өмір бойы өзін-өзі тәрбиелеуге дайын болу сияқты маңызды бар тұлғаны қалыптастыруға көмектесуі керек.

Бұл білім беру бағдарламаларына, білім беру нәтижелеріне, осы нәтижелерге қол жеткізу үшін жасалатын жағдайларға қойылатын талаптарды қамтитын жаңа білім беру стандарттарына көшу. Сонымен қатар пән Қазақстанның көркем-мәдени мұрасын сақтауға және оны келесі ұрпаққа жеткізуге өз үлесін қосады, болашақта кәсіби іс-әрекетін анықтаудың негізі болып табылады.

Көркемдік жұмыстың құрылымы, сондай-ақ қоғамдық тәжірибені игеру процесінің негізгі психологиялық жағдайлары мен тетіктері жүйелік-белсенділік тәсілін толық сипаттайды, оның негізгі ұстанымы қазіргі білім беру жүйесіндегі тұлғаның дамуы білім

беру және тәрбие процесінің негізі ретінде әрекет ететін әмбебап әрекеттер мен қабілеттердің қалыптасуымен қамтамасыз етіледі деген тезис болып табылады.

Жалпы білім берудің негізгі мақсаттарымен анықталатын әмбебап оқу іс - әрекеттерінің негізгі түрлерінің құрамында төрт блок бөлінген: 1) жеке; 2) реттеуші; 3) танымдық; 4) коммуникативтік. Мектепке дейінгі балалық шақта бала халықтық өнер мен көркем еңбекте көрсетілген адамның ойларын, сезімдерін, құндылықтарын, мұраттарын және өмірге деген көзқарасын түсініп, сіңіре алады. Халықтың рухани мәдениетінің ұрпақтан - ұрпаққа берілетін негізгі құндылықтары - адалдық, мейірімділік, ашықтық, ұжымшылдық, шыншылдық, жанқиярлық, төзімсіздік, толеранттылық, бұл өмірді оптимистік қабылдайтын, азаматтық жауапкершілік пен еркіндік сезімі бар адамдарды тәрбиелеуге ықпал етеді.

«КӨРКЕМ ЕҢБЕК» ПӘНІН МЕҢГЕРТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙ-ТАНЫМДАРЫН ДАМУ

Наурзалин Маралбай Задигереевич

*Темір ауданы, «Абай атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
көркем еңбек пәні мұғалімі*

Эстетикалық тәрбиенің мақсаты – баланың бойына эстетикалық құндылықтарды сіңіруді қажетсіну, оған деген қызығушылығын, эстетикалық талғамын дамыту, эстетикалық іскерлік пен дағдысын қалыптастыру. Баланың сезіміне әсер ету – шексіз жұмыс және тәрбие жұмысының күрделі саласы болып табылады. Эстетика деген ұғым күрделі, себебі оның мазмұны ішкі табиғаттың шексіздік гармониясын бейнелейді. Ол эстетикалық дағды, эстетикалық мәдениет, эстетикалық сезім, эстетикалық талғам деген терминдермен ұласады.

Айналадағы әсемдікті түсіну арқылы адамдардың бойында рухани құндылық қалыптасады. Халықаралық білім беру кеңістігінде болып жатқан үдерістер педагогикалық процестің түбегейлі өзгеруіне ықпал етті. Бұл өзгерістер білім беру мазмұны, оқытудың әдістері мен оқушылардың ішкі әлеуетін дамытудың жаңа мүмкіндіктерін ашуда. Білім парадигмасының инновациялық тенденциялары әртүрлі факторлардың әсерінен толығырақ. Соның бірі эстетика, мәдениет, аксиология сияқты күрделі ғылымдар құрайды. Біз өзіміздің тақырыбымызда көркем еңбек пәні негізінде эстетика дағдысын қалыптастырудың қағидаларына тоқталмақпыз. Ол үшін эстетика ұғымына талдау жасасақ.

Ғалымдардың тұжырымы бойынша, эстетика – қоршаған дүниенің, өнердің сұлулығын баланың көру және сұлулыққа талпыну қабілетін дамыту мақсатымен оның жеке басына ықпал етуге бағытталған, жүйелі үрдіс. Біздің елімізде еңбекке үйрену –И. Алтынсарин 1887-1888 жылдары орыс –қазақ мектебін алғаш ашқанда басталған .

Оқушыларды кәсіпкерлікке, қазіргі заман талабына сай басқару, білу, ұйымдастыру, іске асыру жұмыстарына бейімдеу басшылыққа негіз болады. Болашақ кәсіпкер: - өз өндірісінен түскен қаржыны жұмсай алатын жеке меншік иесі; - азаматтық нарыққа қатыса алады; - өз өндірісінде жұмыс беруші, ұйымдастырушы; - жұмыстың сапасына жауап беруші. Ұжымның жұмыс нәтижесінде өзіне пайда келтіретін әдіс-тәсілдерді қамтамасыз етуді шешу мектептің материалдық –технологиялық базасына, аймақ ерекшелігіне байланысты. Сонымен бірге оқушыларды кәсіби еңбекке баулу мүмкіншіліктерін зерттеу арқылы іске асыру технологиясын жасау. Ата-ана, ауыл әкімшілігі мектеп ұжымымен бірігіп, жастарды кәсіпкерлікке баулуға бағытталған оқу-тәрбиелік шығармашылық орта құруы қажет.

Еңбек тәрбиесі - барлық тәрбиенің қайнар көзі. Еңбек тәрбиесі арқылы киімді пішу, тігу қолөнер шеберлігін меңгерту арқылы ұрпақты адамгершілік рухында тәрбиелей аламыз. Өйткені, оқушы алған теориялық білімін іс жүзінде қолдана отырып, оны өмірімен, өзінің ісәрекетімен байланыстыра білгенде ғана, өзіне де пайдасын тигізе алады. Көркем еңбек сабағы арқылы оқушыны іскерлікке, ұқыптылыққа, әдемілікті сезініп, қабылдауға үйретеміз.

Біздің негізгі ұстанымыз: «Сөзден - іске көшу». Еңбек тәрбиесі арқылы киімді пішіп тігу, көркемдеу қол өнер шеберлігін меңгеру арқылы жас ұрпақты адамгершілік рухында тәрбиелеуді басшылыққа ала отырып жұмысты жүргіземіз. Оқушылар әр түрлі тігілген бұйымдарды зерттей отырып, баға берумен келешек кәсіби ісіне қажетті эстетикалық, ұлттық, этикалық және т. б. бағалы қасиеттерін өз бойларына қалыптастырады

Бағдарламаның мазмұнын талдайтын болсақ, оқушылардың эстетикалық дағдысын дамыту мына тақырыптарды меңгеру арқылы жүзеге асады: сәндік-қолданбалы өнер, дизайн және технология, үй мәдениеті тағам дайындау т.б. Мысалы, сәндік –қолданбалы өнер саласын алатын болсақ, оқушыларға әртүрлі өнер бұйымдарын жасау арқылы, олардың өнерге деген сүйіспеншілігі мен эстетикалық дағдысын қалыптастыруға болады.

Мысалы, Ою — өрнек түрлері мен қысқаша тарихы деген тақырыпты талдайтын болсақ, оқушыларға қазақ халқының ұлттық ою-өрнектерін үйрету арқылы ұлттық өнерге деген сүйіспеншілікті қалыптастырады. Топтық жұмыстарды орындау барысында оқушылар қазақ халқының ою-өрнектерін қағазға түсіреді.

Қазақ халқының ұлттық қолөнерінің тарихы ою-өрнектермен тығыз байланысты болып келеді. Ою-өрнек әсемдік пен сәндіктің белгісі ғана емес, халықтың арман-тілегінің нышаны. Тарихқа назар аударатын болсақ, ерте кезде адамдар өздерінің ойларын тасақа, ағашқа қашап түсіріп отырған. Бұл көне өнердің түрі.

Сондықтан да оқушылар ою-өрнекті көркемдеп салудың тәсілдерін үйреніп қана қоймайды, сонымен қатар олардың шығу тарихымен танысады.

Шығармашылық жұмыстарды орындау негізінде қазақтың ұлттық мәдениет элементтерін пайдаланады. Қазақтың ұлттық мәдениеті қолөнері арқылы бізге жеткен.

Қолөнер халық өмірімен, тұрмысымен бірге жетіліп, біте қайнасқан өміршең өнер. Адамзат дамуының қайсысында болмасын, қоғаммен бірге дамыған қолөнер әр дәуірге өзінің өшпес ізін қалдырып, әлеуметтік көркем жағынан дәуір тынысын қалт жібермей әсерін тигізіп отырған. Қолөнер дүниежүзінің барлық халқына тән.

Бұл – халық қазынасы, ғасырлар мұрасы. Соған орай әр елдің, әр халықтың тарихи дамуына байланысты қолөнері өзіндік ерекшелігі мен эстетикалық талғамына байланысты қолөнері өзіндік ерекшелігімен халық өміріне өшпес із қалдырып отырған[3]. Қолөнер бұйымдарын оқушыларға жасату әсемдікке, сұлулыққа тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Бұл тақырыптар оқушының өнер, дизайн және технология саласындағы білімдерін кеңейтіп қана қоймайды, дизайн саласындағы эстетикалық талғамдарын шындай түседі. Дизайн оқушылардың эстетикалық қиялдарын, кеңістікті болжау табиғатын, жаңа технологияларды визуализациялау мәдениетін, заманауи үлгілерді іздестіру тәжірибесін, интеграциялық ғылымдардың байланысын, заманауи технологиялар мен әдістердің даму тенденциясын зерттеуді алға тартады. Дизайн бөлімінде оқушы әлемдегі жаңалықтармен танысады, Әртүрлі елдердің дизайн саласындағы еңбектерін зерделейді. Мәселен, үй дизайнының алатын болсақ, классика, неоклассика, ардеко, скандинавиялық модельдерді негізге ала отырып, оқушы өзінің эстетикалық қиялын гармониялық үйлесімділікпен байланыстырады.

Қазақстан және әлем халықтарының мәдениетімен танысу арқылы тарихи, ұлттық көзқарастары қалыптасады. Қазақстан және әлем халықтарының суретшілерінің өнер туындылары оқушының эстетикалық мәдениетін, талғамын, сұлулық пен көркемдікке деген сүйіспеншілігін оятады. Ә.Кастеевтің өнер туындыларымен танысу негізінде тарихи мәліметтерден ақпарат алатын болса, ал суретші қолданған бояу түрлері мен құралдарынан суретшінің ішкі эмоциясы, көңіл-күйі сияқты психологиялық процестермен танысады. Себебі, суретшінің салған әрбір бейнесінде оның эмоционалды көңіл-күйі мен шынайы портреті көрініс береді. Табиғат пен адам арасындағы гармониялық сабақтастық, шынайы өмірдің бейнесі, табиғатқа тіл бітіру пейзаждары нағыз эстетикалық талғам болып табылады. Қоршаған ортадағы құбылыстарды суретші көзімен көру маңызды.

Сурет салу арқылы оқушының шығармашылық дағдысы қалыптасады. Мысалы, құстың суретін салатын болса, оның бейнесін қиялда елестету керек.

Көркем еңбек пәні оқушының бойында мынандай қасиеттерді қалыптастырады:

- еңбекқорлық;
- ұлтжандылық;
- рухани-адамгершілік;
- іскерлік;
- шыдамдылық;
- ізденімпаздылық т.б.

Жоғарыда аталған еңбек әрекеті арқылы қоғамға қажетті қолөнер бұйымдарының сан алуан түрлерін өз қолдарымен дайындап, оны өмір қажеттілігіне қолдануға мүмкіндік береді, ол біріншіден жеке тұлғаның шығармашылық идеясын, эстетикалық дағдысын дамытады, екіншіден жеке кәсіпкерлікті дамытуға ықпал жасайды.

Көркем еңбек пәні қолдың моторикасын жақсартады. Сонымен қатар психологиялық процестері, атап айтсақ, түйсік, қиял, елестету т.б. дамыйды. Оқушы белгілі бір заттың бейнесін салу үшін, ойша өзі образ жасайды, соны қағаз бетіне түсіреді.

**Қазақ музыка тарихын терең насихаттау - жан-жақты шығармашылық тұлғаны
қалыптастыру кепілі*****Бисенгали Ақбота Нұралықызы***

*Темір ауданы, «Абай атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ
музыка пәні мұғалімі*

Мұғалімнің басты міндеті қазақ халық музыкасына оқушылардың назарын аудару білу қабілеті болып табылады. Қазақ халық музыкасының идеялық мазмұны маңызды екендігі іс-тәжірибе жүзінде дәлелденген. Сондықтан мұғалімнің міндеті музыканы меңгеруде сыныптағы оқушылардың нақты эмоциялық көңіл-күйін қалыптастыра отырып, арнайы оның мазмұны, сипаты жөнінде білім беруде шығармашылық ізденісті ұйымдастыра білгені жөн. Осының нәтижесінде білім алушыларда шығарманың идеялық-эмоциялық бейнесін жасауға, мазмұнның эмоциялық - ойын ашуға және үйретілген туындының көркемдік бейнесін көркемдік мәнерлік құралдарды табуға толығымен мүмкіндік болады.

Ұлттық музыкалық мол мұраны ғылыми зерделеу тек қана сол музыка мәдениетінің парқын тануға себепші болып қана қоймайды, сонымен бірге халықтың тарихи тұлғасын тануға да мейлінше көмектеседі. Қазақ халқының тарихы болмысы әні мен күйінде тұнып тұр.

Музыканы адамды қоғамдық өмірмен үйлесімде дамуына ықпал жасаушы құрал ретінде пайдалануды Платоннан кейін Аристотель дамытты. Аристотель өз еңбектерінде мимесис жайындағы ілімін жасап шықты. Бұнда адамның ішкі жан-дүниесі жайында ашып көрсетті және оған өнердің көмегімен ықпал ету жайында айтылады. Аристотель мимесис теориясында катарсис тұжырымдамасын жасады. Бұл тұжырымдама бойынша ежелгі грек трагедиясында көрерменнің, тыңдаушының жандүниесінде зиянды аффектілерден босатылу жүріп отырған. Аристотелдің пікірі бойынша адам қандай да бір зиянды күйзеліске түсіп қиналғанда, оның жандүниесі қоғамдық өмірден ерекшеленіп жалғызсырайды. Ал терең сезіну процесін бастан өткізген жағдайда ол аффекті жағдайынан арылады, жандүниесі өзінің жеке жалғыздық күйінен жалпы қоғамдық деңгейге көтеріледі.

Адам психикасын қалыптандырудың бұндай принципі бүгінгі күнге дейін сақталған. Бүгінгі таңда адамды адамгершілік, психикалық тұрғыда сауықтыратын әдістемелер көптеп саналады.

Қазіргі қоғамды дамытудың ғаламдық факторы білім мен ғылым болып табылады. Ал, сол ғылым мен білімнің ішіндегі музыкалық білім беру жүйесі жас ұрпақты мәдениетті, білімді, ақылды да сымбатты болып өсуі үшін ең жоғары мүмкіндіктерді қолдануды мақсат тұтады. Еліміз егемендік алып, өз шаңырағымызды тіктеген тұста ұлттық өнерімізді, мәдениетімізді, білімімізді жаңғыртып, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу міндеті қойылды. Әсіресе бастауыш мектеп оқушыларының өз елінің, халқының соның ішінде өзі мекен ететін аймақтың мәдениетіне, салт-дәстүрлеріне деген сезімдік-эстетикалық қарым-қатынасын қалыптастырудағы музыка өнерінің маңызын айқын көруге болады.

Еліміз егемендік алып, өз шаңырағымызды тіктеген тұста ұлттық өнерімізді, мәдениетімізді, білімімізді жаңғыртып, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу міндеті қойылды. Әсіресе бастауыш мектеп оқушыларының өз елінің, халқының соның ішінде өзі мекен ететін аймақтың мәдениетіне, салт-дәстүрлеріне деген сезімдік-эстетикалық қарым-қатынасын қалыптастырудағы музыка өнерінің маңызын айқын көруге болады.

Музыка теориясын жасаған Шығыстың ұлы ойшылы оның басты нысаны — өнердің өкілі болып саналатын музыканың мән-маңызын зерттеу деп есептеген. Ал музыканың тарихи заңдылықтарын зерттеген Әбу Насыр әл Фараби: «Оның дүниеге келуіне табиғи және сезімталдық қасиеттер әсер етті», — деп жазады. Ол бұл қасиеттерге адамның музыканы жазу мен жасауға қабілеттігін, ауыр еңбек бүтіндей тартып әкеліп, шаршаудан серпіліп, демалуға ұмтылуды жатқызады.

Тіршілікті музыкасыз елестету мүмкін емес. Музыка – адам санасын еріксіз билеп алатын құдіретті күш.

«Адамды адам еткен дыбыс», деген А. Сейдімбектің пайымдауына сүйенер болсақ, дыбыстан сөз және музыка құралады. Сөз сана арқылы қабылданады, ал, музыка бірден түпкі санаға өтеді. Санада ойлау операциялары жүргізіледі. Адам қандай да бір ақпаратты қабылдаған кезде оны талдайды, саралайды. Түпкі санада ойлау операциялары жүргізілмейді. Түпкі санаға өткен ақпарат адамды сол ақпараттың мазмұнына сай өзгертеді. Музыканың құдіреттілігі де осында. Музыка бірден түпкі санаға өтіп кететін болғандықтан да өте құдіретті күшке ие. Музыканың бұл қасиеті құпия емес, біздің дәуірімізге дейінгі уақытта өмір сүрген адамдардың өзі бұл құдіретті күшті шебер пайдалана білген.

Менің ана тілім-қазақ тілі. Сөйлеу не үшін қажет? /қысқа мерзімді сабақ жоспар/

Толықбайева Гүлнұр Советқызы

Түркістан қаласы, «Ж.Еділбаев атындағы №18 мектеп-гимназиясы» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

Сабақтың мақсаты		2.1.1.1-тыңдаған материал бойынша түсінбеген сөздерін белгілеу, мәтін мазмұны бойынша қойылған сұрақтарға жауап беру 2.4.1.1 әріптерініңемлесін сақтап жазу.			
Саралап оқыту тапсырмалары					
Ұжымдық жұмыс Жаңа тақырыптың түсіндірілуі Тапсырманы ұсыну және дұрыс жауапты ұсыну арқылы үйреті			Жеке жұмыс Тапсырманы ұсыну, оқушылар өз бетімен орындауы		
Уақыты	Кезендері	Педагогтың әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
3 минут	Басы	Сәлемдесу (саламатсыздарма балалар! Сабағымызды бастамай тұрып сергіту сәтін жасайық.)	Мұғаліммен сәлемдеседі, сергіту сәтін бірге жасайды.	ҚБ: бір бірін ынталандыру үшін қол шапалақ-тайды	

		<p>“Атомдар мен молекулалар” әдісі.</p> <p>Жүргізуші “атомдар” деген кезде ойыншылар жеке дара жүреді де, “молекулалар, үшеуден” немесе “молекулалар, бесеуден” деген кезде, үш немесе бес адамнан тез арада топтасады. Кім топқа қосыла алмай қалса, айып төлейді: өз өнерін көрсетеді немесе көпшіліктің тілегін орындайды.</p>			
40 минут	Ортасы	<p>1-тапсырма</p> <p>Сөйлеу-ерекше құбылыс. Ол адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауы үшін қажет. Адамдар тіл арқылы бір-бірін түсінеді, Білмегенін сұрайды, кеңеседі.</p> <p>1. Сөйлеу не үшін қажет?</p> <p>2. Тіл арқылы адамдар не істейді?</p> <p>2-тапсырма.</p> <p>Берілген сөздерден сөйлем құрап жаз.</p> <p>Аяғын, басады, әрең, құлыншақ</p> <p>Адамға, пайда,</p>	<p>Дескриптор:</p> <p>- Мәтінді түсініп оқиды.</p> <p>- Сұрақтарға жауап береді.</p> <p>Сөйлем құрап жазады.</p>	<p>ҚБ: 1-10</p> <p>Балдық жүйе.</p>	

		<p>құстар, келтіреді, көп</p> <p>Үйлер, көрінді, биік, алыстан</p> <p>Бар, кітаптар, қызық, кітапханада</p> <p>3-тапсырма. Берілген сөздерді кестедегі орнына жаз.</p> <p>Әжелер, қояндар, бала, дәптер, жазушы, шелектер, шаңғы.</p> <p>Кім?</p> <p>Не?</p> <p>Кімдер?</p> <p>Нелер?</p>			
2 минут	Соңы	<p>Үйге тапсырма.</p> <p>4 жаттығу, 6 бет</p>	Бүгінгі сабақта не білгенін, үйренгенін, түсінгені туралы бөліседі.	Бүгінгі сабаққа жақсы қатысқан оқушыға мұғалімнен сыйлық.	

Күрделі теңдеулерді шешу тәсілін меңгерту /қысқа мерзімді жоспарлау/

Асқарова Гүлзада Дүйсенбекқызы

Түркістан қаласы, «Ж.Еділбаев атындағы №18 мектеп-гимназиясы» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

Оқыту нәтижелері:	Күрделі теңдеуді қарапайым теңдеуге келтіруді біледі, белгісіз компонентті анықтайды, ережеге сүйене отырып, теңдеуді дұрыс шешуді және тексеруді үйренеді.	
I. Ұйымдастыру кезеңі: 3 мин	Оқу құралдарын дайындатып, зейінін сабаққа аударту. Ынтымақтастық атмосферасын орнату Санау арқылы топтарға бөлу	Оқу құралдарын дайындап, зейінін сабаққа аударады. Жақсы тілектер тілейді 6 топқа бөлінеді
II. Өткенді қайталау: <u>Еске түсіру</u> 4 мин	Ережелерді айту: 1) Теңдеу дегеніміз не? 2) Белгісіз компонентті қалай табамыз? $X+4=6$ $6-X=4$ $X-4=2$ $6 \times X=12$ $12:$ $X=2$ $X:2=6$	Жеке-жеке қол көтеру арқылы жауап береді
III. Жаңа сабақ: <u>Түсіну:</u> 4 мин	1. Жаңа сабақты хабарлау 2. Дәптермен жұмыс: №1. $a+b$ өрнегін түрлі тәсілмен оқу, айнымалылардың мәндерін қойып, есептеп шығару	Жеке жұмыс: $a+b$ өрнегін түрлі тәсілмен оқиды, айнымалылардың мәндерін қойып, есептеп шығарады, тексереді
4 мин	№2. $a-b$ өрнегін түрлі тәсілмен оқу, айнымалылардың мәндерін қойып, есептеп шығару	Жеке жұмыс: $a-b$ өрнегін түрлі тәсілмен оқиды, айнымалылардың мәндерін қойып, есептеп шығарады, тексереді
<u>Талдау және қолдану:</u> 8 мин	№3. Теңдеулерді түсіндіріп шешу және тексеруін орындау: $3 \times a - 7 = 14$ $(24 + a) : 8 = 7$ $63 : (14 - X) = 7$ $a = 7$ $a = 32$ $X = 6$	Ұжымдық жұмыс: күрделі теңдеулерді шешу тәсілін талдау, шешу және тексеруді орындау, қорытынды жасау

Сергіту сәті: 1 мин	Өлең оқып, қимыл-қозғалыстар жасату	Өлең оқиды, қимыл-қозғалыс жасайды
8 мин	№4. Теңдеулерді құру және шешу:	Топтық жұмыс: теңдеулерді құрады және шешеді, түсіндіреді
4 мин	№5 Есепті талдау, шығару: Ш: $550 + 2850 + 1200 = 4600$ Ж: 4 км 600 м	Жұптық жұмыс: есепті шығарады, кесіндімен кескіндеп көрсетеді, түсіндіреді
IV. Сабақты қорыту: <u>Жинақтау</u> 6 мин	№6. Бос әйнекшенің орнына тиісті санды қойып есептеу:	Жеке жұмыс:
<u>Бағалау:</u> 2 мин	Бағалау	Өзін өзі және топ жетекшілері бағалайды
Рефлексия: 1 мин	1. Бүгінгі сабақтан не үйрендің? 2. Қай тапсырма қиынға соқты? 3. Қай тапсырма оңай болды?	Ауызша жауап береді
Үйге: 1 мин	16-сабақ: №4, №6	Күнделікке жазады

Мың көлеміндегі сандар (оқу, жазу, салыстыру, разрядтық қосылғыштардың қосындысы түрінде жіктеу) /қысқа мерзімді сабақ жоспары/

Сарсенбаева Алима Сұлейменқызы

Түркістан қаласы, «Ж.Еділбаев атындағы №18 мектеп-гимназиясы» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

Сабақтың жабдығы	Суретті кестелер, қосымша тапсырмалар жазылған үлестірмелер.
Жалпы мақсаттар	Оқушылардың 1000 көлеміндегі ауызша есептер шығару іскерліктерін қалыптастыру
Оқыту нәтижесі	Білімділік: Оқушылардың 1000 көлемінде берілген есептер туралы білімдерін кеңейту, ауызша есептеу тәсілдері туралы

	<p>мағлұмат беру</p> <p>Тәрбиелік: Оқушыларды ұйымшылдыққа, ұқыптылыққа, ақыл - ой белсенділігін арттыруға тәрбиелеу</p> <p>Дамытушылық: Оқушылардың ойлауын, логикалық ойлауын, есте сақтау қабілетін зейінін дамыту</p> <p>Сабақтың түрі: Аралас сабақ</p> <p>Әдіс - тәсілдері: сұрақ - жауап, түсіндіру, көрнекілік</p> <p>Көрнекілігі: интерактивті тақта</p>	
	Мұғалімнің әрекеті	Оқушының әрекеті
Бағалау парақшасымен таныстыру		
Топқа бөлу	Оқушыларға кесілген суреттер үлестіріледі.	Қолдарына алған қиындыларды құрастырып, сол бойынша топқа бөлінеді. Суреттерді тақтаға іледі.
Ынтымақтастық атмосферасы	<p>Балалар, бір – біріңе қарап жымыңдар, жайланып отырып, көздеріңді жұмыңдар. Менің айтқанымды іштеріңнен қайталаңдар.</p> <p>Мен бақытты баламын, Жан дүниемде күн нұрлы Жылуым мол бойымда.</p>	Оқушылар бір-біріне жақсы тілек тілеп, сыныпта жақсы ахуал қалыптастырады.
Үй тапсырмасын пысықтау	Көбейту кестесін еске түсіру	Оқушылар ауызша орындайды
Жаңа сабақ	<p>Оқулықтағы тапсырмаларды орындау.</p> <p>Шығармашылық тапсырма:</p> <p>1 - тапсырма. Математикалық диктант</p> <p>1. 1 метрде неше сантиметр бар?</p> <p>2. 58 бен 2 сандарының қосындысы нешеге тең?</p> <p>3. 12 мен 50 сандарының қосындысына 8 - ді қос</p> <p>4. 1 минутта неше секунд бар?</p> <p>5. 5 жүзд. бонд. 5. Бірл қандай сан?</p> <p>6. 6 алманы 2 тәрелкеге тең бөліп сал. Әр тәрелкеге неше алмадан салынады?</p> <p>2 - тапсырма.</p> <p>3 – топқа сандар беріледі. Олар разрядтық қосылғыштарға жіктеп жазады Білгірлер тобы: 368, 386, 638, 863, 638</p> <p>Алғырлар тобы: 507, 570, 750, 289, 298</p> <p>Жүйріктер тобы: 279, 278, 423, 324, 432</p> <p>3 - тапсырма. Есептеуді түсіндір</p>	
	<p>70+14=84</p> <p>80 - 52=28</p> <p>58+2=60</p> <p>370+14=384</p> <p>7 80 - 52=728</p> <p>580+20=610</p> <p>35+23=58</p> <p>750 - 21=729</p> <p>39+2=41</p>	<p>350+230=580</p> <p>750 - 210=540</p> <p>390+20=410</p> <p>60+23=83</p> <p>50 - 21=29</p> <p>390+200=590</p> <p>560 + 23 =583</p> <p>750 - 21=729</p> <p>390+220=610</p>

	$390+200=590$	$560+230=790$ $750-210=540$
Сергіту сәті	Сергіту сәті «Көңілді қалпақ» ойыны Басына қалпақ түскен оқушы жеті байлықты табады табады.	Бірінші байлық - денсаулық. Екінші байлық - еркіндік Үшінші байлық - тіл байлық Төртінші байлық - қайрат-күш Бесінші байлық - ақ жаулық Алтыншы байлық - балаңыз Жетінші байлық - жүз саулық
Ой толғаныс	<p>4 - тапсырма</p> <p>А) 12 ашық хатты әр хатқалтаға 2 - ден салу керек. Неше хатқалта керек? Жауабы: 6 хатқалта</p> <p>Ә) 12 ашық хатты 2 хатқалтаға тең бөліп салу керек. Әр хатқалтада неше ашық хат бар? Жауабы: 6 ашық хаттан</p> <p>5 - тапсырма. Есепті шығар «Білгірлер» тобы</p> <p>А) Дүкенде 500 кг пияз болды. Пияздың біраз бөлігі сатылғаннан кейін, онда 140кг қалды. Неше килограмм пияз сатылды? «Алғырлар» тобы</p> <p>Ә) Асханаға 17кг сәбіз, одан 49кг артық картоп әкелінді. Асханаға барлығы неше килограмм көкөніс әкелінді? «Жүйріктер» тобы</p> <p>Б) Анасында 200 теңге болды. Ол 100 теңгеге сүт және 45 теңгеге нан сатып алды. Анасында неше теңге қалды? 6 - тапсырма. 3 топқа теңдеу беріледі $652 - x = 14 + 38$ $a - 130 = 420 + 200$ $700 + x = 1000 - 100$</p>	
Сабақты бекіту	Бүгінгі сабақта біз не істедік?	Саған қайсы тапсырма қиын болды?
Үй тапсырмасы	Оқулықта берілген тапсырмаларды орындау	Оқушылар күнделіктеріне жазады
Бағалау	Бүгінгі сабақ ұнады ма?	Бағалау парақшасын толтырады
Кері байланыс	Өз көңіл күйлерін стикерге жазу.	

А.Байтұрсынов оқуға шақыру /қысқа мерзімді сабақ жоспары/

Турлыбекова Замира Оразбековна

Түркістан қаласы, «Ж.Еділбаев атындағы №18 мектеп-гимназиясы» КММ
бастауыш сынып мұғалімі

Мақсаты	Оқушылар Ахмет Байтұрсынұлы өмірі жайлы түсінік алады сабақтың тақырыбын ашады, талдау жұмыстарын жүргізеді, ойын толық жеткізіп сөйлеу дағдылары мен жазбаша тілдерін жетілдіруге дағдыланады	
Күтілетін нәтиже	Тақырыптың мазмұнын талдайды, пікірлерін дәлелдейді, тапсырмаларды орындайды	
7 модульдің қолданылуы	АКТ”, “Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер”, “Оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау”, “Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету”, “Оқытуды басқару және көшбасшылық”.	
Қолданылатын әдіс-тәсілдер	Кім жылдам, Миға шабуыл, Жигсо, Ойлан тап, Эссе	
Қолданылатын ресурстар	Флипчарт, маркерлер, портреттер, тақта, стикерлер, ноутбук	
Сабақ барысы	Мұғалімнің іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті

<p>Ұйымдастыру кезеңі</p> <p>Тренинг</p>	<p>Оқушыларды сапқа тұрғызып, 1-4 дейін санау арқылы топқа бөлу</p> <p>Алтын ереже құру қажеттігі туралы айту.</p> <p>Әр топқа бағалау парағын таратып беру.</p> <p>Фигуралармен бағалау әдісімен бағалау үшін фигуралар таратып беру</p> <p>«Сандарды бейнеле» ойыны арқылы психологиялық ахуалды жақсарту</p>	<p>Оқушылар топқа бөлініп, өз топбасшыларын сайлайды.</p> <p>Топ ішінде тәртіп ережелері талданып, сол арқылы сыныптың алтын ережесін құрады.</p> <p>Бағалау парағы арқылы топбасшылар өз топ мүшелерін бағалап отырады.</p> <p>Фигуралар арқылы топтар өзара бағалайды.</p> <p>Әр топ өздеріне берілген сандарды дене мүшелерімен, қимылымен бейнелеу.</p>
<p>Білу</p> <p>Миға шабуыл</p> <p>Интерактивті тақтаға «Қайталау—оқу айнасы» әр түрлі деңгейдегі сұрақтар беріледі,</p>	<p>Интерактивті тақтадағы сұрақтар арқылы оқушылардың кезекпен жауап беруі сұралады.</p>	<p>Оқушылар интерактивті тақтадан кез-келген ұяшықты таңдайды да, топ мүшелері кезектесіп жауап береді. Оқушылар еске түсіреді, талдайды.</p>
<p>Түсіну</p> <p>Қазақ тілі-ардакті тілім» Постермен өткен тақырыпты қорғау</p>	<p>Осы көрсетілген жаңа тақырыпты оқушыларға жинақтау үшін жаңа материалдарға байланысты ресурстар беру, өз бетерінше дайындық жасату. Кітаппен жұмыс жасату Постер арқылы тақырыптарын қорғату</p>	<p>Оқушылардың мақсаты мұғалімді тыңдау, өз ойлары мен пікірлерін айту</p> <p>Постер арқылы бар білімдерін топпен талқылап отаға топтан оқушы шығып, тапсырманы постер арқылы қорғайды және өз пікірлерін ортаға салады., бір-біріне түсіндіреді, тақырыпты жинақтайды</p>
<p>Қолдану</p> <p>Жигсо пайдалану</p>	<p>Оқушылар көлемді мәтінді әрқайсысы жеке-жеке топ ішінде оқып шығып топпен талқылайды, сосын топтар құрамы өзгертіліп, құрамында әр бастапқы топтан бір белсенді оқушы бар жаңа</p>	<p>Оқушылардың мұндағы мақсаты берілген тапсырманы өздері талқылап, өз ой-пікірлерімен санаса білу</p>

	(сарапшылар тобы) топтар құрылды. Құрылған сарапшы топ берілген тапсырмаларды біріге талқылап орындайды. Осыдан кейін олар өз топтарына қайта оралып, өздерінің бұрынғы топтағы достарына кезекпен өз жанұяларында түсінген материалдарын <i>тиянақты түрде жеткізіп, үйрет керек</i>	Топпен жұмыс жасау
Талдау Ойлан тап	Әр топқа тапсырма бойынша тапсырмалар таратылады	Әр топтан оқушы шығып жаттығулар орындайды
Жинақтау Қазақ тілінің қоғамдық мәні туралы Эссе	Білім туралы топ бойынша Эссе жазу, жинақтайды, бір-бірін бағалайды	Оқушылардың мақсаты берілген тақырыпқа арнап өз ойларын жеткізу
Бағалау Бағалау шкаласы мен бағалау парақтарын тарату	Әр топқа бағалау парақтарын тарату, бағалау шкаласын тақтаға ілу керек	Әр топ бағалау парақшасын өздерін бағалайды
Рефлексия	Екі жұлдыз , бір тілек Стикерлерді толтыру Оқушылар бүгінгі сабаққа деген ойынын стикерге жазып, тақтаға іледі (2 мин) ББҮ кестесін толтыру	Оқушылар кері байланыс арқылы өздерінің сабақтан алған әсерлерін, ұсыныс, тілектерін жазады.
Үйге тапсырма	Өлеңді мәнерлеп оқу. «Менің Отаным Қазақстан» тақырыбына кітапша, альбом жасау.	

Дананың сөзі – ақылдың көзі. Қорқыт /қысқа мерзімді сабақ жоспары/

Жақсыбек Гулбаршин Жақсыбекқызы

*Түркістан қаласы, «Ж.Еділбаев атындағы №18 мектеп-гимназиясы» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі*

Осы сабақ арқылы жүзеге асатын оқу мақсаттары:

8.1.2.2 Әдеби шығарманың жанрына байланысты сюжеттік желілерін, эпилог, прологтарды анықтау.

8.1.1.1 — әдеби шығарманың жанрына байланысты сюжеттік желілерін, эпилог, прологтарды анықтау;

8.1.2. 1 — әдеби шығарманың идеясы мен пафосын ұлттық мүдде тұрғысынан ашу;

Сабақ мақсаты: Барлық оқушылар:

Қорқыт ата кітабында неше жыр бар екенін, ол жырлардың тақырыбы не туралы екенін анықтай алады.

Оқушылардың басым бөлігі: Қорқыт ата туралы монолог айта алады алады, мұғалімнің көмегімен ғалымға баға бере алады, шығармаларының мазмұнын салыстыра алады және атап өтеді.

Кейбір оқушылар: шығарманың тақырыбы бойынша дәйексөз келтіреді, өз ойын пайымдай отырып, сын айта алады.

Бағалау критерийі Қорқыт ата тақырыбын жан-жақты зерделей алады; оқиға желісін дамытып жаза алады

Эпизодтарды салыстыра талдайды, бейнелерді жинақтап баға бере алады. Сыни пікір айтып, редакция жасай алады.

1. Нені білуі керек?

Оқушыларға VIII ғасырда өмір сүрген түркі халқының атақты ақыны туралы мәлімет беру, жаңа сөздермен таныстыру, ой өрістерін кеңейту.

2. Нені үйренуі керек?

Сөздерді қолдана отырып, мәтінмен жұмыс түрлерін орындап үйрену, Қорқыт туралы аңыздар мен деректерді өз беттерінше оқып, танысу арқылы зерттеушілік, шығармашылық, ауызекі сөйлеу дағдыларын арттыру.

3. Түркі халықтарының әдеби мұрасымен таныса отырып, ежелгі дәуір әдебиетінің бізге жеткен шығармаларын оқуға қызығушылық туғызу, өнер білімге жетелеу. Құндылықтарды игерту: Өзіне және өзгелерге құрмет мұғалім мен оқушылардың бір-бірімен амандасуында, сыпайы, ойын ашық білдіріп, тыңдауда, сабақты уақытында бастап, аяқтауда, тапсырмаларды нұсқалық бойынша толық орындауда, бір-біріне қолдау

көрсетуінде көрініс табады. Патриотизм мен азаматтық жауапкершілік уақытты пайдамен өткізу қажеттігін түсіну арқылы жүзеге асырылады. Өмір бойы оқу қағидасы ақпаратты өздігінен табу, сабақ мақсатын білуде, кері байланыс беруде, рефлексия жасауда, алған білімінің практикалық мәнін түсінуде көрініс табады. Ашықтық оқушыларға ақпаратты алуында бірдей мүмкіндіктер беруде, сабақ мақсатын бірге құрастыруда, бағалау мен кері байланыс беруде, бірнеше көзқарастың бар екенін түсінуде орын алады. Еңбексүйгіштік жұмыс орынын таза сақтауда, оқушылардың белсенді жұмысында, ал шығармашылық жаңа идеяларды ұсынуда көрініс табады.

Тілдік мақсаттар

Дағдыларды дамыту: жеке, жұпта, топта жұмыс жасау, мақал-мәтелдер, терминдер мен неологизмдердің мағынасын түсіну, қойылған сұраққа толық жауап беру, диалог құрастыру, мәтіннен жаңа сөздер мен сөз тіркестерін таба алу, мәтінге қатысты өз ойын айта алу.

Пәнге қатысты сөздік қор мен терминдер: мәртебе, үштілді, көптілді, заманауи, аударма шығармалары, озық технологиялар.

Диалог құруға/шығарма жазуға арналған пайдалы тіркестер:

Талқылауға арналған сұрақтар:

Менің ойымша...

Осылардың ішінде...

Ғалымдардың айтуынша...

Тілдер тарихына қарасақ...

Не себепті деп ойлайсыз?

Кең таралған тілдер ... деп ойлайсың?

Неліктен ғалымдар айтуынша . . . деп ойлайсың?

«Тіл жойылса, халық та жойылады» дегенді қалай түсінесің?

АКТ-ны қолдану дағдылары: PowerPoint таныстырылымы.

Дескриптор • I деңгей

Сұхбатта екпінді соңғы буында түсіре алады.

1-2 тұрақты тіркесті мағынасына сай қолданады;

• II деңгей

Сұхбатта сөйлем мүшелерінің арасына екпін түсіре алады.

3-4 тұрақты тіркесті мағынасына сай қолданады;

• III деңгей

Сұхбатта ерекше назардағы сөзге екпін түсіре алады.

5-6 тұрақты тіркесті мағынасына сай қолданады

Осыған дейін меңгерілген білім «Уақыт алтыннан қымбат» тақырыбында сөздік қорын дамытып, тыңдалым дағдыларын дамытты. Одағайларды мағыналарына сай қолданды.

Жоспар

Жоспарланатын уақыт Жоспар бойынша орындалуы тиіс іс-әрекеттер Дереккөздер

Сабақ басы

5 мин

Қызығушылықты ояту үшін миға шабуыл.

Тақырыпқа ену үшін уақыт өлшемдері туралы сұрақтарға жауап береді.

«Миға шабуыл» Ой қозғау.

Өткен сабақты пысықтау:

1. Орхон ескерткіштері қай жерден табылды?

2. Түрік қағанатының негізін құраған кім?

3. Орхон жырларының қазақ эпостарымен ұқсастығы неде

Тақтадан қобыздың суретін көрсету. Сұрақтар қою.

• Тақтада не көріп тұрсыздар?

• Бұл қандай аспап?

- Қобыз туралы не білесіңдер?
- Бұл аспапты көргенде біз кімді есімізге аламыз?
- Қобыз үнін естідіңіздер ме?

Балалар қобыз туралы білетін аңыздарын айтып береді, күй тыңдалады.

Иә, дұрыс, жарайсыңдар.

Ендеше бүгінгі сабағымыздың тақырыбы: “Мәңгілік өмірді аңсаған Қорқыт”

Сабақтың тақырыбы, мақсаты және бағалау критерийлері таныстырылады.

Оқу мақсатымен, тілдік мақсатпен танысады;

Жетістік критерийлерін болжайды;

Жетістік критерийлерімен танысады. Үлестірме қағаз;

Слайд 1-4

Сабақ ортасы

10 мин

15 мин

5 мин 1. Ой қозғау. Оқушылардың қызығушылығын ояту.

Қорқыт ата кім болған? Қай ғасырда өмір сүрген? Шыққан тегі. Интерактивті тақтадан Қорқыт атаның суретін көрсету (1-слайд).

1. Қорқыт ата VIII ғасырда қазіргі Қызылорда облысының Қармақшы ауданына қарасты Сырдария өзенінің төменгі жағында, Жанкент қаласында өмір сүрген. Қорқыттың әкесі Қарақожа оғыз тайпасына жататын баят руынан шыққан, анасы – қыпшақ қызы.

2. Қорқыттың өмірге келуі туралы аңыз. Қорқыт туыларда анасы тоғыз күн бойы қатты қиналады, алай-түлей боран соғады, нөсерлі жауын құяды, айналаны қара түнек басып, күн күркіреп, жұрттың құтын қашырып, зәресін ұшырады. Халық жаңа туылған балаға «Қорқыт» деп ат қояды.

3. «Қорқыт» сөзінің этимологиясы. 1) «Қорқ» сөзі – «ақыл айтушы» деген мағынада қолданылады. 2) «Қорқыт» сөзі «құт әкелуші адам» деген мағынада қолданылады.

4. Қорқыт атанға 1980 жылы Қызылорда облысының Жосалы стансасынан 18 шақырым жерде ескерткіш – кешен тұрғызылды.

Қорқыт ата VIII – IX ғасырларда Сыр бойындағы Жанкент қаласында өмір сүрген. Ол кісінің мазары қармақшы станциясынан 18 шақырымдай жерде тұр. Қорқыт – түркілердің оғыз ұлысынан шыққан асқан сәуегей, бақсы, күйшілік, жыраулық өнердің атасы. Қобыз аспабын алғаш жасап, тартқан адам дейді. Жиырма жасқа жеткенде, түс көріп, түсіндегі ақ киімді кісі: «Қырықтан артық өмір сүрмейсің», — деген соң, нағашылары сыйлаған желмаяға мініп алып, өлмейтін жер іздейді. Қайда барса да алдынан жер қазып жатқан адамдар шығады. «Бұл не?» — деп сұраса, олар: «Бұл Қорқыттың көрі», — деп жауап береді. Жан сақтауға жер қалмаған соң, Сыр суының үстіне кілемін төсеп, аңыратып қобыз тартады. Оның жанын алуға келген ажал күйдің әсерінен неге келгенін ұмытып, тұрып қалады. Қорқыт қалғып кеткен кезде ғана қайрақ жылан болып келіп шығады

Қорқыттан жеткен 11 күй бар.

«Қорқыт ата кітабы» — бүкіл Орта Азиядағы түркі тілдес халықтарға мұра.

Кітаптың екі нұсқасы сақталған. 12 жырдан тұратын нұсқасы Германияда Дрезден қаласында, 6 жырдан тұратын екінші нұсқасы Италияда, Ватикандағы Аристолика кітапханасында сақталған.

Қорқыт айтқан асыл сөз.

Тізесін бүгіп отырған инабатты әйел көрікті.

Самай шашы ағарған баба көрікті.

Ақ сүтіне тойғыза-тойғыза емізген ана көрікті.

Үлкен шаңырақ үйдің қасына тігілген келіннің отау үйі көрікті.

Қыз анадан көрмейінше, өнеге алмас,

Ұл атадан көрмейінше, сапар шекпес.

Ұл – атаның ері, екі көзінің бірі.

Дәулетсіз ұл болса, атаның көрі болар.

Дәулетті ұлың болса, ошағыңның қоры болар.

Қорқыт баба тақырыбы бойынша топтық жұмыс

1-топ. Қорқыт ата кітабы

2-топ. Қорқыт атаның бейнесі

3-топ. «Дерсеханұлы Бұқаш туралы жырдың» тақырыбы мен идеясын ашу.

4-топ. Қорқыттың нақыл сөздері

5-топ. Қорқыт туралы аңыздар

Постермен жұмыс

Бағалау Әткіншек әдісі арқылы орындалады

Жұптық жұмыс

Қорқыт атаның нақыл сөздерінің қазіргі мақал-мәтелдермен ұқсастықтарын табу.

№ Қорқыт атаның нақыл сөздері Қазіргі қазақ мақал-мәтелдері

1 Қыз анадан көрмейінше, өнеге алмас, Ұл атадан көрмейінше, сапар шекпес. Өке көрген оқ жонар,

Шеше көрген тон пішер

2 Баба атын шығармаған жігерсіз ұл баба белін бүгілткенше, бүгілтпегені игі.

Жақсы бала әкесінің есіктегі басын төрге сүйрер,

Жаман бала әкесінің төрдегі басын есікке сүйрер.

3 Жат баланы қанша сақтасаң да ол ұл болмас, ол ішіп-жер, киер де кетер, бірақ көрдім демес. Кісі баласы кісендесең де тұрмайды.

Ер – туған жеріне,

Ит – тойған жеріне

4 Жалған сөз бұл дүниеде болғанша, болмағаны игі. Өтірікшінің шын сөзі де зая.

5 Ажал жетпей өлмек жоқ. Ажал жетпей жан шықпас.

6 Бас аман болса, бөрік табылады. Бас аманның малы түгел.

Талдау. «Дерсеханұлы Бұқаш туралы жыр» Сатқындық пен адалдық туралы әңгімелеу

Бағалау Екі жұлдыз бір тілек әдісі арқылы орындалады

Жек жұмыс

Қалыптастырушы бағалау.

Бағалау критерийі Тапсырма Дескриптор

Оқушы

Әдеби шығарма сюжетінің құрамдас бөлшектерін талдау

1 мәтін бөліктерін талдайды

өзара сұрақтарға жауап береді

2 оқиға желісін дамытып жазады

Кері байланыс.

Тыңдаған топтардың кері байланысы. Мәтін жазылған үлестірме қағаз;

Таймер

Сабақ соңы 5 мин

«Күпия хат» әр түрлі фигуралар тізбегі оқушыларға таратылады.

1. Сабақта қандай бөлімді қарастырдық?

2. Оқу мақсатына жету үшін біз қандай іс –әрекеттер жасадық?

3. Жұптық жұмыс түрінен алған әсеріңізбен бөліссеңіз?

4. Сөздік қорын қандай жаңа сөздермен толықтырдық?

5. Жеке жұмыс қаншылықты қиын болды?

Сұрақтар:

1. Қорқыт ата кім?

2. Ол қай жерде туған?

3. Әкесінің аты кім?

4. Шешесінің аты кім?

5. Қорқыт қанша өмір сүреді?
6. Ол қандай өмір іздейді?
7. Қорқыт қандай аспап жасайды?
8. Қобызды неден жасайды?
9. Қорқытты не шағып алады?
10. Оның қандай күйлері бар?
11. Қандай аңыз өлеңдері бар?

Бағалау

Жетістік критерийлері бойынша

Үй жұмысы

Жаңа сөздерді жаттау

Рефлексия. Оқушылар қиық қағаздарға жазып береді.

Сабақта маған не пайдалы болды?

Сабақта маған не қызықты болды?

Сабақта маған не қиын болды? Үлестірме қағаз

Қосымша ақпарат

Дифференциация – Сіз оқушыларға көбірек қолдау көрсету үшін не істейсіз? Қабілеті жоғары оқушыларға қандай тапсырма беруді көздеп отырсыз? Бағалау – Оқушылардың ақпаратты қаншалықты меңгергенін қалай тексересіз? Пәнаралық байланыс

Қауіпсіздік ережелері

АКТ-мен байланыс

Құндылықтармен байланыс (тәрбиелік элемент)

Дифференциация үш түрде іске асады:

1-үлгерімі төмен оқушыларға қолдау топтық жұмыста үлгерімі жақсы оқушылар тарапынан көрсетіледі.

2-оқушылардың тапсырмасынан күтілетін нәтиже дифференциацияланған. Оқушылар бір-бірін дискрипторлар арқылы бағалайды. Сол арқылы кері байланыс беріледі. Сабақ философияға қатысты болғандықтан, белсенді азаматтық позициясын қалыптастыруға септігін тигізеді. Сабақта оқушылардың өміріне қауіпті ештеңе пайдаланылмайды. PowerPoint таныстырылымы, аудиофайл тыңдау үшін компьютер қолданылады.

Ойлану. Сабақ мақсаттары/оқу мақсаттары жүзеге асырылды ма?

Бүгін оқушылар нені үйренді? Сыныптағы оқу атмосферасы қандай болды?

Дифференциацияны жүзеге асыру қолымнан келді ме?

Мен жоспарланған уақытымды ұстандым ба?

Мен жоспарыма қандай өзгерістер енгіздім және неліктен?

Төменде берілген бөлімді осы сабақ туралы ойларыңызды жазу үшін пайдаланыңыз.

Сол жақ бағанда берілген сабағыңызға қатысты ең маңызды сұрақтарға жауап беріңіз.

Жалпы баға. Сабақ талаптарға сай өтті. Оқушылар сөздік қорын молайтты. Жұпта бір-біріне қолдау көрсетіп, қарым-қатынас жасады.

Сәтті өткен екі нәрсені атап көрсетіңіз (сабақ беру және оқытуға қатысты)?

1.

2..

Қандай екі нәрсе сабақтың одан да жақсы өтуіне ықпалын тигізеді (сабақ беру және оқытуға қатысты)?

Осы сабақ барысында сынып немесе жеке оқушылар туралы менің келесі сабағыма дайындалу үшін қажет болуы мүмкін қандай ақпарат алдым?

My name is Omar /қысқа мерзімді сабақ жоспары/

Абылова Гүлбану Ережеповна

Түркістан қаласы, «Ж.Еділбаев атындағы №18 мектеп-гимназиясы» КММ
ағылшын тілі пәні мұғалімі

Сабақтың мақсаты	Диалогтік оқыту арқылы жаңа сабақты меңгерту. Есте сақтау қабілеттерін арттыру.
Оқытудың нәтижелері	Диалогтік қарым-қатынасқа түсе отырып, жаңа сабақты меңгереді. . Есте сақтау қабілеттері артады.
Негізгі дерек—көздер	Қима қағаздар, плакат, маркер, түрлі-түсті гүлдер, бағалау парақшасы, оқулық.
Модульдің кіріктірілуі	Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер, Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету, Оқыту үшін бағалау және оқудағы үшін бағалау, Ақпараттық-коммуникативтік технологияларды оқыту

Сабақтың барысы

Сабақ бөлімінің кезеңдері	Уақыт	Мұғалімнің іс— әрекеті	Оқушының іс— әрекеті	Бағалау	Ресурстар, көрнекіліктер
Кіріспе	2 минут	Топқа бөлу	Джиксо әдісі арқылы 1,2 санап топқа бөлінеді.		
	3 минут	Ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру.	Шеңбер болып тұрып, бір-бірлеріне гүлдер сыйлап, жылы лебіздер білдіру арқылы сыныпта ынтымақтастық атмосферасын қалыптастырады.		Гүлдер
Жаңа сабақтың таныстырылымы	15 минут	Оқулықтан Омардың суретін көрсетіп, түрткі сұрақтар қою арқылы сабақтың тақырыбын ашу. Қалай ойлайсындар суретте кім бейнеленген?	Сұрақтарға сыни тұрғысынан ойлана отырып жауап бере отырып, топтаса жұмыс жасайды.	Топтық бағалау. Түрлі-түсті гүлдермен формативті бағалау	Плакат, маркер, бағалау парақшасы

		Омар деп атауларының себебі неде? Оқулықта Омардың орнына өздерінді қойып не айта аласындар? «Ассоциация» әдісі бойынша топтық жұмыс жасату. «Джиксо» әдісі бойынша топтық бағалау жүргізу.			
Жаңа сабақты қолдану	10 минут	«Мозайка» әдісі бойынша оқулықта берілген жаттығулармен жұмыс жасату.	Қима қағаздарды берілген жаттығу жұмыстарын топтасып орындап, қима қағаздардан гүл құрастырады.	Топтық бағалау. Түрлі-түсті гүлдермен формативті бағалау	Қима қағаздар, түрлі-түсті гүл, бағалау парақшасы, оқулық.
Сергіту сәті	3 минут	Ән айтқызу арқылы сергітіп алу.	Әр топ өздерінің топ аттарна байланысты өлеңнің 1 шумағын айту арқылы сергі алады.	Ауызша мақтау, мадақтау арқылы формативті бағалау	
Жаңа сабақты қорытындылау	5 минут	«Зымыран сұрақтар» әдісі бойынша жаңа сабақты қорытындылау.	Интербелсенді тактадан көрсетілген зымыран сұрақтарға жауап беру арқылы жаңа сабақты қорытындылайды.	Топтық бағалау. Түрлі-түсті гүлдермен формативті бағалау	Түрлі-түсті гүл, бағалау парақшасы, оқулық.
	4 минут	Бағалау. Топтық бағалау жүргіздіру. Түрлі-түсті гүлдермен формативті бағалау.	Топ басшылары бағалау критерийлеріне сүйене отырып, топтық бағалау жүргізеді.	Топтық бағалау. Түрлі-түсті гүлдермен формативті бағалау	Түрлі-түсті гүл, бағалау парақшасы, оқулық.
	2 минут	Не ұғындым? Не ұғынғым келеді? Не ұсынамын? Деген сұрақтарға жауап бергізіп, кері байланыс орнату	Берілген сұрақтарға жауаптарын стикерге жазып, рефлексия парағына жабыстырады.		Рефлексия парағы, стикерлер
	1 минут	Үйге тапсырма беру. Диалог құрастыру.	Күнделікке жазып алады.		Күнделік

“FUNNY ENGLISH” /сабақтан тыс шара жоспары

Алибекова Жанар Нуржанбаевна

*Түркістан қаласы, «Ж.Еділбаев атындағы №18 мектеп-гимназиясы» КММ
ағылшын тілі пәні мұғалімі*

Organization moment

Good morning, boys and girls! Сәлеметсіңдер ме балалар!

Today we'll speak about English, play many interesting games, sing songs and remember what we have learned at our lessons.

Бүгін біз ағылшын тілі туралы сөйлесетін боламыз. Сабағымызда әртүрлі ойындар ойнап, ән айтып, өткен сабақтарды қайталаймыз.

Are you ready to practice your knowledge? Білімдерінді тексеруге дайынсыңдар ма?

Games Ойындар

Ok! Let's play our first game “ABC”

Look at the board. There are letters of English alphabet. We must put them on the right place. (тақтада ағылшын әріптері тұрады, ретімен қою керек)

QWERT

YUIOP

ASDFG

HJKLZ

XCVBNM

Key: ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ

Very good!!! You are so clever!

“How many apples?”

You see the apples on the tree. Take one apple and name the number. There are numbers from 1 to 10. Ағаштағы алмалардың артында жасырылған сандарды айтады.. Онда 1 мен 10 аралығындағы сандар жасырылған.

Perfect!!!

“Balloons”

There are some balls with questions in them.

*Сыныпта 5 шар болады. Оның ішінде
сұрақтары бар.*

Өзіңді таныстыр

Отбасыңды таныстыр

Түстерді ата

10 нан 1 ге дейін сана

5 жануарды ата

Sing a song

If you happy and know it

Clap your hands!

If you happy and know it

Clap your hands!

If you happy and know it

Then you really want to show it

Then you really want to show it

Clap your hands!

“Animals”

Оқушылардың қолдарына аңдардың, жануарлардың суреті беріледі. Оларды тақтаға
үй жануары және жабайы аң деп бөліп ілу қажет

Dog
Caw
Wolf
Fox
Cat
Rabbit
Goat
Bear

If you happy and know it

Stamp your feet!

If you happy and know it

Stamp your feet!

If you happy and know it

Then you really want to show it

Then you really want to show it

Stamp your feet!

If you happy and know it

Say O’K!!!

If you happy and know it

Say O’K!!!

If you happy and know it

Then you really want to show it

Then you really want to show it

Say O’K!!!

Key:

Domestic animals: dog, caw, cat, goat
Wild animals: wolf, fox, rabbit, bear

Conclusion

Thank you for the lesson!!! Good bye!

Алгоритмді әзірлеу /7-сынып ашық сабақ/

Ермекебаев Еркебулан Жарылкасынович

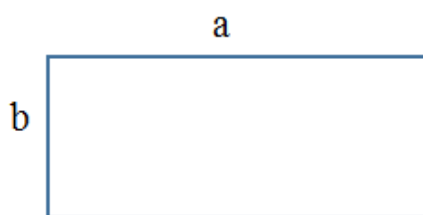
Ақтөбе қаласы, «SMARTBILIM ЖОББ мектеп-гимназиясы» ЖМ
информатика пәні мұғалімі

Осы сабақта қол жеткізілетін оқу мақсаттары (оқу бағдарламасына сілтеме)	<p>8.3.1.1 программа өңдеудің кіріктірілген ортасында есептердің моделін құру (C/C++, Python, Delphi, Lazarus)</p> <p>8.3.3.2 – программаны өңдеудің кіріктірілген ортасының компоненттерін білу және қолдану</p> <p>8.3.3.1 – таңдау және қайталау операторларын программаны өңдеудің кіріктірілген ортасында қолдану (C/C++, Python, Delphi, Lazarus)</p>
Сабақ мақсаты	✓ Дайын алгоритм үшін код жазу
Бағалау критерийлері	<p>✓ программаларды әзірлеудің кіріктірілген ортасының компоненттерін тиімді пайдаланады</p> <p>✓ таңдау операторлары мен циклдық құрылымдарды программалау барысында тиімді пайдаланады</p>
Тілдік мақсаттар	<p>Оқушылар: Басқа адамдарға өз программалау кодын түсінуге көмектесетін пікірлер қосады.</p> <p>Пәндік терминология: программа, компонент, интерфейс, код, қасиеті, параметр, программаны орналастыру.</p> <p>Оқу және жазуға арналған пайдалы сөз тіркестері Программаның мына бөлігі ... сипаттайды. Мен өз кодыма мынадай өзгерістер енгіздім ... Мен шешу үшін ... пайдаландым. Мен ... жасау үшін ... қолдандым.</p>

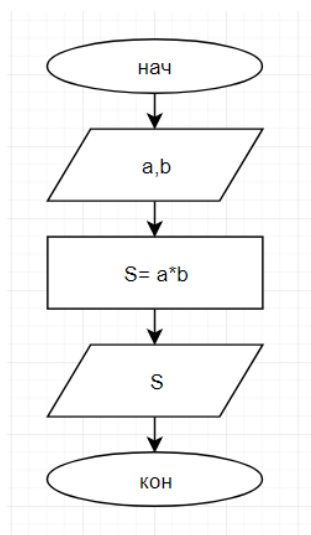
Құндылықтарды дарыту	Ынтымақтастық, өзара оқыту, өзін-өзі тану. Бұл құндылықтар жеке жобамен жұмыс барысында, жобаға байланысты сұрақтарды талдау барысында жүзеге асырылады.
Пәнаралық байланыстар	Математика; Тіл пәндері (диалог үшін пайдалы сөз тіркестері, жазу және сөйлеу мәдениеті, тілдің стилистикасы); Биология және дене шынықтыру (денсаулық сақтау технологиялары)
Бастапқы білім	Таңдалған мәселені (жоба) шешуге арналып әзірленген алгоритм; цикл операторлары, шартты және таңдау операторын білу және оларды тәжірибе жүзінде қолдану мүмкіндігі

Сабақбарысы

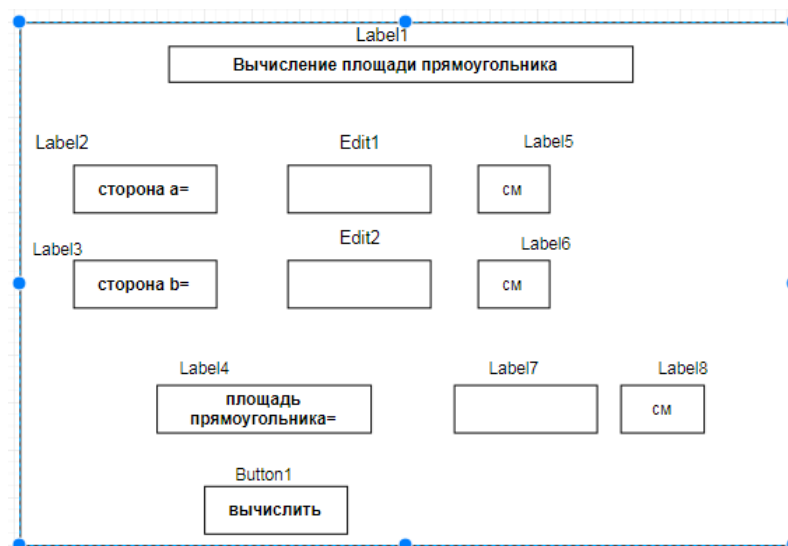
Сабақ кезеңдері:	Сабақта орындалатын іс-әрекеттер	Оқу ресурстары
Сабақтың басы	<p>1. Білімді жаңарту: сұрақ-жауап</p> <p>1. Термин және оның сипаттамасы арасында сәйкестік орнатыңыз:</p> <p>1) Бұл белгілі бір жағдай мен қасиеттерге (атрибуттар) ие және оларға арналған операциялардан (тәсілдер) тұрады</p> <p>2) Бұлқандай да біркласқанемесенсанғатиісті функция немесе процедура.</p> <p>3) Нысанныңбіржағдайданкелесіжағдайғаөтуіқалайаталады?</p> <p>4) Терминдер: А) нысан В) тәсіл С) оқиға</p> <p>2. Captionқасиетініңміндеті ...</p> <p>A. Компонент өлшемі</p> <p>B. Компоненттегіжазу</p> <p>C. Компоненттіңформадаорналасуы</p> <p>D. Компонент түсі</p> <p>3. Бұлкомпоненттіңміндеті – мәтіндіформаныңбетінежазу</p> <p>A. Button</p> <p>B. Label</p> <p>C. Memo</p> <p>D. CheckBox</p>	Презентация
Сабақтың ортасы	<p>4. Алгоритмді программалау</p> <p>Өз жобаңызбен жұмысты жалғастырыңыз. Өткен сабақта жасалған алгоритм бойынша код жазыңыз. Жұмыс кезінде келесі есепті шешу жолын басшылыққа ала отыруыңызға болады:</p> <p><u>Есеп:</u> егер қабырғаларының мәндері белгілі болса, тіктөртбұрыштың ауданын есептейтін қосымшаны әзірлеу.</p> <p>а) геометриялық модель:</p>	Презентация

б) алгоритм шешімі блок-схема түрінде

в) интерфейс моделі

г) программалық код

```

procedure TForm1.Button1Click(Sender: TObject);

  vara,b,s:integer;

  begin
    a:=strtoint(edit1.Text);
  
```

Таратпа

```
b:=strtoint(edit2.Text);
```

```
s:=a*b;
```

```
label7.Caption:=inttostr(s);
```

```
end;
```

Қосымшаның орындалу нәтижесі:

Сабақтың
соңы

5. Ауызша рефлексия.

Программа кодын жазуды аяқтадыңыз ба?

Егер жоқ болса, әлі қанша уақыт қажет?

Қандай проблемалар туындады және оларды шешу мүмкін болды ма?

Презентация

Қосымша ақпарат

Дифференциация – Сіз оқушыларға көбірек қолдау көрсету үшін не істейсіз? Қабілеті жоғары оқушыларға қандай тапсырма беруді көздеп отырсыз?

Бағалау – Оқушылардың ақпаратты қаншалықты меңгергенін қалай тескересіз?

Пәнаралық байланыс. Қауіпсіздік ережелері. АКТ-мен байланыс. Құндылықтармен байланыс (тәрбиелік элемент)

Мұғалім көмегін қажет ететін оқушыларға кеңес беру

Қабілеті жоғары оқушылар есептерді шешу барысында қабілеті төменірек оқушыларға көмек береді, консультация жасайды.

Формативті бағалау – сабақ барысында мұғалім оқушылардың жұмыстарына кері байланыс беріп отырады

Информатика кабинетінде ТҚ ережесін сақтау:

- Экранға дейінгі қашықтықты және дұрыс отыруды бақылау
- әр 10-15 минут сайын көз және дене шынықтыру жаттығуларын орындау

Электронды поштамен файлдарды қабылдау және жіберу /4-сынып ашық сабақ/

Жалашев Нурдаулет Коптлеуович

Ақтөбе қаласы, «SMARTBILIM ЖОББ мектеп-гимназиясы» ЖМ
информатика пәні мұғалімі

Осы сабақ арқылы жүзге асатын оқу мақсаттары	<p>4.1.2.2 файлдар мен қалталарды жасау, көшіру, көшіру және жою; жұмысыңыздағы мәтін мәндік мәзірді пайдаланыңыз;</p> <p>4.1.2.3 өз жұмысында контекстік мәзірді пайдалану;</p> <p>4.3.2.1 электрондық пошта хабарларын тіркемелермен бірге алуға және жіберуге</p>
Сабақтың мақсаттары	<p>файлдар мен қалталарды жасау, көшіру, көшіру және жою;</p> <p>жұмысыңыздағы мәтінмәндік мәзірді пайдаланыңыз;</p> <p>өз жұмысында контекстік мәзірді пайдалану;</p> <p>электрондық пошта хабарларын тіркемелермен бірге алуға және жіберуге</p>
Бағалау критерийлері	<p>электрондық поштаны қалай жіберуге болатындығын біледі;</p> <p>өз жұмысындағы контекст мәзірді қалай пайдалану керектігін біледі:</p> <p>файлдар мен қалталарды жасау, көшіру, жылжыту және жою жолдарын біледі;</p> <p>алынған электрондық хаттарды көре алады;</p> <p>электрондық пошта хабарларын тіркемелермен жібере алады</p>

Тілдік мақсаттар	Пән лексикасы және терминология: жіберуші, алушы, алушы, дереккөз, мекен-жайы, тіркелген файл, қолы, ресми, бейресми, кіріс жәшігі, жіберілген, жоба, спам, себет. Сабаққа қатысты пайдалы фразалар үшін қарым-қатынас/хат: <ul style="list-style-type: none">• Хатты кімнен келгенін қалай білуге болады?• Неліктен екенін сіз айталасызба...• Электрондық пошта неге соншалықты тез келеді деп ойлайсыз?• Егер белгісіз жіберушінің хаты / сілтемелері / тіркемелері болса, абай болу керек, себебі ...• Хабарларлама қай жерде сақталады? Жазу бойынша кеңестер: <ul style="list-style-type: none">• Электрондық поштаны жазу туралы ...• Электрондық поштаға жауап беру	
Құндылықтар	Құзыреттілік (білім, дағды, зияткерлік даму, сыни ойлау) Мәндерді қалыптастыру топтардағы жұмыс арқылы жүзеге асырылады, жауаптарды өздігінен іздеуде	
Негізгі дағдылар	АҚТ	
Пән аралақ байланыс	Әлемді тану, астрономия	
Осыған дейін меңгерілген білім	Ақпарат алмасу түрлерін біледі Электрондық поштаның функциясын біледі, Ақпаратты ортақ пайдалану үшін Интернетті қолдана алады.	
Жоспар		
Жоспар бойынша орындалуы тиіс іс-әрекеттер	Жоспар бойынша орындалуы тиіс іс-әрекеттер	Жоспар бойынша орындалуы тиіс іс-әрекеттер
Сабақтың басы	Ұйымдастыру кезеңі Сәлемдесу, оқушылардың санын тексеру. (К) Мәселелерді талқылау: 1. Слайдта не ұсынылады? Оқушылар электрондық пошта қызметтерінің түрлерін атайды. Электрондық пошта мен қарапайым пошта арасындағы айырмашылық қандай? 3. Сіз хабарламаларды алмастыңыз ба? Оларды қалай жібердіңіз? 4. Хабарламаларда суреттер, дыбыс, бейне (қоса тіркелген файлдар) болуы мүмкін бе? 5. Сіз қалай ойлайсыз, ғарышкерлер / спутниктер ұшақтарды бақылау орталығымен қалай	Презентация (слайд_1)

Сабақтың ортасы	байланысады?	Презентация (слайд_2-3)
	<p align="center">Сабақтың тақырыбын және мақсатын, критерийлерін жариялау:</p> <p align="center">(Т,Р)</p> <p>Мұғалім «Электрондықпоштадегеніміз не?» Атты ми шабуылын ұйымдастырады.</p> <p>Қазіргі уақытта байланыс құралдарының маңыздыларының бірі электрондық пошта болып табылады. Интернеттің дамуының арқасында көптеген адамдар бүкіл әлемдегі әріптестерімен тәжірибе алмасқысы келеді. Бұл жағдайда құтқаруға электрондық пошта келеді.</p> <p>Электрондық пошта жәшігін қашықтағы серверлерде тіркеу оңай. Осы мақсатта mail.ru, mail.kz және т.б. аты мен паролін енгізіңіз. Егер сіз жаңа пайдаланушы болсаңыз, жүйеде тіркелуіңіз керек. Пошта жәшігінің аттары келесі пішінде беріледі: аты (@ домені, аты (логин) - пошта серверінде тіркеу кезінде көрсетілген бірегей ат. Домен пошталық серверді көрсетеді.</p> <p align="center">Оқушылар дәптерлеріне жазады:</p> <p>Электрондық поштаны ұйымдастыру <username> @ <server_name> Мысал: Friend_2018@mail.kz</p> <p>Электрондық пошта мекенжайының бірінші бөлігін пайдаланушы таңдайды. Екінші бөлім пайдаланушы тіркелген сервердің атауынан тұрады.</p> <p>Интерактивті тақтада мұғалім бейне материалын көрсетеді. “Электрондық поштаны қолдану бағыттары”</p> <p align="center">Электрондық пошта жасау.</p> <p>(К, F) Бейнені көргеннен кейін оқытушы келесі сұрақтарды талқылайды:</p> <ul style="list-style-type: none"> • электрондық поштаны қалай жіберуге болады? <ul style="list-style-type: none"> • қандай қалтада хаттар сақталады? • жіберілген хат қай қалтада сақталады; • алынған хаттар қай жерде сақталады; • егер хат жойылса, онда ол қайда сақталады. <p>Пошта жәшігі қалталарына назар аударыңыз.</p>	<p>Презентация (слайд_4)</p> <p>Презентация (слайды_5-7) http://bilimland.kz/ru/home#lesson=16794 – видео «сферы использования электронной почты»</p> <p>Таратуға арналған материалдар Авторлары: Кадиркулов Р.А., Рыскулбекова А.Д./Информационно-коммуникационные технологии. Учебник для учащихся</p>

<p>Сабақтың соңы</p>	<div data-bbox="603 168 1056 595" data-label="Image"> </div> <p>Тәжірибелік жұмыс. Электрондық поштаны жазу.</p> <p>Тіркелген электрондық пошта сайтын ашыңыз. Мысалы, mail.kz.</p> <p>Электрондық пошта мекенжайы жолағында электрондық пошта мекенжайын және құпия сөзді енгізіңіз.</p> <p>Мысалы, Friend_2018@mail.kz.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поштаға кіріп, «Жаңа хабарлама» түймешігін басыңыз. 2. «Кімге» өрісінде сыныптастың мекен-жайын енгізіңіз. 3. Жазу аймағына тиісті ақпаратты енгізіңіз. 4. Суретті, құжатты, бейнені, әнді жіберу үшін «Тіркеу» батырмасын басып, қажетті файлдарды енгізіңіз. 5. «Жіберу» түймесін пайдаланып хабарды жіберіңіз. <p>«Мұғалімге хат» рефлексиясы</p> <p>Сабақ туралы электрондық пошта жазыңыз (ұнаған сабақтың екі элементі және қиындық туғызған бір элемент) және мұғалімге жіберіңіз.</p> <p>Үй жұмысы. «Пошта дамуының тарихы» бейне бетін көріңіз.</p>	<p>4 класс общеобразовательной школы/ 2018 год/ Раздел 7 Электронная почта. "Путешествие в космос". &29 Передача данных через интернет Стр.86-67</p> <p>Презентация (слайд_9)</p> <p>Презентация (слайд_10) https://www.youtube.com/watch?v=fYcfdqDVBOY- история развития почты</p>
<p>Дифференциация – Сіз оқушыларға көбірек қолдау көрсету үшін не істейсіз? Қабілеті жоғары оқушыларға қандай тапсырма беруді көздеп отырсыз?</p>		

<p>Дифференциация – Сіз оқушыларға көбірек қолдау көрсету үшін не істейсіз? Қабілеті жоғары оқушыларға қандай тапсырма беруді көздеп отырсыз?</p>	<p>Дифференциация – Сіз оқушыларға көбірек қолдау көрсету үшін не істейсіз? Қабілеті жоғары оқушыларға қандай тапсырма беруді көздеп отырсыз?</p>	<p>Дифференциация – Сіз оқушыларға көбірек қолдау көрсету үшін не істейсіз? Қабілеті жоғары оқушыларға қандай тапсырма беруді көздеп отырсыз?</p>
<p>Сабақ мақсаттары/оқу мақсаттары жүзеге асырымды болды ма?</p> <p>Бүгін оқушылар нені үйренді? Сыныптағы оқу атмосферасы қандай болды?</p> <p>Дифференциацияны жүзеге асыру қолымнан келді ме? Мен жоспарланған уақытымды ұстандым ба? Мен жоспарыма қандай өзгерістер енгіздім және неліктен?</p>	<p><i>Төменде берілген бөлімді осы сабақ туралы ойларыңызды жазу үшін пайдаланыңыз. Сол жақ бағанда берілген сабағыңызға қатысты ең маңызды сұрақтарға жауап беріңіз.</i></p>	
<p>Жалпы баға</p> <p>Сәтті өткен екі нәрсені атап көрсетіңіз (сабақ беру және оқытуға қатысты)?</p> <p>1:</p> <p>2:</p> <p>Қандай екі нәрсе сабақтың одан да жақсы өтуіне ықпалын тигізер еді (сабақ беру және оқытуға қатысты)?</p> <p>1:</p> <p>2:</p> <p>Осы сабақ барысында сынып немесе жеке оқушылар туралы менің келесі сабағыма дайындалу үшін қажет болуы мүмкін қандай ақпарат алдым?</p>		

Реляциялық деректер қорында бастапқы кілт /10-сынып ашық сабақ/

Алибаева Камшат Конисбаевна

Ақтөбе қаласы, «SMARTBILIM ЖОББ мектеп-гимназиясы» ЖМ
информатика пәні мұғалімі

Сабақтың тақырыбы	§ 5.4 РЕЛЯЦИЯЛЫҚ ДЕРЕКТЕР БАЗАСЫ. БАСТАПҚЫ КІЛТ
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаттары:	10.3.1.1 «Реляциялық деректер базасы» ұғымын түсіндіру 10.3.1.2. Жол, жазба, индекс терминдерінің анықтамасын құрастыру
Сабақтың мақсаты	Барлық оқушы: Реляциялық кесте ұғымын анықтайды Көпшілік оқушы: Реляциялық кесте компоненттерін қолданады Кейбір оқушы: Реляциялық кестеде компоненттерін қолданудың тиімділігін тұжырымдайды

Сабақтың барысы:

Сабақтың кезеңі/ уақыт	Педагогтің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
1. Ұйымдастыру 2. Өткен тақырыпты еске түсіру\ қайталау\	Өткен сабақты пысықтау: «Жеребе» әдісі Жеребе тасталады. Топ басшылары жеребе алады. Әр топ өздеріне түскен тақырып бойынша постер жасап, қорғайды. 1. Мәліметтер қорына қойылатын талаптар. 2. Деректердің арасындағы байланыстарды ұйымдастыру типтері	1. Мұғаліммен амандасады. 2. Сабақтың тақырыбын дәптерге жазады. 3. Сабақтың мақсаттарымен танысады Мұғалімді тыңдайды	Жазбаша түрде қалыптастырушы бағалауды іске асыру <i>Оқушылардың жауаптарын ауызша мадақтау, қолдау көрсету</i> <i>Фигуралар</i>	АКТ Интернет желісі Ватцап
3. Жаңа сабақты меңгерту				

4. Бекіту	<p>3. МҚБЖ-нің басты функциялары <i>Оқушылардың жауаптарын ауызша мадақтау арқылы бағалау</i></p> <p>«Миға шабуыл» әдісі</p> <ul style="list-style-type: none"> - Компьютер пайда болмай тұрған кезде үлкен көлемді деректерді сақтауда қандай әдістерді қолданған? <p>1-тапсырма.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Реляциялық дерекқордың басты компоненті – реляциялық кесте. Кесте қандай заттардан құралған? Мысал келтір. - «Атрибут» және «кілт» деген не? <p>Дескриптор:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Реляциялық кесте құрылымын біледі. - «Атрибут» және «кілт» ұғымдарын анықтай алады. <p><i>Фигуралар арқылы бағалау</i></p> <p>2-тапсырма.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Оқушы t кестесінде қайсы атрибут басты кілт? - Басты кілт аты бола ала ма? Ал тегі болуы мүмкін бе? - Пән кестесінде басты кілт қандай? - Айдос Зиятбек қандай сабақтарды оқыды? - Физикадан қай оқушы бес алды? <p>3-тапсырма.</p> <p>Жоғарыдағы кестеде:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Оқушы және пән кестелерінің қатынасы қандай? 2. Айдос Зиятбектің орта бағасы қандай? 3. Қайсы оқушы әлі сабақ алған жоқ? 4. Оқушылардың математикадан орта бағалары қандай? 		<i>арқылы бағалау Бірін-бірі бағалайды</i>	
-----------	---	--	--	--

	<p>Дескриптор: Реляциялық кестедегі жұмыстың нәтижесін талдай алады <i>Фигуралар арқылы бағалау</i></p> <p>Тест жұмысы Оқушылар тест сұрақтарына жауап береді. <i>Өздерін бағалайды</i></p> <p>Кері байланыс: «Бутерброд» әдісі Оқушылардың бір тобы сабақ туралы жағымды пікір, екінші тобы сын, үшінші тобы тағы да жағымды пікір айтады.</p>			
--	---	--	--	--

Үй жануарлары /сабақ жоспары/

Жалмуханова Алмагул Амиржановна
Кеңесту негізгі орта мектебінің шаған орталық
"Балдәурен" тобының тәрбиешісі

Білім беру дағдысы: «Коммуникация»

Бөлімі: Сөйлеуді дамыту

Тақырыбы: *Үй жануарлары мен оның төлдері*

Мақсаты: Балаларды үй жануарлары туралы білімдерін дамыту төлдерін ажырата білуге үйрету. Сөздік қорларын дамыта отырып, ойын арқылы ой- өрістерін дамыту.

Билингвальды- компонент: лошадь- жылқы, корова- сиыр, баран- қой.

Сөздік жұмыс: жылқы, қой, ешкі, төлдерімен суреттері.

Ұ.О.І.Ә	Тәрбиешінің басқару іс-әрекеті	Балалардың іс-әрекеті
Мотивациялық-қозғаушылық	<p>Балалар шаттық шеңберін құрамыз.</p> <p>Бала, бала баламыз, Бақшамызға барамыз. Күні бойы қызыққа Батамызда қаламыз.</p> <p>Ал, балалар бүгінгі күніміз сәтті болсын!</p> <p>Үй жануарлары деп үйде ұстайтын жануарларды айтамыз.</p> <p>Олар: Мыналар: қой, жылқы, сиыр, ешкі.</p> <p>"Жануарлар әні"</p> <p>Тәрбиеші: балалардан үйдегі жануарлар туралы көргендерін әңгімелеп берулерін сұраймын.</p> <p>Үйлерінде қандай үй жануарлары бар екенін.</p>	<p>Шаттық шеңберге тұрады.</p> <p>Шаттық шеңбер жасайды.</p> <p>Қимыл - қозғалыспен</p> <p>"Жануарлар" әнін қимылмен орындайды.</p>
Ұйымдастырушылық-ізденістік	<p>(Суретпен жұмыс)</p> <p>Балалар мына суретке қараңыздаршы. Жайлауда малдар жайылып жур. Мынау қандай жануар? Мынау -сиыр оның баласы, яғни төлі - бұзау.</p> <p>Мынау-жылқы, оның төлі құлыншақ.</p> <p>Мынау-қой- баласы қошақан, қозы.</p> <p>Мынау ешкі оның төлі-лақ.</p>	<p>- сиыр баласы бұзау.</p> <p>-жылқы, оның төлі құлыншақ.</p> <p>-қой- баласы қошақан, қозы.</p> <p>ешкі оның төлі-лақ.</p>

Д\О: "Қалай дыбыстайды?"

Қой "Мә- мә" деп маңырайды.

Сиыр "Мө- мө" деп мөңіреді.

Жылқы "Ихо -ихо" деп кісінейді. Ешкі "Бе- бе" деп маңырайды. Балаларға дыбыстарымен айтқызу.

Балалар жылқының сиырдың етін жейміз, сүтін ішеміз, жүнін тоқимыз, терісінен сырт киім аяқ киім тігеміз.

Олардың бізге пайдасы көп.

Сергіту сәті:

Ал енді балалар мына үй жануарларымен төлдерін атап қораға орналастырайық.

Үй жануарлары үйдің жанында өздеріне арналған баспаналарына өмір сүреді.

Олар: шөппен жеммен, сумен қоректенеді.

Ойын: "Төлдерін тап"

Үй жануарларының дыбыстарын салады.

Мә- мә" деп маңырайды.

Сиыр "Мө- мө" деп мөңіреді.

Жылқы "Ихо -ихо" деп кісінейді. Ешкі "Бе- бе"

Сергіту сәтін жасайды.

балалар мына үй жануарларымен төлдерін атап қораға орналастырады.

Шөп - жейді.
су ішеді.

Ойынды ойнайды
қызыға

		
<p>Рефлексиялық түзетушілік</p>	<p>Рефлексиғті-түзетушілік.</p> <p>Қорытындылау:</p> <p>Балалар үйі жануарлары сиыр сияқты маңырайық, жылқы сияқты кісінейік, ешкі сияқты маңырайық.</p> <p>Қол ұстасып тұрайық, Шеңберді біз құрайық. Көріскенше күн жақсы, Сау- саламат болайық!</p> <p>Бүгінгі балалар жақсы қатыстыңдар деп балаларды мадақтау.</p>	<p>Үй жануарларын атайды</p> <p>Шеңберге тұрады. Сау болыңыздар.</p>

Күтілетін нәтижелер:

Нені білу керек: Үй жануарларының аттарын білу.

Нені игереді: Үй жануарлары төлдерін бір -бірінен ажырата білу дағдысын.

Нені білді: Төлдер туралы түсінік болды.

ОСНОВНЫЕ ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ФОРМЫ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ И СОБИРАНИЯ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ

Шегебай О.Т.

Научный руководитель: к.ю.н. Нурлин А.Қ.

Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова

Формы уголовного процесса организованы таким образом, что уголовное дело продвигается вперед от одной стадии к другой. На каждой последующей стадии осуществляется проверка достоверности и законности результата, достигнутого на предыдущей стадии. Система стадий уголовного процесса является гарантией достижения истины, средством обнаружения и исправления следственных и судебных ошибок. Одновременно формы уголовного процесса в виде стадийности является гарантией прав обвиняемого и других участников процесса, поскольку позволяет им обжаловать прокурору или в суд решения, принятые на предыдущих стадиях процесса.

Возбуждение уголовного дела – это начальная стадия уголовного процесса, задачей которой является установление необходимых оснований для возбуждения уголовного дела при обнаружении признаков преступления.

Сущность данной стадии заключается в том, что орган уголовного преследования обязан в пределах своей компетенции в каждом случае обнаружения признаков преступления установить наличие фактических и юридических оснований для начала производства по уголовному делу и принять соответствующее решение, т.е. определить, необходимо ли начинать уголовно-процессуальную деятельность для последующего расследования, что является одним из обязательных условий, направленных на реализацию задач уголовного судопроизводства, т.е. быстрого выявления преступлений и их полного, всестороннего и объективного расследования. Именно на этом этапе органы уголовного преследования получают сведения о преступлениях, устанавливают наличие необходимых условий для начала производства по уголовному делу и принимают процессуальное решение о возбуждении уголовного дела, об отказе в его возбуждении либо о направлении заявления или сообщения о преступлении по подследственности.

Гарантией законности соответствующего решения, принятого компетентными органами служит то, что круг последних строго очерчен уголовно-процессуальным законом: органы дознания, дознаватель, начальник следственного отдела, следователь, прокурор. При наличии соответствующих оснований эти органы и должностные лица в пределах своей компетенции обязаны в силу действующего в уголовном процессе принципа публичности принять решение о начале производства по делу. Невыполнение этого принципа – грубое нарушение закона, отрицательно сказывающееся на решении задач уголовного судопроизводства.

По общему правилу, возбуждение уголовных дел не зависит от волеизъявления каких-либо заинтересованных лиц. Исключение составляют дела частного и частно-публичного обвинения, которые могут быть возбуждены только по жалобе потерпевшего, за исключением случаев, предусмотренных законом. При этом момент принятия судом жалобы приравнивается к моменту возбуждения уголовного дела. Все остальные дела подлежат возбуждению независимо от чьей-либо просьбы или согласия и считаются делами публичного обвинения.

Уголовные дела возбуждаются в основном по фактам, в которых усматриваются признаки преступления, когда лицо, преступившее закон, зачастую еще не известно. В этом случае достаточно определение таких признаков преступления, как общественная опасность и противоправность. Установление же остальных признаков – виновности и наказуемости – составляют задачу другой стадии уголовного процесса – предварительного расследования и дознания.

Когда лицо, причастное к совершению преступления, известно уже на этом этапе, уголовное дело возбуждается в отношении данного лица. Процессуальный статус подозреваемого конкретное лицо приобретает лишь при условии объявления ему об этом следователем или дознавателем.

Досудебное производство по уголовному делу в соответствии с уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан представляет собой стадию уголовного процесса, которая следует за стадией возбуждения уголовного дела и предшествует главному судебному разбирательству.

На этой стадии органы уголовного преследования обязаны тщательно выяснить все обстоятельства совершенного преступления и с помощью производства процессуальных следственных действий по собиранию, проверке и оценке доказательств быстро и полно раскрыть преступление, изобличить виновных в совершении преступления, обеспечить привлечение их к уголовной ответственности и подготовить материалы уголовного дела для главного судебного разбирательства. Кроме этого необходимо выяснить причины и условия, способствующие совершению преступления, принять меры к их устранению, а также возмещению причиненного преступлением вреда.

Досудебное производство проводится по подавляющему большинству дел, направленных для разбирательства в суд. Особый порядок прохождения уголовных дел предусмотрен лишь по делам частного обвинения (ст. 33 УПК РК), однако и по ним в случаях, если деяние затрагивает интересы лица, находящегося в беспомощном или зависимом состоянии либо по другим причинам не способно самостоятельно воспользоваться принадлежащими ему правами, прокурор вправе возбудить уголовное дело и назначить расследование в зависимости от тяжести и общественной опасности преступления.

Досудебным оно называется в связи с тем, что выявление обстоятельств совершения преступления и их оценка предшествуют следствию, проводимому при рассмотрении дела в суде. При этом суд не связан выводами, полученными в стадии досудебного производства органами уголовного преследования, и они подлежат обязательной проверке, т.к. приговор быть основан лишь на тех доказательствах, которые были исследованы в судебном заседании, поскольку в соответствии с п.1 ч.3 ст.77 Конституции РК лицо считается невиновным в совершении преступления, пока его виновность не будет признана вступившим в законную силу приговором суда. Однако следует подчеркнуть, что качество досудебного производства, заканчивающегося составлением обвинительного заключения, предопределяет и обеспечивает качество и пределы последующего судебного разбирательства по уголовным делам. [4, 5]

В этой связи среди практических работников правоохранительных органов бытует мнение, что досудебное производство существует лишь "до суда и для суда". Подобное утверждение справедливо лишь отчасти, т. к. некоторые возбужденные уголовные дела до суда не доходят и прекращаются по основаниям, указанным в законе (ст. 51 УПК РК). При этом прекращение дела на этой стадии уголовного процесса за отсутствием события преступления, за отсутствием в деянии состава преступления либо за недоказанностью участия подозреваемого, обвиняемого в совершении преступления означает полную реабилитацию лица, подвергавшегося уголовному преследованию (ч. 2 ст. 269 УПК РК).

Решение этих задач тем эффективнее, чем строже соблюдается законность в деятельности органов уголовного преследования, т. к. любое отступление от предписаний уголовно-процессуального закона может привести к тому, что полученные доказательства теряют доказательную силу и становятся недопустимыми, а подчас и вовсе утрачивается уверенность в том, что к уголовной ответственности привлечено именно виновное в совершении преступления лицо.

Из сказанного следует, что под досудебным производством понимается урегулированная уголовно-процессуальным законодательством, осуществляемая под надзором прокурора деятельность органов дознания и предварительного следствия по обнаружению, собиранию, закреплению и оценке доказательств с целью раскрытия преступления, изобличения виновных в его совершении, обеспечению обоснованного привлечения последних в качестве обвиняемых и по установлению всех обстоятельств

Действующее уголовно-процессуальное законодательство (п. 27 ст. 7 УПК РК) предусматривает две формы досудебного производства- дознание и предварительное следствие, под которыми понимается деятельность уполномоченных органов предварительного следствия и дознания в пределах установленных уголовно-процессуальным законом полномочий по выявлению, установлению и закреплению совокупности уголовного дела для создания предпосылок решения задач, стоящих перед уголовным судопроизводством.

Имея единую цель, формы досудебного производства различаются между собой по органам, осуществляющим данную деятельность, срокам расследования и процессуальным правилам его осуществления. Основное различие исходит из возложенных на эти органы функций. Так, для органов предварительного следствия первой и основной функцией является расследование преступлений, из которой вытекает и вся остальная деятельность следователя. А для органов дознания эта функция не является основной и единственной, так как функции органов определяются в первую очередь характером осуществляемой ими административной деятельности. [7, 99]

Именно на этой стадии осуществляется функция уголовного преследования, которая выражена в формах досудебного производства, также во время следствия и дознания вышеуказанная процессуальная функция осуществляется посредством собирания и представления доказательств по уголовному делу.

Уголовное преследование осуществляется разными формами, но самым главным при ее реализации является правильное и основанное на законе собирание, исследование и представление доказательств. Способы собирания доказательств в ходе уголовного судопроизводства определены законодательством, поставлены в определенные рамки и требуют соблюдения установленных условий. Тем самым, между осуществлением уголовного преследования и процессом сбора доказательств по уголовному делу существует неразрывная связь, взаимодействие.

Поскольку событие преступления, по поводу которого возбуждено уголовное дело, относится к прошлому, то выяснение всех юридически значимых обстоятельств происходит посредством доказательств. Таким образом, доказательства и их собирание и представление – очень важная процессуальная деятельность, которая проводится во время осуществления уголовного преследования.

Современное состояние права в рассматриваемой части представляется достаточно важным и требующим самостоятельного изучения и выработки конструктивных предложений, направленных на усиление гарантий законности как при собирании доказательств, так при иных направлениях уголовного преследования в отношении лиц, чьи права затрагиваются на этих стадиях уголовного судопроизводства.

Следует отметить, что во всех развитых демократических странах мира, где защита и соблюдение прав человека являются не просто декларацией, а основной нормой деятельности государства, в правоприменительной практике широко используется такая форма досудебной проверки, как полицейское дознание. Элементарный анализ практики полицейского расследования за рубежом показывает, что ему присущи единые черты, к которым можно отнести: оперативность, отсутствие громоздких по своей процедуре следственных и судебных действий, протокольный характер завершения производства.

Главным условием применения ускоренного производства является отсутствие обстоятельств, указывающих на необходимость применения мер процессуального принуждения.

Вывод, который следует из сказанного, заключается в том, что совершенствование досудебного производства, безусловно, необходимо, только требует более вдумчивого, осмысленного и научно обоснованного подхода. Успешное решение этой задачи зависит теперь от того, найдет ли законодатель оптимальное сочетание практики применения упрощенного производства с охраняемыми законом правами и интересами граждан - участников процесса.

Использованная литература

1. «Досудебное производство: нужны ли изменения?» Аскеров М.// Юридическая газета, от 16.03.2011 г.
2. Громов Н.А., Пономаренков В.А., Гущин А.Н., Франциферов Ю.В. Доказательства, доказывание и использование результатов оперативно-розыскной деятельности. Учебное пособие. Москва, 2000 г.
3. Рыжаков А.П. Уголовный процесс: возбуждение и отказ в возбуждении уголовного дела. Москва, 1996 г.
4. Безлепкина Б.Т. Уголовное судопроизводство и органы уголовного преследования. Москва, 1999 г.
5. Габитов Н.А. Уголовное преследование и досудебное производство. Учебное пособие. Астана, 2004 г.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Турбаева Альбина

Аннотация. Мақалада медиацияның мақсаты және Қазақстан Республикасының медиация туралы заңнамасы талданады. Сондай-ақ, медиация институтының артықшылықтары мен өзге де татуластыру рәсімдерінен айырмашылығы қарастырылған.

Аннотация. В статье анализируется цель медиации и законодательство Республики Казахстан о медиации. Также предусмотрены преимущества института медиации и отличия от других примирительных процедур.

Annotation. The article analyzes the purpose of mediation and the legislation of the Republic of Kazakhstan On mediation. The advantages of the mediation institute and differences from other conciliation procedures are also provided..

Кілт сөздер: медиация, медиатор, медиация институты, тараптар, дау.

Ключевые слова: медиация, медиатор, институт медиации, стороны, спор.

Keywords: mediation, mediator, mediation institute, parties, dispute.

Медиация — бұл үшінші бейтарап тарапты тарту арқылы дауды шешудің тәсілі, оның мақсаты - дауды әр тарапқа өзара тиімді түрде шешуге көмектесу.

2011 жылға дейін Қазақстан Республикасында медиация саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік-құқықтық актілер болған жоқ. Қазақстан Республикасында медиация саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін «Медиация туралы» Заң 2011 жылы 28 қаңтарда қабылданды, бұл Заң медиацияның қағидаттарын, оны өткізу рәсімін және медиатор мәртебесін айқындайды.

Медиация — бұл өзара түсіністікке қол жеткізу және жанжалды жағдайды шешу үшін бейтарап тұлға — медиаторды тарта отырып, жанжалдасушы тараптарды татуластыру рәсімі.

Алғашқылардың бірі болып медиация институты АҚШ, Ұлыбритания, Австралия сияқты англо-саксондық құқықтық жүйе елдерінде құрылды. Кейінірек дауларды шешудің бұл әдісі Еуропа елдеріне де еніп кетті. Қазіргі уақытта медиация институты прогрессивті Азия елдеріне — Жапонияға, Қытайға, Кореяға, сондай-ақ көптеген басқа елдерге еніп, белсенді дамып келеді [1].

Қазір Қазақстанда медиаторлардың бірыңғай тізілімі бар, онда медиаторлардың аты-жөні, мекен-жайы көрсетілген. Медиативтік қызметтерді жүзеге асыру үшін барлық медиаторлар арнайы курстардан өтуге міндетті, содан кейін оларға кәсіби немесе кәсіби емес медиатор лицензиясы беріледі.

2012 жылғы 26 наурызда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты «Қазақстан Республикасында медиация институтын енгізу» жобасы шеңберінде БҰҰ-ның 2012-2014 жылдарға арналған даму бағдарламасы туралы келісімге қол қойды. Осы уағдаластықтардан кейін Қазақстанда жыл сайын Германия, Словения, Швейцария, Беларусь және Еуропалық Одақ елдерінің сарапшыларының қатысуымен халықаралық конференциялар мен ақпараттық семинар-тренингтер, дөңгелек үстелдер және т. б. өткізіледі [2].

«Медиация туралы» Заңның 1-бабында медиацияны қолдану саласы «жеке және (немесе) заңды тұлғалар, әкімшілік органдар, лауазымды адамдар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық, әкімшілік құқықтық қатынастардан және өзге де қоғамдық қатынастардан туындайтын, сондай-ақ әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша іс жүргізу барысында, қылмыстық теріс қылықтар, онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 68-бабының екінші бөлігінде көзделген жағдайларда ауыр қылмыстар туралы істер бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қаралатын даулар (жанжалдар) және атқарушылық іс жүргізуді орындау кезінде туындайтын қатынастар [3]» деп көрсетілген. Медиация рәсімі сыбайлас жемқорлық қылмыстарға және мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне қарсы өзге де қылмыстарға қатысты қолданылмайды.

2021 жылдың шілдесінде Заңның 1-бабының 3-бөлігінде тараптардың бірі мемлекеттік орган болған жағдайларда рәсімді қолдану мүмкіндігі туралы норма пайда болған кезде медиация саласында айтарлықтай өзгеріс болды.

Медиация дауларды реттеу (тараптарды татуластыру) тәсілі ретінде Қазақстан Республикасының бірқатар кодекстерінде көзделген:

- Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы Жер кодексінің 167-бабымен;

- «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Қазақстан Республикасы Кодексінің 18, 37, 73, 183-баптарымен;

- Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексінің 23, 64, 71, 78, 85, 170, 320, 341, 358, 359, 362, 365, 382, 383, 384, 397, 409, 429, 530, 542 баптарымен;

- 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің 35, 300, 303, 305-баптарымен;

- Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы Азаматтық процестік кодексінің 24, 38, 48, 52, 54, 55, 60, 66, 80, 115, 135, 165, 169, 174, 179, 180, 194, 201, 246, 272, 273, 274, 277, 410, 434, 447, 451 баптарымен;

- Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 29 маусымдағы Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің 30, 31, 32, 120, 122, 127, 128, 138, 143, 169 баптарымен[4].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 251-бабында медиаторлардың өкілеттіктерін асыра пайдаланғаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделген.

Медиаторлардың әкімшілік жауапкершілігі 2014 жылғы 5 шілдедегі Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 85, 92-1-баптарында көзделген.

Медиатордың Қазақстан Республикасындағы жұмысы кәсіпкерлік қызмет болып саналмайды. «Медиация туралы» Қазақстан Республикасы Заңына сәйкес медиацияны ұйымдастыруды тараптар өз еркімен және медиация туралы келісімшартқа қол қойғаннан кейін жүзеге асырады. Осы келісімшарт бойынша медиаторға медиацияны іске асыруға қатысты барлық шығындар, оның ішінде атқарылған жұмысы үшін оның ақысы төленеді.

Медиация институтының келесідей артықшылықтары және оны пайдалану перспективалары бар:

1. Медиацияны енгізу және пайдалану Қазақстан Республикасы соттарының жұмыс көлемін белгілі бір дәрежеде азайтуға мүмкіндік береді. Бұл жағдай соттардағы істерді реттеу процестерінің сапасы мен уақытына оң әсер етеді.

2. Медиацияның корпоративтік келіспеушіліктерді жоюға қатысты көптеген артықшылықтары бар. Бұл жағдайда қарсыластардың қажеттіліктерін жанжал қорытындыларымен қанағаттандыру мүмкіндігі артады.

3. Медиацияның құпиялылығы сот процестерінен айырмашылығы.

4. Қақтығысушы тараптар дауды өз мүдделерін ескере отырып дауды шешуге мүмкіндік алады. Бұл әдіс отбасылық-құқықтық, еңбек, тұтыну қатынастары саласында, ювеналды әділет саласында өзінің тиімділігін дәлелдеді. Медиаторлардың көмегімен дауласушылар аз уақыт пен қаржы жұмсайды.

5. Медиация азаматтық келіспеушіліктерде тиімді [5].

Сонымен қатар, медиацияның келесі кемшіліктері бар:

1) медиацияның көмегімен қабылданған келісімді жанжалдың барлық қатысушылары орындауы тиіс. Егер оны бір қатысушы орындамаса, оған мәжбүрлеп орындау бойынша ешқандай іс-қимыл қолданылмайды және келісімшарт өз күшін жоғалтады. Сондықтан бұл процедураға жұмсалған уақыт пен шығындар ысырап болады.

2) медиаторлар ақысының сомасын медиацияға қатысушы тараптар белгілейді. Өз жұмысын ақылы негізде жүзеге асыратын кәсіби медиаторлар өз клиенттерін өздері іздеуге құқылы.

Медиацияның дауды реттейтін өзге де рәсімдерден басты айырмашылығы - медиатор дау кезінде бейтарап болады және шешім қабылдамайды, ол тек жанжалға қатысушыларға келісімге келуге көмектеседі.

Сот талқылауынан айырмашылығы, медиация рәсімі аз уақытты қажет етеді (орташа есеппен бірнеше сағаттан бір жұмыс күніне дейін созылады), істі сотта қарауға қарағанда арзанырақ, апелляциялық сатыларда сот ісін жүргізуге әкеп соқпайды және ең бастысы жанжалды бейбіт жолмен шешуге мүмкіндік береді. Өз кезегінде "Медиация туралы" Заңның қабылдануы соттарға артылған жүктемені азайтып, қосымша сот шығындарын болдырмауға әкелді.

Медиацияның дамуы медиатордың жанжалдарды реттеу саласында жұмыс істеуге деген ұмтылысына емес, оның коммуникативті қабілеттеріне байланысты: сындарлы әңгіме жүргізу, тараптарға дұрыс сұрақ қою, келіссөздер процесін басқару, тараптар арасындағы жанжалға жол бермеу және т. б.

Жалпы, медиацияны дамытудағы негізгі проблема осы рәсімді заңнамалық реттеуде де, мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғамның практикалық қызметінде де кешенді және жүйелі тәсілдің болмауы болып табылады. Біздің қоғамда медиацияны одан әрі дамыту үшін медиацияны БАҚ арқылы (теледидар, газет, әлеуметтік желілер) ілгерілету қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Копбасарова Г. К. Медиация как самостоятельный институт в Республике Казахстан: истоки, проблемы и перспективы развития во втором десятилетии XXI века / Г. К. Копбасарова, С. Б. Лазаров. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 19 (309). — С. 313-315.
2. Ж.К. Кенжебекова, Г.Т. Мусабалина, С.К. Қабылтаева Л.Н. Қазақстандағы медиация институтының қалыптасу тарихы: мәселелері мен болашағы // Қарағанды университетінің хабаршысы. Тарих. Философия сериясы. – 2023. - № 1(109). – 87-93 б.
3. «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы.
4. Климкин С.И., Казбаева А.Г. Правовое регулирование медиации в Республике Казахстан // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. - 2023. - №2 (73). – С. 183-192.
5. Грефин фон Шлиффен К. Медиация в системе внесудебных форм разрешения споров // Медиация в нотариальной практике (Альтернативные способы разрешения конфликтов). - М.: ВолтерсКлувер, 2017. – 4 с.

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ – ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН-АЛУ ШАРАЛАРЫ

*Амангельдинова Анель Ержановна, Булатова Арай Талгатовна,
Еримбетова Анеля Бауыржановна
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің
«Құқықтану» білім беру бағдарламасының 4 –ші курс студенттері
Ғылыми жетекшісі:
Құқықтану кафедрасының оқытушысы, полиция полковнигі
Абдулина Венера Серикбаевна*

Отбасындағы зорлық-зомбылық әлемнің барлық елдерінде жиі кездесетін мәселе болып табылады, зардап шеккендер үшін физикалық, эмоционалдық, қаржылық және әлеуметтік жағынан ауыр зардаптар тек отбасыларға ғана емес, жалпы қоғамға да әсер етеді. Отбасындағы зорлық-зомбылық қауіпті әлеуметтік құбылыс болып табылады, өйткені ол ең алдымен әйелдердің, балалар мен қарттардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіреді. Сондықтан азаматтарды отбасылық зорлық - зомбылықтан қорғау мемлекеттің құқықтық, заңнамалық, ұйымдастырушылық, әлеуметтік-экономикалық, медициналық және басқа да мәселелердің тұтас кешенін шұғыл шешуін талап етеді.

MediaNet зерттеуі бойынша Канадалық жергілікті бастамалар қорымен бірлесіп Қазақстанда азаматтардың 89% - дан астамы гендерлік теңсіздік пен тұрмыстық зорлық-зомбылық проблемаларын өте өзекті деп санайтынын анықтады. Олар зорлық-зомбылық пен тұрмыстық зорлық-зомбылықты қылмыстық жауапкершілікке тартуды қолдайды. Гендерлер арасындағы қабылдаудағы айырмашылықтар, тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы хабардар болу және жыныстық қудалау проблемасының өзектілігі Қазақстандағы осы мәселелерді жүйелі түрде өзгерту және қоғамдық талқылау қажеттілігін көрсетеді.

Бұдан басқа, Республика Президенті отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жазаны қатаңдату қажеттігі туралы үзілді-кесілді мәлімдеді. Оның пікірі қоғамның заңдарды қалыптастыруға қатысуының маңыздылығын көрсетеді және қоғамдық мәдениетті өзгертуге шақырады. Президентті қолдаудың айқын көрінісі оның зорлық-зомбылық мәселесімен күресуге бел буғаны туралы нақты сигнал береді.

Кешенді заңнама тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы тиімді және жүйеленген жауап шараларын қабылдауға негіз жасайды. Мемлекеттерде отбасындағы зорлық-зомбылықтың барлық түрлеріне қатысты заңнаманы қолданысқа енгізу, пайдалану және мониторингілеу бойынша нақты баяндалған халықаралық-құқықтық міндеттемелер бар. Алайда, қазіргі уақытта біздің мемлекетімізде жиі кездесетін тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі. Біздің мемлекетіміздің аумағында жоғары заңдық күші бар ҚР Конституциясының 1-ші тармағының 1-бабында: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітеді, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады», - делінген. Ата заңның 17-ші бабына сәйкес адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды, сонымен бірге ешкімнің моральдық, физикалық қысым көрсетуге, азаптауға, басқа адамның ар-намысы мен қадір-қасиетін төмендетуге құқығы жоқ деп жариялайды [1].

Осылайша, тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі шешуші болып табылатыны және сонымен бірге бұл мәселені шешуде біздің мемлекетімізді бей-жай қалдыра алмайтыны белгілі болады. Мемлекеттік органдармен және үкіметтік емес ұйымдармен ынтымақтастықта тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу әдістерін реформалау бойынша үнемі орасан зор жұмыстарды атқаратын ішкі істер органдары үлкен рөл атқарады.

Бұдан басқа, профилактикалық рәсімнің негізгі ережелері, субъектілері мен принциптері «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» ҚР заңымен реттелінген. 1-ші баптың 5-тармағына сәйкес зорлық-зомбылықтың алдын алудың негізгі субъектілері уәкілетті органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, ұйымдар және тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасын орындайтын Қазақстан Республикасының азаматтары болып табылады [2].

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу мақсатына қол жеткізу үшін ішкі істер органдары мынадай шараларды іске асырады:

Зорлық-зомбылық жасаған адаммен жүргізілетін профилактикалық әңгіме;

Зорлық-зомбылық жасауға тыйым салатын Қорғау нұсқамасы;

Жәбірленушіні соңғысының еркіне қарсы іздестіру, қудалау және оған бару; онымен ауызша немесе телефон арқылы келіссөздер жүргізу; кәмелетке толмаған адамдарды және (немесе) оның отбасының әрекетке қабілетсіз мүшелерін қоса алғанда, онымен өзге де байланысқа түсу;

Зорлық-зомбылық жасаған адамның іс-әрекеті мен жүріп-тұруына уақытша бас бостандығынан айыруды білдіретін, кейіннен арнайы үй-жайда ұстай отырып, әкімшілік ұстау;

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне сәйкес сот тағайындайтын, психиатриялық стационарда күшейтілген бақылаудағы амбулаторлық мәжбүрлеп бақылау және емдеу болып табылатын медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары [3];

Мінез-құлыққа қойылатын ерекше талаптардың мақсаты-құқықтарға белгілі бір шектеулер қою және кінәлі адамға міндеттер жүктеу болып табылатын әкімшілік-құқықтық ықпал;

ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 73-бабымен регламенттелген әкімшілік жаза 3 - тен 10 тәулікке дейінгі мерзімге ескерту не әкімшілік қамаққа алу түрінде көрсетіледі; бір жыл ішінде қайталап жасалған кезде-10 тәулікке дейін қамауға алу не 5 АЕК мөлшерінде айыппұл салу [4];

Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы ҚР кодексімен реттелген ата-ана құқықтарынан айыру немесе шектеу. Ата-ана міндеттерін орындаудан жалтару; алимент төлеу; ата-ана құқықтарын теріс пайдалану, агрессивті мінез-құлық, физикалық және психологиялық зорлық-зомбылық қолдану, балаларының жыныстық қол сұғылмаушылығына оқталу; спирттік ішімдіктер мен есірткі, психотроптық заттарды не олардың аналогтарын теріс пайдалану жағдайларында ата-аналарға қатысты қолданылады [5].

Алайда, жоғарыда аталған шаралардың сәтті қолданылуына қарамастан, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу үкіметтік емес ұйымдардың ресурстары мен әлеуетіне жүгінбей-ақ тиісті нәтижелер әкелмейді. Дәл осы себепті жергілікті атқарушы органдарға отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге көмек көрсету және көрсету өкілеттігі жүктелген. Бұдан басқа, ҚР аумағында осындай құзыретке ие үкіметтік емес ұйымдар-дағдарыс орталықтары жұмыс істейді.

Дағдарыс орталықтары психологиялық және құқықтық көмекті тегін алатын тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсетудің негізгі мақсаты болып табылатын ұйымдар болып табылады. Ерекше қажеттілік кезінде жәбірленушілер медициналық көмек көрсету және кейіннен қалпына келтіру үшін медициналық мекемелерге жіберіледі. Сонымен қатар, зардап шеккендерге уақытша тұру беріледі, олармен профилактикалық әңгімелер жүргізіледі, осылайша ағартушылық және тәрбиелік іс-шаралар жүзеге асырылады. Осылайша зардап шеккендерге толық қауіпсіздік пен анонимділік қамтамасыз етіледі.

Дағдарыс орталығында оларға қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықты қолдану салдарынан қиын жағдайға тап болған адамдарға көмек алу үшін ішкі істер органдарына не учаскелік инспекторға тұрмыстық зорлық-зомбылық жасау туралы өтінішпен жүгіну қажет. Мұндай рәсім мүмкін болмаған жағдайда, зардап шеккендер болған оқиға туралы тәулік бойы Сенім телефондары арқылы хабарлауы мүмкін. Дағдарыс орталығында балалары бар құрбандардың келу мерзімі 1 айдан 6 айға дейін.

Тек 2023 жылдың басынан бастап тұрмыстық зорлық-зомбылық қолданылған адамдардан 5 мыңға жуық қоңырау түсті. Өтініштерді қарау нәтижелері бойынша 2,5 мыңға жуық адам әкімшілік жауапкершілікке тартылды. Ақтөбеде келесі дағдарыс орталықтары жұмыс істейді: «Мәлік», «Үміт», сондай-ақ тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арналған дағдарыс орталығы [6].

Ақтөбе облысы бойынша Полиция департаментінің 2023 жылғы мәліметі бойынша отбасы-тұрмыстық қатынастар саласында 16 қылмыс жасалған, оның ішінде 10-ы әйелдерге қатысты, оның ішінде 3 адам өлтіру, 6 денсаулыққа ауыр зиян келтіру, 4 жағдайда денсаулығының орташа ауырлығына дейін зиян келтіру. Мұндай статистика әсерлі болмаса да, мұндай ұйымдардың жұмыс істеу қажеттілігін анық дәлелдейді [7].

Дағдарыс орталықтарына жүгінген адамдар орталық қызметкерлерінен келетін моральдық және психологиялық қолдауды атап өтеді. Сондай-ақ, көмек сұрағандарға жұмысқа орналасуға немесе тәуелсіз және толыққанды өмір сүру үшін қажетті біліктілікті алуға мүмкіндік беріледі [8].

Біздің ойымызша, тұрмыстық (тұрмыстық) зорлық-зомбылықты тудыратын себептер белгілі бір әлеуметтік топтардың, сондай-ақ белгілі бір елдің кейбір мәселелеріне қатысты әртүрлі болуы мүмкін. Сарапшылар көптеген елдерге тән отбасылық (тұрмыстық) зорлық-зомбылықтың жалпы себептерін анықтайды. Қоғамның әлеуметтік проблемалары қандай болмасын, зорлық-зомбылықтың кез-келген көрінісі мүлдем ақталмайды.

Отбасылық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл көптеген елдердің басым міндеті болып табылады, әлемдік мемлекеттер осы күрделі әлеуметтік проблемамен күресу үшін түрлі шаралар қабылдауда. Ал Қазақстанда қандай стратегия бар?

Мысалы, Швеция «нөлдік төзімділік» үлгісін енгізді, оның алдын алу және бұзушыларды қатаң жазалау мәселесіне баса назар аударып, сол арқылы тәртіп бұзушылық жағдайларын азайтты. Немесе Канадада бұлтартпау шаралары кеңінен қолданылады және қоғамдық сананы қалыптастыру және судьяларды тұрмыстық зорлық-зомбылық істерінің ерекшеліктерін түсінуге үйрету науқандары жүргізілуде.

Жаңа Зеландия зардап шеккендерге жан-жақты көмек көрсету үшін қолдау және қорғау қызметтерін біріктіретін бір терезе (Integrated Safety Response) үлгісін енгізді. Ал Австралияда отбасылық зорлық-зомбылық пен тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алудың ұлттық стратегиясы әзірленді, ол алдын алу, құрбандарды қорғау және кінәлілерді жазалау бойынша ауқымды шараларды қамтиды.

Исландиядағы сияқты Қазақстан Президенті білім беру бағдарламалары мен отбасыларға қолдау көрсету арқылы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуға ерекше көңіл бөлуге шақырды. Тұрмыстық зорлық-зомбылық қылмыстары бойынша статистикалық жағынан көш бастап тұрған Құрама Штаттарда әйелдерге қарсы зорлық-зомбылық туралы заң (VAWA) бар: бұл заң құрбандарға қаржылық қолдау көрсетеді.

Қазақстан тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуда шет мемлекеттердің оң тәжірибесін тез арада қабылдауы қажет, бірақ, өкінішке орай, біздің заңнамамызда тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресудің тиімді тетігі жоқ, бұл осы саладағы істердің жай-күйіне кері әсерін тигізетіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. 1995 жылғы 30 тамыздағы ҚР Конституциясы (19.09.2022ж. өзгерістер мен толықтырулар) \\<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>
2. 2009 жылғы 4 желтоқсандағы «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы»ҚРЗаңы (01.07.2023ж. өзгерістер мен толықтырулар)\\<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000214 /z090214.htm>
3. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі Қылмыстық кодексі (12.09.2023ж. өзгерістер мен толықтырулар) \\<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
4. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы 2014 жылғы 5 шілдедегі кодексі (11.02.2024ж. өзгерістер мен толықтырулар)\\<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
5. «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы Кодексі (01.01.2024 ж. өзгерістер мен толықтырулар) \\<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518>
6. «Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселелері қалай шешіледі», жарияланған күні: 16.11.2017, [Электрондық ресурc], URL: <https://www.caravan.kz/news/kak-reshayutsya-problemy-bytovogo-nasiliya-v-kazakhstane-404495/>

7. Материалдар // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/69-jenschin-7-detey-pogibli-2023-godu-iz-za-semeyno-523795/

8. «Ақтөбеде дағдарыс орталықтары тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен әйелдерге көмектеседі», жарияланған күні: 03.12.2023, [Электрондық ресурс], URL:<https://24.kz/ru/news/social/item/629306-v-aktobe-krizisnye-tsentry-pomogayut-zhenshchinam-postradavshim-ot-domashnego-nasiliya>

ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Кобланов Е.К., Исмаилова Б.Ш.

Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова

Осуществление надзора за исполнением законов выступает одной из важнейших функций прокуратуры нашей страны, выражающей ее основное государственно-правовое и сущностное предназначение. Именно надзорные функции определяют роль прокуратуры в современном обществе и, как показывает практика, являются наиболее действенными в поддержании режима законности, а также обеспечивают достижение целей, которые выступают исходным базисом для осуществления иных функциональных направлений деятельности прокуратуры Республики Казахстан.

В современный период, когда Конституция Республики Казахстан утвердила страну демократическим, светским, правовым и социальным государством, в положении личности в уголовном процессе произошли определенные изменения. Эти изменения отражают общий процесс развития демократизма в нашем государстве.

Главной задачей государства Конституция обозначила именно защиту прав и свобод человека, особо выделив в этом роль прокуратуры. Другими словами, спектр взаимоотношений, где необходимо обеспечить надзор за точным и единообразным соблюдением требования Основного закона, охватывает практически все сферы жизни.

Прокурорский надзор за исполнением законов и законностью правовых актов, в свою очередь, традиционно именуется «общий надзор». Реализуя свои полномочия в строгом соответствии с Конституцией и законами республики, прокуратура правовыми методами обеспечивает контроль главы государства за деятельностью всех ветвей власти. Поскольку надзор за соблюдением Конституции Республики Казахстан и исполнением законов выступает основной функцией прокуратуры.

В свете обозначенной всеобщности и важности осуществления прокурорского надзора за исполнением законов и законностью правовых актов правовое регулирование деятельности прокуратуры полностью охватывается Законом «О прокуратуре Республики Казахстан» как специальным нормативным актом, регулирующим надзорную деятельность органов прокуратуры. Основной факт, который необходимо уяснить и который во многом является определяющим, заключается в том, что для осуществления прокуратурой надзора за соблюдением законов и законностью правовых актов не требуется указания в иных законах, кроме Закона «О прокуратуре Республики Казахстан».

Основной формой проверки деятельности юридических лиц и предпринимателей выступает прокурорский надзор, который представляет собой проверку исполнения законов руководителями или органами управления коммерческих и некоммерческих организаций, а также надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина руководителями или органами управления коммерческих и некоммерческих организаций.

В соответствии с п.3 ст.1 Закона Республики Казахстан "О частном предпринимательстве" индивидуальным предпринимателем признается гражданин Республики Казахстан или репатриант, осуществляющий индивидуальное предпринимательство без образования юридического лица. Иностраный гражданин или лицо без гражданства, не имеющие статуса репатрианта, не могут регистрироваться и осуществлять деятельность в качестве индивидуального предпринимателя без образования юридического лица.

Полномочия прокурора в области предпринимательской деятельности подвержены постоянному реформированию, в результате чего меняются и признаки, характеризующие прокурорский надзор. В зависимости от характера полномочий, которыми наделен прокурор в исследуемой области, надзор условно можно охарактеризовать следующим образом:

1) возможность осуществления надзора как за деятельностью должностных лиц коммерческих и некоммерческих организаций, так и за деятельностью руководителей и органов управления таких организаций;

2) узкий предмет прокурорской проверки, в который входит исключительно проверка законности деятельности коммерческих и некоммерческих организаций (прокурор не вправе оценивать целесообразность осуществления той или иной предпринимательской деятельности);

3) наличие властных полномочий (возможность беспрепятственно входить на территорию и в помещения проверяемых физических и юридических лиц, получать доступ к их документам, вызывать физических и юридических лиц для дачи объяснений по поводу нарушения положений закона);

4) принятие на себя полномочий по возбуждению дела об административном правонарушении (в том числе предупреждать от нарушения действующего законодательства должностных лиц коммерческих и некоммерческих организаций, требовать о привлечении виновных лиц к ответственности);

5) обоснованность проведения проверки (проверка исполнения законов осуществляется на основании поступившей в органы прокуратуры информации о фактах нарушения законов, требующих принятия мер прокурором, в случае, если эти сведения нельзя подтвердить или опровергнуть без проведения указанной проверки).

Особенностью надзора в области предпринимательской деятельности выступают сроки и периодичность проводимых проверок. Согласно п. 2 ст. 5 Закона РК «О Прокуратуре» срок проведения прокурорской проверки составляет один месяц. Прокурор, назначивший проверку, с согласия вышестоящего прокурора может продлить ее производство.

Каждая проверка, назначаемая в деятельности предпринимателя, проходит через тщательную призму закона, где проверяются: сроки проведения проверки, законность назначения такой проверки, обоснованность требований, предъявляемых предпринимателю, предмет и вопросы проверки, и другие основания ее назначения.

И только в случае соответствии акта о назначении проверки всем требованиям законодательства, уполномоченный прокурор делает отметку (проставляет печать) о ее регистрации.

По закону, процедура государственной регистрации включает в себя регистрацию акта о назначении проверки, о продлении приостановлении, возобновлении срока проведения проверки, отказ в регистрации акта о назначении проверки, учет сведений о проверке и ее результатах и снятие с учета в органе по правовой статистике и специальным учетам не проведенных проверок.

При этом, особое внимание уделяется реализации права отказа в регистрации актов о назначении проверок, как необходимой меры по ограждению субъектов рынка от незаконных действий со стороны контролирующих и надзорных органов, действенной мерой защиты конституционных прав и свобод предпринимателей.

Подводя итог моему рассуждению, отмечу, что прокурорский надзор в области предпринимательской деятельности с учетом указанных особенностей можно отнести к классическому виду надзора и обозначить его как деятельность по проверке законности действий (бездействий) или принимаемых решений руководителями или должностными лицами коммерческих и некоммерческих организаций, включающую право прокурора требовать устранения выявленных нарушений и возбуждения дела об административном нарушении в том числе путем вынесения предостережения о недопустимости нарушения закона при получении сведений о готовящихся противоправных деяниях.

Использованная литература:

1. Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-VII «О прокуратуре» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31771762
2. Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V «Предпринимательский кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.04.2024 г.)
3. http://keyp.kz/pages/faq_news/108.html
4. Место и роль прокуратуры в системе государственных органов РК и ее роль в защите прав человека и гражданина. <https://articlekz.com/article/4787>
5. Проверка прокуратуры: общие условия проведения, https://dogovor24.kz/articles/proverka_prokuratury_obsshie_usloviya_provedeniya-237.html

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ

Кенжегалиева А.Е.

Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова

В нынешнее время область налогообложения вполне актуальная сфера, которая является важным компонентом в хозяйственных отношениях общества, так как в бюджет поступает существенный ресурс именно благодаря данному процессу. Любой инцидент в экономике любой страны предписывает обязательные требования для создания политики сбора налогов, прозрачность которой напрямую зависит с неизменностью налоговой системы. Поэтому проблема налогообложения считается одним из спорных, так как нынешняя налоговая система не настолько лучшая для обеспечения полного благосостояния обязанных лиц.

В своем послании народу Казахстана, Глава государства Касым-Жомарт Токаев отметил, что повышение качества текущей налоговой системы – отдельная проблема [1]. Согласно статье 35 Конституции Республики Казахстан уплата законно установленных налогов, сборов и иных обязательных платежей – обязанность и долг каждого гражданина. В соответствии с этим на социальное обеспечение, на помощь со стороны государства при неблагоприятных условиях, на приличную пенсию в дальнейшем может надеяться, прежде всего, тот, кто официально работает и своевременно платит налоги [2].

Ученые в среде экономистов по-разному относятся к налогам. Если В. Аквинский считал налоги допустимой формой грабежа, то известный экономист А. Смит полагал, «что налоги для тех, кто их выплачивает есть критерий независимости».

Обязанность по уплате законно установленных налогов является одной из приоритетных обязанностей человека, закрепленных в ст.35 Конституции РК. Налоговые отношения в Казахстане регулируются кодексом Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс). Ответственность за нарушение Налогового кодекса, влекущее за собой наступление негативных последствий, приводит к применению нарушителю мер административной ответственности, предусмотренное кодексом РК «Об административных правонарушениях», в котором для административных правонарушений в области налогообложения посвящена 16 глава[3].

Нормы данной главы могут быть применены к налогоплательщикам и должностным лицам за нарушения норм КоАП РК за совершение определенных видов правонарушений в области налоговой системы. К основным видам административной ответственности по налоговому законодательству РК можно отнести: предупреждение, штрафы, лишение специальных прав и приостановление деятельности в случае уклонения от уплаты налогов налоговые органы могут принять решение о приостановлении деятельности налогоплательщика.

Административное взыскание в основном преследует превентивные цели, т.е. не унижение достоинства лица, совершившего налоговое правонарушение, не нанесение вреда деловой репутации юридического лица. Как и отметил Глава государства в своем послании, что «цель – не наказать, а предупредить» [4]. Все незаконные деяния в области налогообложения – огромная угроза нормальной деятельности экономической системы государства, в этом и важна административная ответственность как залог налогового порядка и дисциплины. Изначально, ответственность за налоговые правонарушения находилась в налоговом законодательстве. Затем по истечению времени возник спор о том, где место ответственности за налоговые правонарушения. Восторжествовала точка зрения, что налоговые правонарушения всё-таки должны регулироваться КоАП РК.

Анализ законодательства административной ответственности привело к выводу, что противоправные деяния в указанной сфере крайне различны, так как к субъектам правоотношений в области налогов используются определенный перечень правовых требований. Выделяют четыре категории субъектов: физические и юридические лица, также индивидуальные предприниматели и должностные лица. В данной классификации выделены специальные категории субъектов налоговых правонарушений. Это говорит о том, что физические лица, совершая, деяния против налоговой системы могут быть в лице налогоплательщика, налогового агента, индивидуального предпринимателя и даже должностного лица организации [5].

В частности, административные правонарушения направлены на установленные аспекты налогообложения: срок постановки на учёт в налоговом органе, сроки предоставления налоговой декларации, представление сведений для осуществления налогового контроля. Исходя из предмета административных правонарушений, классифицируют такие составы как нарушения, связанные с исчислением, уплатой налогов и сборов, с рассмотрением споров между налогоплательщиками и налоговыми органами, с принудительным взысканием налогов и сборов и возникающие при осуществлении налогового контроля [2].

Текущая налоговая система излишне запутана для разумного восприятия налогоплательщиков, нечеткость механизма налогообложения, некорректность их деятельности приводит к уклонению от налогов, коррупции и взяточничеству.

В связи с этим наступает необходимость проведения мероприятий по адаптации налогоплательщиков к налоговому законодательству.

Одной из основных проблем административной ответственности в сфере налогообложения в Казахстане является недостаточное эффективное применение административных мер принуждения к налогоплательщикам, которые не исполняют требования налогового законодательства. Это может быть связано как с недостаточной квалификацией и компетенцией сотрудников налоговых органов, так и с отсутствием прозрачности и справедливости в процессе принятия решений о применении административных мер. Это может быть связано как с недостаточной квалификацией и компетенцией сотрудников налоговых органов, так и с отсутствием прозрачности и справедливости в процессе принятия решений о применении административных мер.

Последствиями служат повышенный уровень налоговой уклоненности и неплатежности, что в свою очередь приведет к снижению государственного дохода и ущемлению его возможности в области социальной защиты и других сфер. Кроме того, недостаточное применение административных мер принуждения к налогоплательщикам может создать неравенство перед законом и вызвать недовольство среди честных налогоплательщиков, которые исправно уплачивают свои налоги. В результате этого растет общий уровень коррупции, что отрицательно сказывается на экономическом и социальном развитии страны.

Другой проблемой является отсутствие единой методики расчёта административных штрафов и их размеров в зависимости от характера и тяжести нарушения законодательства, которая является серьезной проблемой при применении административной ответственности. Это может привести к произволу со стороны налоговых органов, непропорционально высоким штрафным санкциям и неравномерному применению закона, что создает дополнительные экономические бремена для предпринимателей.

Использование неоднородных методик расчёта может создать угрозу для правопорядка, поскольку может привести к несправедливости на практике, кроме того усложняет работу субъектов правопорядка и граждан, которые не могут достоверно предсказать размер штрафа за нарушение закона. Поэтому необходима единая методика, которая была бы прозрачной, справедливой и однозначной. Такой подход обеспечит равноправное применение закона ко всем нарушителям.

Для решения этих проблем необходимо усовершенствование налогового законодательства, в том числе в части установления четких и справедливых критериев для применения административных санкций, а также повышение эффективности контроля за их применением со стороны надзорных органов. Также важно обеспечить обучение и подготовку сотрудников налоговых органов для более компетентного и профессионального применения административных мер принуждения.

Система уплаты налогов – основной компонент казахстанской экономики и оно должно предоставлять пополнение бюджета и за счет этого регулировать саму экономику страны, так как правонарушения в сфере налоговой системы в основном наносят имущественный ущерб государству.

Использованная литература:

1. Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана: Послание Главы государства народу Казахстана от 02.09.2019 г. [Электронный ресурс] - <https://primeminister.kz/ru/address/02092019>
2. Выступление Главы государства Касым - Жомарта Токаева на заключительном заседании Государственной комиссии по чрезвычайному положению от 11.05.2020 г. [Электронный ресурс] – https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-zaklyuchitelnom-zasedanii-gosudarstvennoi-komissii-po-chrezvychainomu-polozheniyu
3. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.02.2024 г.) [Электронный ресурс] – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399.
4. Экономический курс справедливого Казахстана: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2023 г. [Электронный ресурс] – <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskii-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588>.

ОГРАНИЧЕНИЕ СВОБОДЫ КАК АЛЬТЕРНАТИВНЫЙ ВИД УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ

Кенжебулатов Т.Б.

*Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова
Научный руководитель- к.ю.н., доцент Нурлин А.К.*

Вид уголовного наказания - ограничение свободы введено в действие вместе с введением первого Уголовного кодекса Республики Казахстан (в редакции от 1997 года) и в современном уголовном законе стало действенной альтернативой лишению свободы.

Действовавший ранее (до 31.12.1997 года) Уголовный кодекс Казахской ССР не предусматривал более близкий по смыслу и своему содержанию, альтернативный лишению свободы вид наказания, потому суд при назначении лишения свободы, в зависимости от личности, характера и общественной опасности, совершенного преступления, мог применить условное осуждение.

Вместе с тем следует понимать, что появление в современном уголовном кодексе нового вида основного уголовного наказания как ограничения свободы не является заменой условному осуждению.

Условное осуждение как правовой институт продолжает действовать в современном уголовном праве, о чем свидетельствует статья 63 действующего УК РК, согласно которой если, назначив наказание в виде лишения свободы, суд придет к выводу о возможности исправления осужденного без отбывания наказания, он постановляет считать назначенное наказание условным.

В этой связи, при назначении наказания и определении его вида, в целях правильного и единообразного применения норм действующего уголовного и уголовно-процессуального законодательства, судам наряду с уголовным и уголовно-процессуальными кодексами следует также руководствоваться регулирующими вопросы назначения наказания Нормативными постановлениями Верховного суда Республики Казахстан, которые согласно статье 4 Конституции Республики Казахстан включаются в состав действующего права, являются общеобязательными и вводятся в действие со дня их официального опубликования.

Так, к примеру пункт 6 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 25 июня 2015 года №4 «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания» предписывает, что если санкция статьи УК, по которой лицо признано виновным, предусматривает альтернативные виды наказаний, судам следует обсуждать вопрос о возможности назначения менее строгого из них, имея в виду, что в соответствии с частью второй статьи 52 УК более строгий вид наказания назначается лишь в том случае, когда менее строгий его вид не сможет обеспечить достижение целей наказания.

Наказание в виде ограничения свободы назначается только за совершение преступлений, то есть неприменимо в отношении лиц, совершивших уголовные проступки.

Ограничение свободы может быть назначено, если суд с учетом характера и степени общественной опасности деяния, всех обстоятельств дела и данных о личности подсудимого придет к выводу о возможности достичь цели наказания без изоляции от общества.

Согласно части 1 статьи 44 УК ограничение свободы состоит в установлении пробационного контроля за осужденным и привлечении его к принудительному труду.

Под пробационным контролем, в соответствии с пунктом 9) статьи 3 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан (далее – УИК РК), следует понимать деятельность уполномоченных органов по осуществлению контроля за исполнением возложенных судом на осужденных обязанностей и их поведением, а также оказанию им содействия в получении социально-правовой помощи.

Пробационный контроль устанавливается на весь срок наказания в виде ограничения свободы и осуществляется службой пробации по месту жительства осужденного лица в соответствии с требованиями УИК РК.

На близость ограничения свободы с условным осуждением указывает фактическая тождественность юридических обязанностей, и различия усматриваются только в том, что при условном осуждении данные обязанности возлагаются по усмотрению суда, а при ограничении свободы некоторые из них — в силу прямого указания закона.

Уголовным законом предусмотрен императивный порядок возложения на осужденного юридических обязанностей предупредительного характера: не менять постоянного места жительства, работы, учебы без уведомления службы пробации; не посещать определенные места.

Наряду с этим закрепляется диспозитивный подход, выражающийся в праве суда возложить иные обязанности, способствующие исправлению осужденного и предупреждению совершения им новых уголовных правонарушений: пройти курс лечения от психических, поведенческих расстройств (заболеваний), связанных с употреблением психоактивных веществ, заболеваний, передающихся половым путем; осуществлять материальную поддержку семьи.

Вместе с тем, осужденные к ограничению свободы, не имеющие постоянного места работы и не занятые на учебе, подлежат привлечению к принудительному труду, который организуется местными исполнительными органами в соответствии со ст.ст. 57-59 УИК РК.

Однако, следует учесть, что не допускается привлечение к принудительному труду несовершеннолетних, беременных женщин, женщин, имеющих малолетних детей в возрасте до трех лет, мужчин, воспитывающих в одиночку малолетних детей в возрасте до трех лет, женщин в возрасте пятидесяти восьми и свыше лет; мужчин в возрасте шестидесяти трех и свыше лет, инвалидов первой или второй группы.

Осужденные, отбывающие наказание в виде ограничения свободы, согласно части 1 статьи 66 УИК РК, обязаны исполнять возложенные судом обязанности, выполнять требования службы пробации, не посещать места, определенные судом по представлению службы пробации, являться в службу пробации в установленные дни для регистрации и проведения с ними воспитательной работы, без уведомления службы пробации не менять места жительства, работы, учебы и не выезжать за пределы административно-территориальной единицы.

Вместе с тем, в случае злостного уклонения от отбывания наказания лицом, осужденным к ограничению свободы, неотбытый срок ограничения свободы заменяется наказанием в виде лишения свободы на тот же срок.

К нарушениям порядка и условий отбывания наказания в виде ограничения свободы, согласно ч. 1 ст. 67 УИК РК, относятся:

- 1) неисполнение обязанностей, указанных в ч. 1 ст. 66 УИК РК;
- 2) умышленное повреждение (порча) электронных средств слежения;
- 3) совершение административных правонарушений, за совершение которых на осужденного налагалось административное взыскание, посягающих на права личности, права несовершеннолетних, семейно-бытовые отношения, общественный порядок и нравственность.

В свою очередь, злостными нарушениями отбывания наказания в виде ограничения свободы в соответствии с ч. 2 ст. 67 УИК РК являются:

- 1) повторное совершение в течение года нарушений, указанных в ч. 1 ст. 67 УИК РК;
- 2) выезд за пределы Республики Казахстан;
- 3) совершение осужденным уголовного проступка;
- 4) отказ от выполнения законных требований, а равно оскорбление либо угроза применения насилия в отношении сотрудника службы пробации;
- 5) скрытие от пробационного контроля;

б) уклонение от выполнения принудительного труда без уважительных причин, указанных в п. 1 ч. 3 ст. 60 УИК РК.

В отношении осужденного, злостно нарушающего порядок отбывания наказания, служба пробации представляет в суд материалы для решения вопроса о замене ограничения свободы лишением свободы (ч. 2 ст. 6 УИК РК).

Однако, следует отличать значение и смысл понятий «злостные нарушения отбывания наказания в виде ограничения свободы» (ч. 2 ст. 67 УИК РК) и «злостное уклонение от отбывания ограничения свободы» (ч. 3 ст. 44 УК РК), поскольку совершение осужденным злостных нарушений отбывания наказания в виде ограничения свободы является лишь поводом для направления в суд материалов для решения вопросов о замене ограничения свободы лишением свободы и не могут быть прямым основанием для замены ограничения свободы лишением свободы.

В свою очередь, вопрос о том, является ли уклонение от выполнения возложенных судом обязанностей злостным, должен решаться в каждом конкретном случае с учетом его продолжительности и причин уклонения, а также других обстоятельств.

То есть, ограничение свободы подлежит замене лишением свободы, только в случае, если при рассмотрении материала о замене ограничения свободы лишением свободы, в допущенных осужденным злостных нарушениях суд усмотрит и признает что, осужденный тем самым злостно уклоняется от отбывания ограничения свободы.

Вместе с тем, в соответствии со статьей 73 УК РК ограничением свободы как более мягким видом наказания, судом может быть заменена оставшаяся неотбытой часть наказания лицу, отбывающему лишение свободы за преступления небольшой, средней тяжести или тяжкие преступления, в случае полного возмещения им ущерба, причиненного преступлением, либо отсутствия у него злостных нарушений установленного порядка отбывания наказания.

Замена неотбытой части наказания более мягким видом наказания является комплексным правовым институтом.

При замене неотбытой части наказания суд может избрать штраф из расчета один месячный расчетный показатель за четыре дня лишения свободы либо ограничение свободы из расчета один день ограничения свободы за один день лишения свободы.

Однако, следует иметь ввиду, что замена неотбытой части наказания более мягким видом наказания не применяется в отношении лиц, осужденных за преступление против половой неприкосновенности несовершеннолетних, за исключением случая совершения такого преступления несовершеннолетним в отношении несовершеннолетнего в возрасте от четырнадцати до восемнадцати лет, террористическое или экстремистское преступление, повлекшее гибель людей либо сопряженное с совершением особо тяжкого преступления, а также преступление, совершенное в составе преступной группы.

Вместе с тем, схожесть ограничения свободы с лишением свободы, также обусловлена тем, что согласно статьи 72 УК РК, к лицам, отбывающим ограничение свободы или лишение свободы, судом может быть применено условно-досрочное освобождение от назначенного наказания, тогда как уголовным законом к другим видам уголовного наказания применение условно-досрочного освобождения не предусмотрено.

Введение в уголовно-правоприменительную практику альтернативных видов более строгому наказанию свидетельствуют о масштабной трансформации и системной гуманизации, которые в свою очередь являются основными направлениями современной уголовной политики суверенного Казахстана.

Использованная литература:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 г (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.)
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 27.12.2019 г (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2024 г.) Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 05.07.2014 г
3. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25 декабря 2007 года №8 «О применении судами законодательства о рецидиве преступлений» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.01.2023 г.)
4. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан (Борчашвили И.Ш. под общей редакцией Даулбаева А.К.) https://zakon.uchet.kz/rus/docs/T9700167_1

РЕЦИДИВ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ МНОЖЕСТВЕННОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Кенжебулатов Т.Б.

*Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова
Научный руководитель - к.ю.н., доцент Нурлин А.К.*

В современном уголовном законе среди видов множественности уголовных правонарушений наряду с неоднократностью и совокупностью, рецидивная преступность представляет собой один из наиболее опасных видов преступности. Опасность ее заключается в том, что лицо совершает новое преступление при наличии судимости (судимостей), что свидетельствует об устойчивом характере поведения, выражающимся в намерениях продолжать преступную деятельность, тем самым представляя большую степень опасности для общества.

Рецидив – специальный термин, привнесен в юриспруденцию из медицины и происходит от латинского слова *recidivus*, означающего «возвращающийся, возобновляющийся». Дословное толкование рецидива преступлений означает возвращение к уголовному поведению.

Согласно статьи 14 Уголовного кодекса Республики Казахстан, рецидив образуют только преступления, относящиеся к категории тяжких или особо тяжких [1].

Так, совершение лицом умышленного преступления небольшой или средней тяжести при наличии у него судимости за другое умышленное преступление (любой категории) рецидив не образует ни при каких условиях.

Понятия и признаки определения степени тяжести уголовных правонарушений указаны в статье 11 УК РК, в соответствии с которой тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное УК РК, не превышает двенадцати лет лишения свободы, а особо тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок свыше двенадцати лет или пожизненного лишения свободы.

В статье 14 Уголовного кодекса Республики Казахстан рецидив подразделяется на два вида: на рецидив (простой) и опасный рецидив [1].

Так, рецидивом преступлений признается совершение лицом тяжкого преступления, если ранее это лицо осуждалось к лишению свободы за совершение тяжкого преступления [2].

В свою очередь, опасным рецидивом преступлений признается совершение лицом:

1) тяжкого преступления, если ранее это лицо дважды осуждалось к лишению свободы за совершение тяжкого преступления или было осуждено за особо тяжкое преступление;

2) особо тяжкого преступления, если ранее оно было осуждено к лишению свободы за тяжкое или особо тяжкое преступление.

Из содержания понятий опасного рецидива следует, что он отличается от простого рецидива по количественным и качественным характеристикам составляющих его преступлений, т.е. имеет более высокую степень общественной опасности.

Вместе с тем, следует иметь в виду, что судимости за преступления, совершенные лицом в возрасте до восемнадцати лет, а также судимости, снятые или погашенные в установленном порядке, не учитываются при признании рецидива преступлений и опасного рецидива преступлений.

Уголовно-правовой политикой государства предусмотрены правовые последствия рецидива преступлений, которые выражаются в том, что рецидив преступлений влечет более строгое наказание на основании и в пределах, предусмотренных УК РК.

Так, рецидив преступлений, опасный рецидив преступлений признаются обстоятельствами, отягчающими уголовную ответственность и наказание (статья 54 УК РК).

При назначении наказания при рецидиве преступлений или опасном рецидиве преступлений, судам следует учитывать число, характер и степень общественной опасности ранее совершенных преступлений, обстоятельства, в силу которых исправительное воздействие предыдущего наказания оказалось недостаточным, а также характер и степень общественной опасности вновь совершенных преступлений [3].

Уголовный закон прямо запрещает лицам, совершившим преступление при рецидиве, назначать лишение свободы с применением условного осуждения (статья 63 УК РК), а также применение акта об амнистии и снятие судимости до истечения срока погашения судимости в отношении лиц, которым назначено наказание при рецидиве преступлений или опасном рецидиве преступлений [2].

К тому же, наличие в деянии рецидива преступлений или опасного рецидива преступлений при назначении наказания в виде лишения свободы прямо влияет на вид исправительного учреждения (статья 46 УК РК), то есть, как к лицам, осужденным к лишению свободы, ранее отбывавшим лишение свободы за совершение умышленного преступления отбывание лишения свободы назначается в учреждениях уголовно-исполнительной системы максимальной безопасности [2].

Кроме того, лицам, осужденным к лишению свободы при опасном рецидиве преступлений, ранее отбывавшим лишение свободы, может быть назначено отбывание части срока наказания, но не более пяти лет в учреждениях уголовно-исполнительной системы полной безопасности.

Меры уголовного права по принципу справедливости обусловлены назначением лицам, совершившим преступления при наличии рецидива более строгого наказания.

При этом, современное уголовное законодательство не обязует однозначно во всех случаях при рецидиве обязательно назначать лишение свободы [3].

Так, при наличии в санкции статьи альтернативного вида наказания, суд руководствуясь общими началами назначения уголовного наказания, учитывая характер и степень общественной опасности уголовного правонарушения, личность виновного, его поведение до и после совершения правонарушения, обстоятельства, смягчающие ответственность и наказание, суд признав в деянии рецидив, может назначить наказание не связанное с лишением свободы, если оно предусмотрено санкцией соответствующей статьи Особенной части УК [4].

К примеру, за покушение на кражу с незаконным проникновением в хранилище (ч.3 ст.24 – п.3) ч.3 ст.188 УК РК), предусмотрено основное наказание в виде ограничения свободы на срок от двух до семи лет либо лишение свободы на тот же срок [5].

Как показывает судебная практика, за преступления, совершенные при рецидиве в большинстве случаев назначается лишение свободы.

Также на практике имеют место исключительные случаи, когда с учетом личности виновного, его роли, степени участия в преступлении, мотивов и целей совершения преступления, размера причиненного ущерба, принятых мер по возмещению материального и морального вреда, и иных смягчающих обстоятельств, суды лицу, совершившему при рецидиве преступлений, могут назначить альтернативный лишению свободы вид основного уголовного наказания, например, ограничение свободы.

Современная уголовная политика государства направлена на сокращение преступности в значительной мере до минимально возможного уровня, предупреждение рецидивной преступности и обеспечение надежной безопасности граждан, общества и государства от криминальных угроз.

Вместе с тем, изучение мировой практики показывает, что существует множество причин, по которым места лишения свободы не всегда могут обеспечить надлежащие реабилитационные программы для всех осужденных.

Использованная литература:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 г *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.)*
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 27.12.2019 г *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2024 г.)*
3. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 05.07.2014 г
4. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25 декабря 2007 года №8 «О применении судами законодательства о рецидиве преступлений» *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.01.2023 г.)*
5. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан (Борчашвили И.Ш. под общей редакцией Даулбаева А.К.) https://zakon.uchet.kz/rus/docs/T9700167_1

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ БРАЧНОГО ДОГОВОРА В РК

Кенесова Ә.Н.

Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова

В современной жизни граждан Республики Казахстан имущественные отношения супругов стали играть большую роль. Именно материальная сторона семейной жизни становится одним из главных факторов, определяющих роль супругов в их совместной жизни. В первую очередь это связано с теми изменениями, которые происходят в экономической жизни современного общества, что не может не влиять на формирование и изменение жизненных ценностей людей. Имущественные споры зачастую становятся главной причиной распада семьи. Данные аспекты находят свои подтверждения в судебной практике, где анализ показывает, что из года в год возрастает число споров, связанных с разделом супругами имущества, нажитого в период брака.

Однако, несмотря на то что с момента принятия Кодекса «О браке (супружестве) и семье» прошло уже почти двадцать два года, на сегодняшнее время заключение брачных договоров является достаточно редким явлением. Как отмечают юристы, по мнению большинства граждан, институт брачного договора является "неприемлемым во время заключения брака".

Юристы объясняют это низким материальным положением большинства населения. Социологи основную причину видят в сложившихся стереотипах, в отсутствии ранее данного института. Помимо этого, все эксперты связывают данное явление с недостаточной информированностью граждан о возможностях договорного регулирования имущественных отношений супругов и неверным пониманием целей заключения брачного договора.

В сознании большинства людей бытует мнение, что брачный договор предназначен исключительно для людей состоятельных, богатых, имеющих в своей собственности существенный имущественный актив, а для простых людей брачный договор не представляет никакого интереса. И в самом деле, как показывает и российская, и зарубежная практика, брачные договоры заключают, как правило, люди, далеко не бедные.

В то же время брачный договор имеет много достоинств, к числу которых следует отнести предоставляемую им возможность разрешения любого спора еще до его возникновения. Брачный договор не провоцирует развод, а в большинстве случаев удерживает от него. Он придает супругам уверенность в будущем, повышает степень их ответственности, позволяет избежать судебных процедур, а самое главное - предоставляет супругам альтернативу регулирования имущественных отношений.

Исторически появление института брачного договора в семейном праве связано с возникновением частной собственности. Брачный контракт был известен еще римскому праву, где основные формы вступления в брак носили признаки гражданско-правовой сделки. Появление брачного договора в законодательстве зарубежных стран было обусловлено потребностью имущих классов оградить свой капитал от постороннего вмешательства. Появление понятия брачного договора в законодательстве зарубежных стран было обусловлено характером буржуазного общества, различные слои которого нуждались в решении своих имущественных проблем.

В таких странах как Франция, Англия, Германия и Австрия - где существование брачного договора имеет очень давнюю историю, его появление было вызвано необходимостью сохранения за женщиной, вступающей в брак, и ее родственниками права управления добрачным имуществом и пользования доходами от этого имущества.

Сегодня зарубежное законодательство подробно регламентирует порядок заключения брачных контрактов и чётко определяет правовое положение их участников, основываясь на многолетней договорной практике взаимоотношений супругов.

Ситуация, которая сложилась в казахских во многом схожи с теми что происходили в Европе на её начальном этапе. Так, перед тем как женить сына, родители должны были договориться с родителями девушки, после чего «давали» калым (выкуп) стороне невесты. Калым, как правило состоял из передачи 2 стороне домашнего скота в «договорённых» количествах. В свою очередь сторона невесты готовит «жасау» (приданное). Однако в те времена женщины были очень уязвимы в своих правах, что было обусловлено тяжёлой жизнью в степи и патриархатом.

В современном Казахстане понятие брачного договора было закреплено в Законе Республики Казахстан «О браке и семье» от 17 декабря 1998 года. Согласно 38 статье данного закона «Брачным договором признается соглашение лиц, вступающих в брак, или соглашение супругов, определяющее имущественные права и обязанности супругов в браке и(или) в случае его расторжения». Под имущественными правами понималось право владения нажитым супругами во время брака имуществом, которое считается их общей собственностью, если супруги не заключали брачный договор, в котором указывали иное.

Настоящим кодексом утверждено что супруги сами вправе указывать режим собственности в брачном договоре. Они могут указать как режим общей, долевой, так и раздельной собственности как на все имущество, так и на его отдельные виды.

Разделение имущества в случае расторжения брака, несмотря на распространенность ошибочного мнения, редко является главной причиной заключения брачного договора, так как предметом брачного контракта может выступать широкий спектр имущественных ситуаций.

В брачном договоре супруги вправе: - определить свои права и обязанности по взаимному содержанию; - способы участия в доходах друг друга; - порядок несения каждым из них семейных расходов; - определить имущество, которое будет передано каждому из супругов в случае - расторжения брака; - любые иные положения, касающиеся имущественных отношений супругов; - имущественное положение детей, рожденных или усыновленных в этом браке.

Из последних изменений, после принятия Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» от 26 декабря 2011 года, к данной статье добавили дополнение, согласно которому «Брачный договор может предусмотреть имущественные права детей, рождённых или усыновлённых в браке (супружестве)».

Согласно Настоящему кодексу брачный договор можно заключить в любое удобное для вас время. Однако если вы решите заключить брачный контракт до регистрации брака, то договор вступит в силу только после процедуры регистрации брака.

Также настоящим кодексом прописан ряд ограничений, которые не могут быть прописаны в договоре.

- ограничивать правоспособность или дееспособность супругов, их право на обращение в суд за защитой своих прав;
- регулировать личные неимущественные отношения между супругами, права и обязанности супругов в отношении детей;
- предусматривать положения, ограничивающие право нетрудоспособного нуждающегося супруга на получение содержания;
- другие условия, противоречащие основным началам брачно-семейного законодательства РК.

Исходя из вышеперечисленного можно понять, что законодательно при помощи брачного договора вы не можете закрепить правила ведения домашних дел, поведения с детьми в браке и в случае развода (время и продолжительность встреч – как пример), аспекты совместной интимной жизни.

Обязательным в заключении брачного договора, является форма его заключения. Договор является действительным заключенным исключительно в письменной форме удостоверенным нотариусом.

Супруги вправе по обоюдному согласию расторгнуть договор в любое время. Данное соглашение об изменении или о расторжении заключается таким же способом, как и брачный договор, т.е. у нотариуса и обязательном присутствии обоих супругов с документами, удостоверяющими личность и правоустанавливающими документами на недвижимость. Договор нельзя расторгнуть в одностороннем порядке, исключение составляет решение суда, признавшим договор недействительным полностью, либо частично в случае неверно составленного договора, ставящего положение одного супруга в неблагоприятные условия.

Если брак признан недействительным, то правовой режим имущества будет регулироваться нормами Гражданского кодекса РК. В этом случае брачный договор, заключенный супругами, признается недействительным.

В нашей стране брачный договор регулирует только имущественные права супругов, что заставляет большинство граждан по моральным и этическим соображениям отказаться от его заключения. Моральный, духовный ориентир сложившийся в Казахском обществе, не позволяет полноценно рассмотреть плюсы заключения договора, более того интересоваться подобного рода действиями. В настоящее время отдельные юристы совместно с государством и представителями учебных заведений проводят семинары по информированию и повышению образованности граждан в данном направлении, однако данные действия не имеют большого эффекта.

Так, нашей стране не помешало бы позаимствовать опыт развитых Европейских стран. К примеру, такой страны как Австрия, в которой брачный договор регулирует не только имущественные права, а положения о том, с кем останутся дети, какой будет сумма выплачиваемых алиментов и в какие сроки они подлежат уплате. Либо как в некоторых штатах Америки, обязать молодоженов заключать договор в обязательном характере.

В целом брачный договор является своего рода страховкой от непредвиденных ситуаций которые поджидают супругов на протяжении всей их совместной жизни. В связи с этим я считаю данную тему весьма актуальной для нашего времени, когда традиционные скрепы предаются забвению.

Список использованной литературы:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.01.2024 г.)
2. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2024 г.)
3. Интернет журнал «Топ10» [Электронный ресурс] /Режим доступа: <http://www.rsl.ru>, свободный. – <https://top10a.ru/>
4. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» [Электронный ресурс] Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» / Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), /Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus>

5. Зарубежный интернет журнал «uk.practicallaw» [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/>

ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ МАРКЕТПЛЕЙСОВ НА ЭЛЕКТРОННЫХ ПЛОЩАДКАХ

Каримов Д.А., Исмаилова Б.Ш.

Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова

Электронная торговля становится центром притяжения недовольства потребителей. За последний год количество жалоб на онлайн-магазины увеличилось почти в четыре раза. В 2023 году в Министерство торговли поступило около восьми тысяч писем от недовольных казахстанцев. С какими нарушениями казахстанцы сталкиваются во время онлайн-покупок, как регулируется деятельность маркетплейсов в стране, за какие недочёты в работе их могут заблокировать, и как ситуацию исправит новый закон о защите прав потребителей.

Очень многие из нас пользуются такими видами услуг, как покупки в Интернете. С одной стороны, это очень удобно, да и времени экономит прилично. Вроде со всех сторон «красота», но и здесь не обходится без нюансов и проблем. Что должны знать потребители, покупая товар в интернет – магазинах, и как защитить свои права в случае их нарушения. При этом, как бы заманчиво ни было делать покупки через Интернет, ведь это стирает все границы и заказ можно делать из любой точки мира, нужно понимать и определенные риски, связанные с такими покупками

Количество жалоб в сфере электронной коммерции в Казахстане за первое полугодие выросло на 80% по сравнению с аналогичным периодом 2022 года. В мажилис уже ушли поправки в закон «О защите прав потребителей», которые присвоят маркетплейсам статус торговых объектов и обяжут защищать права потребителей.

Это не единичные кейсы – в Комитете по защите прав потребителей (КЗПП) Министерства торговли и интеграции сообщают, что жалоб в сфере e-com стало больше. В первом полугодии 2023 года казахстанцы обратились с претензиями на нарушение их потребительских прав при покупках в интернете на 80% чаще, чем за аналогичный период прошлого года: 2663 обращения в первом полугодии 2022 года в сравнении с 4795 жалобами в 2023-м.

Сфера электронной торговли динамично развивается, но пока чем больше онлайн-покупок, тем больше жалоб покупателей на электронные платформы. В сфере электронной торговли отмечается самый высокий темп роста обращений от потребителей.

Если за 2022 год в комитет и его территориальные департаменты поступило 2663 обращения, то за аналогичный период 2023 года уже 7732.

Основные обращения поступают в адрес маркетплейса Wildberries касательно отсутствия информации о товаре и продавце, несоответствия предлагаемого товара описанию, отказа сайтов в возврате товара и денег. Наблюдается рост числа жалоб касательно участвовавших фактов мошенничества на электронных торговых площадках.

На сегодняшний день у маркетплейсов нет никакой ответственности за нарушение прав потребителей на их электронных платформах. В рамках гражданского законодательства они в частном порядке могут заключать определенные договоры и соглашения о добросовестности с предпринимателями. Однако наличие этих соглашений или их обязательное выполнение законодательством не регламентировано.

Зачастую мы сталкиваемся с такими ситуациями, когда маркетплейс отстраняется от проблем потребителя, объясняя тем, что он не продает товар, а только лишь дает потребителю информацию о товаре, который продается другим продавцом на этой площадке. Такого быть не должно. Маркетплейс должен нести ответственность перед потребителем и принимать максимально возможные меры, чтобы на его площадке потребитель не был обманут недобросовестным продавцом. Недобросовестные предприниматели не должны допускаться к работе на торговой площадке"

В июне вступила в силу рекомендация Коллегии Евразийской экономической комиссии, определяющая общие подходы к защите прав потребителей в электронной торговле.

Рекомендация разрабатывалась всеми странами ЕАЭС.

Положения рекомендации основаны на результатах масштабного опроса потребителей государств – членов ЕАЭС и сфокусированы на самых основных вопросах, с которыми сталкиваются покупатели при покупке товаров (работ, услуг) на интернет-площадках.

Основная идея и цель документа заключается в том, что субъекты электронной торговли должны нести ответственность перед потребителями.

Одна из главных рекомендаций ЕЭК касается маркетплейсов:

"7. Оператор электронной торговой площадки оказывает содействие продавцам и потребителям в коммуникации и разрешении споров между ними, а также принимает меры по соблюдению продавцами требований законодательства о защите прав потребителей".

Объем и полноту предлагаемых в рекомендации комиссии механизмов защиты прав потребителей будут определять сами страны союза.

Следует отметить, что большая часть рекомендаций уже включена в новый проект Закона "О защите прав потребителей", который был внесен в мажилис парламента 29 июня 2023 года.

Законопроектом предлагается дополнить основные принципы защиты прав потребителей по обязательному обеспечению защиты персональных данных о потребителях, также недопущения бизнесменами в договорах условий, нарушающих и (или) ущемляющих права и законные интересы потребителей.

А также закрепить норму для владельцев электронных торговых площадок по обязательному включению положения о соблюдении требований Закона РК "О защите прав потребителей" при заключении с предпринимателями договора.

В случае поступления от потребителя жалобы вместе с подтверждающими материалами или уведомления уполномоченного органа о несоблюдении требований закона электронная торговая площадка должна будет принять меры, которые владелец ЭТП предусмотрел в договоре с бизнесменом.

В рамках законодательных изменений в закон «О регулировании торговой деятельности» предлагается ввести новую обязанность для маркетплейсов: «В целях защиты прав и законных интересов покупателей электронная торговая площадка обязана обеспечить недопущение недобросовестных действий со стороны продавцов, предоставления ими недостоверной информации, обмана с их стороны покупателей или введения их в заблуждение». Ранее такие нормы отсутствовали.

Предполагается, что меры в отношении бизнеса площадка будет определять самостоятельно. А вот меры в отношении самой площадки в случае нарушения на ней прав потребителей законопроектом не предусмотрены

Использованная литература:

1. Рекомендация Коллегии Евразийской экономической комиссии от 11 мая 2023 года № 10 «Об общих подходах к защите прав потребителей в электронной торговле»
2. Закон Республики Казахстан от 12 апреля 2004 года № 544-ІІ «О регулировании торговой деятельности (с [изменениями и дополнениями](#) по состоянию на 25.03.2024 г.)
3. Закон Республики Казахстан от 4 мая 2010 года № 274-ІV «О защите прав потребителей» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.)
4. Закон Республики Казахстан от 25 июня 2020 года № 346-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам защиты прав потребителей»

**АЯҚТАЛМАҒАН ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС – ӘРЕКЕТТІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ
ТАБИҒАТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МӘНІ**

Абдижамиева Назкен Нуркелдіқызы

Дабысбай Саясат Абдоллаұлы

Джаксыбаева Диляра Ербулатовна

«Құқықтану» білім беру бағдарламасының 4 курс студенттері

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Қылмыстың негізгі белгісі ретінде нақты қоғамға қауіптілікке тек аяқталған, біткен қылмыс ғана емес, сондай-ақ оның аяқталуына көмектескен әрекеттер де ие болады. Яғни, бұндай жағдайда заңмен қорғалынатын адамның құқықтары мен мүдделері, меншік, қоғамдық тәртіп, қоғамдық қауіпсіздік, Қазақстан Республикасының Конституциялық құрылысы және басқа да заңмен қорғалынатын объектілерге зиян келтіру қаупі төндіріледі, немесе бұндай зияншінара болса да келтіріледі.

Белгілі бір қылмыс жасауға нақты ойы бар тұлға (айталық, бөтеннің мүлкін ұрлау) бір жағдайда ойына алғанды дереу орындайды (пәтерге кіріп, бағалы заттар мен ақша қаражаттарына жасырын түрде ие болады). Бұндай әрекеттер аяқталған қылмысты - үрлықты құрайды. Басқа жағдайларда, тұлға қылмыс жасауға алдын-ала дайындалады (сол үрлыққа), слепок арқылы кілттердің көшірмесін дайындайды, пәтердің қожайындарының келу және кету ақыттарын анықтайды, немесе қылмыстық іс-әрекетті тікелей орындауға кіріседі (мысалы, алдын-ала дайындалған кілттердің көшірмесінің көмегімен күзет сигнализациясының қосылғанынан бейхабар болып, материалдық құндылықтар сақталынатын қойманың есігін ашады). Екі жағдайда да қылмыс аяғына дейін жеткізілмеді, бірақ бұл әрекеттердің қоғамға қауіпті екендігі анық.

Осыған орай, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі қылмысты және жазаланатын деп тек жасалынған қылмысты ғана емес, кінәлінің еркінентис мән-жайларға байланысты аяғына дейін жеткізілмеген қоғамға қауіпті іс-әрекеттерді де жариялайды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінде ресми түрде қылмысты істеу сатылары атты бап қарастырылмаған. Қолданыстағы қылмыстық заңда қылмысты істеу сатыларына 24, 25, 26 баптар арналған. Яғни, заң шығарушы 24 бапта қылмысқа дайындалу мен оқталуды, 25 бапта аяқталған қылмысты, 26 бапта қылмысты істеуден өз еркімен бас тартуды қарастырған.

Қылмысты істеу сатылары термині және оның ұғымы қылмыстық құқық теориясымен қарастырылады да, осыған байланысты әртүрлі көзқарастар орындалған.

Қылмыстық құқық теориясы қылмысты жасау сатылары деп – қылмыстың дамуының арнайы кезеңдерін таниды [1; 76.]. Олардың бір-бірінен айырмашылығы, белгілі бір қылмыстың объективтік жағын іске асыру кезеңдерінде және айыпкердің қасақаналықты іске асыру дәрежесінде болады, яғни қасақана қылмыстың дамуының арнайы кезеңдерінің қорытындысы-дайындалу; оқталу және іске асыру болып табылады.

Қылмыстық заңда қылмысты істеу сатыларының көрініс табуы - аяқталмаған қоғамға қауіпті әрекет (әрекетсіздікті) жасаған адамдарды жазағатарту және қылмыстық жауаптылық мәселесін шешу болып табылады. Біріншіден, қылмыстық жауаптылықтың негізі, қылмыстық заңда көрсетілген қылмыстың құрамын, жасалған іс-әрекеттен табу болып табылса, ал қылмыс жасау сатыларын анықтау ол қылмыстық мінез-құлықты, қылмыстық кеместен ажыратуға мүмкіндік береді.

Екіншіден, сатыларды қалыптастыратын іс-әрекеттің өзі, қоғамға қауіптілік дәрежесінің әртүрлілігімен сипатталады. Қылмыстың аяқталуына қай саты болмасын жақындаған сайын, соғұрлым жасалатын іс-әрекеттің қоғамға қауіптілік дәрежесі арта түседі, әрине бұл жағдай жаза тағайындағанда ескерілуі керек.

«Қылмыс жасау сатылары» деген термин көп жағдайда екі мағынада қолданылады:

- 1) Аяқталған қылмыс өткен кезеңдерді анықтау үшін;
- 2) Қылмыс жасаудың тоқтатылуына байланысты, жасалған қылмыстық әрекет үшін берілер жазаның ерекшелігін анықтауда әрекеттің қай кезеңде аяқталғанын білу үшін.

Қылмыстық құқық теориясында қылмысты істеу сатылары туралы осы түсінік маңызды роль атқарады [2; 171]. Егер қылмыс аяқталса, онда алғашқыда істелінген адамның әрекеті және қылмыс жасауға оқталу әрекеті емес, қылмыстық заңдарда, сол аяқталған қылмыстың өзі туралы ғана сөз болады.

«Қылмыс жасау сатыларына» заңдылық түсінігінде аяқталған қылмысты әрекет пен қылмыс жасау барысында, не оған дайындық кезіндегі негізгі бір кезеңде тоқтаған қылмыстық әрекеттің айырмашылығын айтады».

Қылмыстық құқық теориясында қылмысты істеу сатыларының атауы жәнесанына байланысты әртүрлі позициялар орын алған болатын. 1997 жылғы Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі Жалпы бөлімнің осы институтына жаңа ережелер енгізбегендіктен, бұл позицияларды жаңа Қылмыстық Кодекске де қолдануымызға болады.

Айталық, бірқатар қылмыстық құқықтың Жалпы бөлім оқулықтарының авторлары [3; 32] қылмысты істеу сатылары деп қылмыс құрамын орындауды және қылмыстық нәтиженің туындауын түсінеді.

Біздің ойымызша, бұндай пікір бірінші кезекте, заңға сәйкес келмейді, заң авторлар ұсынған сатыларды атамайды. Сондай-ақ, ұсынылған атаулар тиімсіз, себебі, «қылмысты орындау» шын мәнісінде оқталу, яғни, қылмыстың объективтік жағын ішінара орындау. Нәтиженің туындауы қылмыстың сатысы мүлдем бола алмайды, себебі, формальді қылмыс құрамдарында нәтиже қылмыс құрамының белгісін құрамайды. Материалды қылмыс құрамдарына қатысты нәтиже қылмыстың аяқталғандығын білдіреді де, қылмыстың сатысы ретінде таныла алмайды.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңы қылмыс жасау сатыларын 3-ке бөледі: 1. Қылмысқа дайындық, 2. Қылмысқа оқталу. 3. Аяқталған қылмыс.

Қылмысқа дайындықты, қылмыс жасау үшін жағдай тудыратын кез-келген қасақана әрекеттің түрінен көруге болады. Субъектінің қылмыстық әрекетінің алғашқы кезеңі - дайындық. Қылмыс жасау үшін құралдарды икемгекелтіріп және қару жарақтарды іздеп тауып немесе қылмысқа қасақана жағдай туғызғанадамдар, дайындалғандық үшін жауапқа тартылады; яғни дайындық әрекеттерінің негізгі белгілері-тікелей аяқталған қылмыс жасау үшін жағдайлар жасау. Мысалы: кісі өлтіру үшін адамның балта немесе басқа құрал-жабдықтарды іздеп табуы; қылмысқа қатысатын адамдарды іздеуі; үй тонау үшін кілт дайындау және т.б. мысалдарды келтіруге болады.

Қылмыстық заң барлық дайындық әрекеттерін түгелімен атап көрсетпейді. Заң олардың сан алуан түрлерінің көріністерін ғана көрсетеді. Адам қылмысқа дайындалып жүргенде, бұл әрекеттер ойластырылған қылмысқа жағдай туғызатынын біледі, қылмыс жасауды ойластыру, ол тек қана дайындық жұмыстары емес сонымен қатар қылмыскердің өз ақыл ойы мен тілегінің солнақты қылмысты жасауға ұмтылуы. Мысалы, тонау мақсатымен алдын-ала бірге қатысатын адамдарды іздеп дайындалғаны үшін азаматша А. Қылмыстық Кодекстің 24 бабының 1 тармағы бойынша жауапқа тартылған.

Қылмысқа оқталуға келетін болсақ, ол дегеніміз-ойластырылған қылмыстың объективті жағын, аяқталмай қалса да жүзеге асыру. Қылмысқа оқталу ол екінші саты болып табылады. Бұл жерде айыпкердің әрекеті тікелей қылмыс жасауға бағытталған, бірақ айыпкердің еркінен тыс жағдайларға байланысты қылмыс аяғына дейін жетпей қалады. Әрбір аяқталған қылмыс құрамының субъективтік және объективтік жақтары анықталған бірлікті құрайды. Ал оқталуда, айыпкердің әрекетінде толық бірлік жоқ. Өйткені айыпкердің әрекеті толықтай қасақаналықты жүзеге асыра алмайды, объективтік жағының іс-әрекеті субъективтік жағымен салыстырғанда дамымаған. Қылмысқа оқталу кезінде жасалған әрекет арқылы келтірілген зардаптың мәнісінде емес, сол айыпкердің қасақаналық әрекеті бағытталған заңмен қорғалынған объектіге зиян келтіру қаупін тудыруында. Бірақ бұл жерде, нақтылы жағдай әртүрлі негіздерге байланысты іс жүзіне асырылмайды. Оның себебі, айыпкердің өзінің мінез-күлық әсерінен немесе айыпкерге байланысты емес жағдайлардың түрткі болуы негіз болады. Мәселен, қылмыс ниетінің орындалуына айыпкердің өзінің іс-әрекетінің белсенділігінің жеткіліксіздігі қылмыс жасау жоспарындағы сақтықтың аз болуы; жәбірленушінің немесе басқа адамдардың қарсылық көрсетуі және кездейсоқ объективтік жағдайлардың айыпкер қызметіне кірісуі қылмыстық ниеттің аяқталмай қалуына себепкер болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. Алматы, 2023 жыл.
2. ҚР қылмыстық кодексіне түсіндірме. Ерекше бөлік. – Алматы: Жеті Жарғы, 2021 жыл
3. Джекебаев У.С. Основные принципы уголовного права РК (Сравнительный комментарий к книге Дж. Флетчера «Основные концепции современного соременного уголовного права»). Алматы, -2001г.
4. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория и практика. - М.: АО Центр ЮрИнфоР, 2013. - 448 с.
5. Уголовное право. Общая часть / Под ред. В.П. Петрашева. - М.: Приор, 2019. -544 с.

АФФЕКТ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАЛҒАН АДАМ ӨЛТІРУ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ

Баймұрзина Нұрай Нұрбекқызы

Серік Гүлмира Амангелдіқызы

Канаткалиев Адильхан Қуанышевич

«Құқықтану» білім беру бағдарламасының 4 курс студенттері

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Аффект жағдайында жасалған адам өлтіру – ҚР ҚК 101-бабы бойынша қылмыстық жауапкершілік көзделген.

«Аффект» термині алғашқы рет 1998 жылғы 01 қаңтарда қолданысқа енгізілген 1997 жылғы 16 шілдедегі Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде бекітілген.

Бұрын қолданыста болған заңнама жауапкершілікті жеңілдететін жағдай ретінде қатты жан күйзелісі жағдайын қарады, ал кенеттен пайда болған қатты жан күйзелісі жағдайын – аффект жағдайында жасалған белгі ретінде заң шығарушы артық құрамы бар адам өлтіруге жатқызды. Қатты жан күйзелісі жағдайы – физиологиялық аффект жеңілдетілген жағдай болып табылады. Осындай адам өлтіру зардап шегушінің заңнан тыс немесе құлықсыз қылығына айыптының жауапты реакциясы болып табылады. Зардап шегушінің заңнан тыс әрекеттері фактісі қаралып жатқан қылмыс құрамының, адам өлтірудің «артықшылық» құрамының қоғамдық қауіпінің дәрежесін төмендететін «кешіруші» жағдай болып табылады. Аффект жағдайында адам өлтіруді эмоциялық «жарылыс» ашу үстінде болатын психикалық процесс түріндегі ерекше психикалық жағдай деп түсінуге болады, яғни тұлғада өз әрекетіне есеп беру және оны басқару мүмкіндігі сақталады, бірақ айтарлықтай қиынға түседі. Зорлықтың нақты кімге қолданылатыны – айыпты тұлғаның өзіне немесе оған жақын тұлғаларға, маңызды емес. Аффектінің өзіне тән белгілері кенеттен пайда болу және қысқа уақытта өту болып табылады.

Аффект (латын тілінен affectic – жан күйзелісі) – адамның санасына және іс-қимылына айтарлықтай ықпал ететін қысқа уақытта және қызу өтетін эмоциялық процесс. Аффект кезінде адамның психикасы эмоцияның әсерінен жайлы жағдайдан шығып, күйзеліс саналы, зияткерлік іс-қимылын ұстап, өзін өзі бақылауды қиындатады, адамның өз ісіне есеп беру және оны басқару қабілетін төмендетеді.

Физиологиялық аффект – ерекше жағдайларда жеке тұлға үшін төтенше реакция болып табылады. Бұндай жағдайда адам өзін ұстай алмай, әдеттегі жағдайында ешқашан жасамайтын әрекеттерді жасауы мүмкін. Бірақ аффект жағдайы өзін өзі бақылау, саналы әрекет жасау мүмкіндігінен, өз қылығын басқару және өзін өзі ұстай білу қабілетінен арылтпайды. Физиологиялық аффект жағдайында адам өлтірген тұлғалар ақыл-есі бар болып танылып, жасаған ісі үшін жауапкершілікке тартылады.

Физиологиялық аффектіден психиканың уақытша бұзылуымен ерекшеленетін патологиялық аффект өзгеше болып келеді. Патологиялық аффект кезінде сана толығымен істен шығып, адам шынайы мінезін және өз әрекеттерінің қоғам үшін қауіпті екенін тану мүмкіндігінен айырылады. Бұндай жағдайда тұлға ақыл-ессіз болып танылады да, қылмыстық жауапкершіліктен шектетіледі.

Әрекеттің физиологиялық аффекті не патологиялық аффекті жағдайында жасалу мәселесін шешу үшін кешенді психологиялықпсихиатриялық сараптама тағайындалады.

ҚР ҚК 101-бабын қолдану үшін мыналарды белгілеу қажет: 1) зардап шегушінің заңнан тыс немесе құлықсыз әрекеттерді жасауы немесе оның ұзақ психикалық жарақаттану жағдайларын тудыруы; 2) айыпты тұлғада кенеттен туындаған қатты жан күйзелісі жағдайының шынайы болуы; 3) жәбірленушіде заңнан тыс әрекеттері мен айыпты тұлғада аффект жағдайының туындауы арасында себепті байланысы.

Осы қылмыстың объективті жағы нәтижесінде зардап шегушінің өліміне әкеліп соғатын аффект жағдайындағы айыптының әрекеттерімен сипатталады. Объективті жақтың құрылымы бойынша қылмыстың құрамы материалдық. Қылмыс зардап шегушінің өлу сәтінен бастап аяқталады. Осы қылмыстың объективтік жағының міндетті белгілері қылмысты жасаудың уақыты мен жағдайы болып табылады.

Физиологиялық аффектінің, әдетте, кенеттен туындап, қысқа уақытқа созылатынын ескере отырып, айыптының әрекеттері уақыт ішінде аффект жағдайы сақталғанша созылады. Айыптының әрекеттері аффектінің уақыт шегінен асса, адам өлтіру ҚР ҚК 101-бабы бойынша сипатталмайды. ҚР ҚК 101-бабында көзделген қылмыс құрамы болуы үшін шешуші мағынаға қылмысты жасау жағдайы ие болады. Аффект жағдайы кез-келген себеппен емес, заңда көрсетілген себептермен туындауы тиіс:

а) жәбірленуші тарапынан зорлық-зомбылық (денеге зорлық-зомбылық көрсету – ұру, жәбірлеу, денсаулыққа зиян келтіру), сондай-ақ психикаға зорлық-зомбылық көрсету – денеге зорлық-зомбылық көрсетумен қорқыту);

б) жәбірленуші тарапынан келемеждеу (ұзақтығымен және аса арсыздығымен ерекшеленетін зорлау немесе қорлау әрекеттері);

в) жәбірленуші тарапынан ауыр тіл тигізу (дәрекі түрде көрсетілген тұлғаның ары мен намысын кемсіту);

г) жәбірленушінің өзге де заңнан тыс немесе аморалдік әрекеттері (әрекетсіздігі) (мысалы, озбырлық, жала жабу, алдау, ерлі-зайыптының опасыздығы және с.с.);

д) жәбірленушінің жүйелік заңнан тыс немесе аморалдік мінез-құлқына байланысты туындайтын ұзаққа созылатын психикалық жарақаттану жағдайы (мысалы, тұрақты жанжал, төбелес, ұрыс, ерлі-зайыптының бірінің мас болуынан отбасыда қорлық көрсету).

Аффект жағдайында жасалған адам өлтірудің субъективтік жағы тікелей немесе жанама ниет түріндегі қасақана кінәмен сипатталады. Бұл жерде жәбірленушінің заңнан тыс (аморалдік) қылығына жауап ретінде адам өлтіруге кенеттен туындайтын аффектіленген ниет орын алып отыр, әдетте ол бірден іске асырылады. Керісінше, айыптының қатты жан күйзелісін тудырған жәбірленушінің әрекеттері арасындағы айтарлықтай уақыт аралығы адам өлтіруге алдын ала ойластырылғанын растайды. Бұндай жағдайда ҚР ҚК-нің 101-бабы қолданбайды. Адам өлтіруге итермелеген жәбірленушінің әрекеттері мен адам өлтіру арасындағы уақыттың болмашы аралығы әрекеттің ҚР ҚК-нің 101-бабы бойынша танылу мүмкіндігін шектемейді. Қаралып жатқан қылмыстың субъективтік тарапының міндетті элементі эмоция болып табылады. Осы мықты эмоциялық күйзеліс адам өлтіру ниетінің туындауын негіздейді. Ниет айыпты аффект жағдайында болғанша туындап, іске асырылады.

Қылмыс жасау субъектісі – қылмыс жасау кезінде он алты жасқа толған кез-келген ақыл-есі бар жеке тұлға болып табылады.

ҚР ҚК 101-бабының 2-бөлігі осы қылмыс түріне жауапкершілікті белгілейді – аффект жағдайында екі немесе одан да көп адамды өлтіру. Баптың осы бөлігі физиологиялық аффект күйінде жасалған адам өлтіру жағдайында қолданылады.

Мәселен: Жамбыл облысы Меркен аудандық сотының үкімі бойынша 2015 жылғы 02 сәуірде Пиликина О.В. ҚР ҚК-нің 101-бабының 1-бөлігі бойынша 1 жыл мерзіміне бақылауды белгілеумен 1 жылға бостандығынан шектеумен сотталды.

Үкімнің нұсқаушы бөлігінен: Кан Ф.К., мас күйінде үйіне келіп, отбасы мүшелерінің мазасын ала отырып, дөрекі сөздерді айтумен, жұбайы О.В.Пиликаның қолындағы кішкентай балаға мән бермей, оны қолымен және темір қалақшамен басынан және басқа дене мүшелерінен ұра бастайды. Одан соң, жұбайы мен кішкентай балаларын пышақпен қорқытып, жұбайына қарай сілтейді. Пиликина О.В. қорғанып, баласын өз денесімен жауып, пышақ соққысына өз қолын қойып жібереді. Қолына жара алғасын, ашуланған ол басқа амал болмаған соң, баласын креслоға отырғызып, шабуыл жасап жатқан күйеуінің белінен ұстап алып, оны дәлізге итеріп жібереді. Бірақ, Кан Ф.К. қолындағы пышағымен О.В.Пиликинаға соққы жасауды жалғастырды. Өз өміріне төніп тұрған қауіпті, қорқынышты сезінген Пиликина О.В. пышақты Ф.К.Канның қолынан жұлып алып, автоматты қозғалыспен, кенеттен пайда болған қатты жан күйзелісі жағдайында Ф.К.Канның денесіне пышақпен көптеген соққы жасады. Алған дене жарақаттар нәтижесінде Кан Ф.К. жан тапсырды.

Сотталушы О.В.Пиликинаның әрекетін дұрыс бағалау үшін кешенді сотпсихологиялық-психиатриялық сараптама себеп болды, оның нәтижесінде сотталушы оқиға барысында физиологиялық аффектіге терең жеткен анық байқалған эмоциялық қысым, кумулятивті генез жағдайында болғаны белгіленді.

Келесі мысал: Якубов В.В. ҚР ҚК-нің 101-бабы бойынша Павлодар облысы Павлодар аудандық сотының 2015 жылғы 06 тамсыздағы үкімімен 2 жылға бостандығынан шектеумен сотталды. Якубов М.В. 2015 жылғы 21 сәуірде сағат 16.00 шамасында, әкесі В.М.Якубовтың тірі кезінде бөлген мұралық мүлігін әділетсіз бөлуімен байланысты реніші орын алған жағдаймен мас күйінде төбелесті бастап, 1963 жылы туған ағасы В.В.Якубовтың денсаулығына жеңіл жарақат келтіреді. Заңнан тыс әрекетін жалғастыру мақсатында Якубов М.В. сол күні ағасы В.В.Якубовтың үйіне келеді. Аулада В.В.Якубовқа және оның отбасы мүшелеріне дене зәбірін көрсетемін деп, қорқытумен, соңғысына тиесілі МТЗ-82 тракторын қыр көрсетіп өртеп жібереді. Заңнан тыс әрекетін жалғастыру мақсатында 2015 жылғы 22 сәуірде сағат 00.20 минут шамасында Якубов М.В. мас күйінде қайтадан 1963 жылы туған ағасы В.В.Якубовтың үйіне келеді. М.В.Якубовқа есікті 1963 жылы туған сотталушы В.В. Якубовтың ұлы 1989 жылы туған Якубов В.В. ашты. Ол өз іс-қимылын «Первого порешил» сөзімен сүйемелдейді. Осы уақытта жатын бөлмеде болған 1963 жылы туған Якубов В.В. ағасының «Первого порешил»сөзін 1989 жылы туған ұлы В.В.Якубовтың өлімі деп қабылдап, және ұзақ уақыт психикалық жарақаттау күйі нәтижесінде, кенеттен туындаған қатты жан күйзелісі жағдайына, физиологиялық аффекті күйіне келіп, ақыл-есінің психикалық жарақаттану нәтижесінде сығылған, жәбірленушінің зорлықпен және жүйелік заңнан тыс қылығымен ерген өзінің төмен зияткерлік және еркін бақылау қылығы аясында, 2015 жылғы 21 сәуірде және 2015 жылғы 22 сәуірде орын алған, сол жатын бөлмеде болған оқталған ИЖ-27Е, 16 калибр, №8736052 аң аулайтын мылтығын қару ретінде пайдаланып, көру мүмкіндігі жеткіліксіз жағдайда, кенеттен пайда болған адам өлтіру ниетімен ағасы М.В.Якубовтың басына оқ атады, нәтижесінде соңғысы сол жерде жан тапсырады.

Сот қысқартылған тәртіпте істі қарай отырып, сотқа дейінгі тергеу кезінде жүргізілуі тиіс психологиялық-психиатриялық сараптамаға сілтеме жасамайды.

Сот ҚР ҚК-нің 101-бабының «келемеждеу», «немесе аморалді қылығы» диспозициясы белгілерін мәні бойынша қарауға рұқсат бере отырып, артық жүктеу деп алып тастады.

Соттар сот үкімінің құрылымына және мазмұнына заң талаптарын қатаң сақтауы қажет, әсіресе, іс бойынша жиналған дәлелдерді зерттеу, оларға баға беріп, қолда бар жазбаша дәлелдермен, куәлардың және басқа да қатысушылардың қарапайым баяндауларымен шектеліп қана қоймай, қабылданған шешімді дәлелдеуі қажет.

Онымен қоса, соттар қылмыстық заң бабының диспозициясына және нақты іс жағдайларына сәйкес қылмыстық әрекет тобын анықтауы тиіс.

Сондай-ақ соттар өлген адамның жақын туыстарын іс бойынша жәбірленуші деп тану бөлігінде заң талаптарын қатаң сақтауы қажет.

Бостандығынан айырумен байланысы жоқ жазаны тағайындау кезінде соттарға заң талаптарын қатаң орындау қажет, әсіресе, үкімнің қарарлық бөлігінде үкім заң күшіне енгеннен кейін сотталушылардың онкүндік мерзімде тұрғылықты жері бойынша уәкілетті органға есепке тұру үшін келу, сондай-ақ сот жүктеген міндеттерді орындамау салдары міндетін көрсету.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. Алматы, 2023 жыл.
2. ҚР қылмыстық кодексіне түсіндірме. Ерекше бөлік. – Алматы: Жеті Жарғы, 2021 жыл
3. Джекебаев У.С. Основные принципы уголовного права РК (Сравнительный комментарий к книге Дж. Флетчера «Основные концепции современного соременного уголовного права»). Алматы, -2001г.
4. Лясс Н.В. Добровольный отказ от совершения перступления //Фемида. №1, 14.01.2009 г.
5. Ткаченко В. Возможны ли приготовление и покушение при совершении с внезапно возникшем умыслом? // Юридический мир. 13.06.2019 г.

Ұйымның инновациялық даму стратегиясын әзірлеудің теориялық аспектілері

Қайырғалиқызы Ғ.

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Ғылыми жетекшісі: э.ғ.д., профессор Кусайнов Х.Х.

Инновация- жаңашылдықты енгізу арқылы үлкен экономикалық нәтижелерге қол жеткізу деген мағынаны білдіреді. Инновация-бұл ұйымның жеке қызметі емес, оның жалпы стратегиясының ажырамас бөлігі. Ұйымда жаңаша бағыттағы көзқарастың болмауы оны тоқырау мен дағдарысқа әкеледі.[1,36]

Инновациялық стратегия кәсіпорынның жалпы стратегиясына бағынады. Ол инновациялық қызметтің мақсаттарын, оларға қол жеткізу құралдарын тандауды және қаражатты тарту көздерін белгілейді.[2, 846]

Инновациялық стратегия- техникалық саясаттың мақсаттарын біріктіруді және инвестициялар саясаты жаңа технологиялар мен өнім түрлерін енгізуге бағытталған. Ол кәсіпорын ұмтылатын белгілі бір зерттеу нысандарын тандауды қарастырады бірінші кезекте жаңа технологиялық мүмкіндіктерді жүйелі іздестіруге жәрдемдесуді көздейді. Стратегия инновациялық қызметті жүзеге асыру үшін ұйым қолайлы құрылым мен атмосфералық кәсіпкерлікті, жаңа нәрсені қабылдау атмосферасын қолайлы мүмкіндік ретінде құруға ықпал ететін көзқарасқа ие болуы керек. Ұйымның әрбір қызметкеріне мынаны түсіну керек, инновациялық стратегия — бұл ұйымның дамуы үшін ең тиімді, сонымен қатар оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру тәсілі. [3, 46]

Стратегиялық менеджмент-бұл фирманы инновациялық басқару, ғылыми әлеует негізіне сүйене отырып, өзінің инновациялық қызметін тұтынушылардың сұраныстарына бағыттап, бәсекелестік талаптарына және артықшылықтарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін заманауи зерттеулер жүргізеді, осылайша ол фирмаға өз мақсаттарына қол жеткізе отырып, ұзақ мерзімді перспективада өмір сүруге мүмкіндік береді. [3, 26]

Кәсіпорынды дамытудың инновациялық стратегиясын тікелей құру келесі кезеңдерді қамтиды:

1. Қоршаған ортаны және сыртқы ортаны бағалау, оның өндірістік процестерге әсерін талдау. Осы кезеңде компанияның ішкі өндірістік ортасы және сыртқы нарықтық орта талданады, кешенді SWOT талдауы қалыптасады, өнімнің өмірлік циклі анықталады.

2. Кәсіпорынның ағымдағы қызмет кезеңіндегі қызметінің негізгі көрсеткіштерін анықтау. Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды ұйымдастыруға және инновацияларды енгізуге әр түрлі деңгейдегі шығындарды есептеу жүргізіледі.

3. Таңдалған инновациялық стратегияны қамтамасыз ету үшін ресурстарды жинақтау. Мұнда таңдалған стратегияны қаржыландырудың мүмкін көздерін іздеу және талдау жүргізіледі.

4. Инновациялық даму стратегиясын бағалау. Мұнда бастысы-оны жүзеге асырудың сапалық және сандық тәсілі, бір жағынан таңдалған стратегияның сәйкестігін анықтайды және қойылған мақсаттар мен міндеттерді, ал екінші жағынан-инновациялық технологиялардың рентабельділігі мен кірістілігін анықтайды. [4, 526]

Осылайша, инновациялық стратегияны жобалау үздіксіз динамикалық процесс, оның негізі кәсіпорынның ықтимал тиімді стратегиялық шешімін таңдау болып табылады.

Технологиялық көшбасшының стратегиясы технологиялық инновациялардың тұрақты дамуымен сипатталады. Негізгі мотив-өнімді немесе технологияны модификация және басқа инновациялар арқылы көшбасшылықты жалғастыра отырып үлгі ретінде тану, нарықты неғұрлым толық қамтуға және шығындарды азайтуға бағытталған.

Көшбасшының ұстану стратегиясы реакциялық сипаттағы инновациялық дамуды, сыртқы ортадағы өзгерістерге, атап айтқанда бәсекелестердің инновацияларына реакциясын қамтиды. Ол инновацияларды мүмкіндігінше тез сіңіруге және нарықтық базаны кеңейтуге негізделген. Стратегияның артықшылығы-бұл туралы кәсіпорын нарық мойындаған өнімдерге (жұмыстарға, қызметтерге) шоғырлана алады.

Сонымен қатар, инновациялық өзгерістерді жүзеге асыру ресурстардың үлкен көлемін, басшылық құрамның жоғары білім деңгейін және ұйымның инновациялық әлеуетінің болуын, сонымен қатар үлкен жаңа тәуекелдер санын талап етеді. Осыған қарамастан, бұл бәсекелестік артықшылыққа ие болуға және өзінің нарықтық үлесін кеңейтуге немесе жаңа нарық алаңдарын құруға қабілетті стратегиялық жағдайды қалыптастыруға ықпал ететін кәсіпорынды дамытудың инновациялық стратегиясын құру. Инновациялық қызметтің нәтижесі жаңа идеялар немесе жаңа өнімдер, жетілдірілген өнімдер немесе мүлдем жаңа технологияны қамтуы қажет.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Румянцева Е.Е. Инновационная стратегия экономического развития. –М-Б.: Директ-Медиа, 2015. -40с.

2. Захаров Д.М. Разработка инновационной стратегии организации // Вол. :Вестник. 2014. №3(30). Том II -84с. <https://cyberleninka.ru/article/n/razrabotka-innovatsionnoy-strategii-organizatsii>

3. Куплянина М А, Трапезникова Е С, Астафьева О Е, Синева Н Л, Яшкова Е В. Статья Разработка стратегии инновационной деятельности 2019г (2,4) 1-8с.

4. А.В. Чепсараков Построение инновационной стратегии развития предприятия // С-П.:Электронный научно экономический журнал, 2022г Том 10, № 2 52-53с.

Дарындылықты дамыту - ұстаз парызы

Шайхина Алтын Жамиовна

Әйтеке би ауданы, Т.Жүргенов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі

Дарындылықты дамыту – ұстаз парызы

Дарын, дарындылық, талант, қабілет. Бұл сөздер бала бойындағы ерекшелікті көрсететіні анық. Ал ол ерекшелікті көре алу – әр ұстаздың өз қолында.

Дарындылық дегеніміз не? Дарындылықты дамыта аламыз ба?

Міне, біз осы сұрақтардың жауабын білуіміз қажет. Дарындылық - мұғалімнің алдында отырған балалардың бойынан табылары сөзсіз. Оны мұғалімнің танытуы, дамытуы маңызды. Дарындылық – баланың бойында өз бейімділігі арқылы, шығармашылық жұмысымен қалыптасқан қасиет. Бала бойындағы бейімділікті, қабілеттілікті тани алуымыз керек. Бейімділік – бұл баланың белгілі іс-әрекетпен айналысуға бетбұрысы, оянып келе жатқан қабілетінің алғашқы белгісі. Ал қабілет іс-әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай нәтижелі қылып орындауда көрінетін жеке қасиеті. Іс-әрекетті шығармашылықпен орындау мүмкіншілігін қамтамасыз ететін қабілеттің түрін дарындылық деп атайды. Дарындылықты анықтау – өте күрделі іс-әрекет. Ол психологиялық, педагогикалық шаралар арқылы жеке тұлғаның болашақтағы табыстарын үздіксіз бақылау мақсатында жүргізіледі. Дарынды оқушыларды анықтау үшін өзара тәуелді үш көрсеткішке назар аударылады: оқушының ішкі сезімі жағынан ерекшелігі, дене бітімі жағынан ерекшелігі және әлеуметтік тұрғыдан ерекшелігі. Ішкі сезімі жағынан ерекшелігі дегеніміз - дарынды оқушы өзінің аңғарымпаздығымен, қабылдау мүмкіндігімен, сезімталдығымен ерекшеленіп тұрады. Дене бітімдік тұлғадағы ерекшелік дегенде, бойында жігер, күш-қуатының мол болуы, шапшаң қимылдап, қашанда жауапкершілікті қолына ала біледі. Ал әлеуметтік тұрғыдан ерекшелігі – бала әділетсіздікке төзімсіз, моральдік қасиеттерге ие, алдына қойған мақсатқа ұмылу белсенділігі жоғары болады. Алдымызда отырған барлық баланың бойында дарындылық болады, сол дарындарын, қабілеттерін дамыту үшін үлкен еңбек маңызды орында тұр. Табиғи талантпен шектеліп қалмай, табандылықпен еңбектену қажет. Сол үшін де басты міндет ұстазға келіп тіреледі. Оқушыларымыздың қабілетін дамыту үшін аянбай ат салысып, ұстаздық парызымызды таныта білсек, талай шамшырақтарды жағарымыз ақиқат. Сөз құдыретін, ана тіліміздің байлығы мен әдебиетіміздің құнды дүниелерін таныту арқылы оқушы қызығушылығын арттырып, қабілеттерін дамыту- парызымыз. Менің де парызым деп ұғынғандығымнан болар, еңбек жолымда кездескен оқушыларымның бойынан дарындылықты іздеп, қабілеті мен жауапкершіліктері жеткен шәкірттерімді шығармашылыққа баулып келемін. Бірнеше шәкірттерім өмірден өз орындарын тауып, таланттары мен еңбектерін ұштастырып жүрсе, алдымда тағы бірнешеуі дарындарымен додаларда көрінуде. Мұғалім өзі де үлгі-өнеге бола отырып, бойында қандай да бір ұшқыны бар баланы танып, лапылдатып жандыра алса болды. Шәкірттерімнің алдын ел таниды.

Пәнімнің үздіктері болып, олимпиадалар мен сайыстарға белсене қатысқан дарындыларымды атап кетер кетер болсам, Сағынтаев Данияр, Қабденова Әлия, Бектұрғанова Гүлдана, Нагишева Сымбат, Сүлейменова Гүлмира, Мырзағұлова Гүлдерай, Мұхамбедиярова Нұрдана, Күнтуғанова Әйгерім, Данабекова Гүлдана, Шамшадинова Гүлнұр, Қаракулова Мөлдір, Қалыбекова Ырыскүл, Әбденова Гүлдана, Әбуов Азамат, Әбдіқаппаров Айболат, Қалдыбекова Қарашаш, тағы басқа да шәкірттерім дарынды, еңбекқорлықтарымен әр салада қызмет етіп жүр. Бірінің бойында ақындық, бірінің бойындағы өнерге деген талантты көріп, танып, қанаттандырған болатынымын. Қазіргі уақытта да жұмысым тоқталған емес, ақындыққа қалам тербей алатын, шығармашылығы бар Саматқызы Альбина, Әкімжанова Азиза, Бабаева Данагүл, Ғалымова Көркем, Сағынбекқызы Алтынсер, Құрманғали Дариға, Базарбай Шамшынахар, Боранбаев Дарын сынды оқушыларыммен үнемі жұмыстар жүргізіп отырамын. Оқушыларым бірнеше рет облыстық, Республикалық деңгейдегі интеллектуалдық ойындар, эссе, жыр байқауларында жүлделі орындарды иеленіп келеді.

Қорыта айтарым, нәтижелі жұмыс жүргізіп, бірлескен түрде еткен еңбек пен дарындылықтың арқасында дарындары данышпандыққа айналар шәкірттеріміз көп болып, ұстаз парызы айқындала беруіне тілектеспін.

Ақтөбе облысы бойынша есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу қылмысының құқықтық және криминологиялық мәселелері мен алдын алудың жолдары

*Қоянбаева.Қ.Б., Назарова.А.Р., Нұрланқызы Н.
«Құқықтану» білім беру бағдарламасының 4 курс студенттері
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті*

Қоғамдық өзгерістер әрқашан әлеуметтік дезорганизациямен, құқықтық нормалар мен ережелерді бұзатын девиантты мінез-құлықтың өсуімен бірге жүреді. Әр түрлі саяси, экономикалық мәселелерді шешудің күрделілігі, рухани өмірдің қайшылықтары, ең алдымен, халықтың қорғалмаған қабаты болып табылатын, бірақ қоғам өмірінде маңызды рөл атқаратын жастарға әсер етеді. Жақында есірткі және психотроптық заттарды қолдану көбейді. Бұл құбылыс эпидемия сипатына ие болады, оны зерттеп, осы эпидетті азайту үшін не істеу керектігін анықтау керек. Негізгі тұтынушылар-бұл біздің өміріміздің әртүрлі құбылыстарының нәтижесінде өте қиын жағдайда жүрген жастар екенін ескерген жөн. Әдетте, адам есірткіні бірнеше рет қолданғаннан кейін есірткіге психикалық тәуелділік деп аталатын есірткіге тәуелділік жағдайына қатты, қайтымсыз тартымдылыққа ие болады. Дегенмен, физикалық немесе физиологиялық деп аталатын тағы бір терең тәуелділік бар. Бұл есірткі, оларды қолданған кезде, дене тіндерінің химиялық құрамына енеді, нәтижесінде оларға тәуелділік пайда болады және есірткі бүкіл ағзаның биологиялық және химиялық тепе-теңдігін сақтау үшін қажетті жағдайға айналады.[1]

Физикалық тәуелділік пайда болғаннан кейін, есірткінің болмауы абсисентті синдром деп аталатын - есірткіге аштыққа әкеледі. Оның көріністері нашақорды есірткіні жүйелі түрде қолдануға мәжбүр етеді, есірткі датурасының күйін тудыру үшін дозаны үнемі арттырады. Препараттың болмауы тітіркенудің, нервоздықтың, назар аударудың жоғарылауын тудырады.[2] Егер есірткі жетіспесе, тоқтату синдромы пайда болады. Ол әдетте есірткіні қолданудың ішкі қажеттілігінің артуынан басталады. Содан кейін мазасыздық, есінеу, қатты терлеу пайда болады, Көзден жас ағып кетеді, мұрын шырышқа толы қабатының қабынуы секілді белгілері байқалады. "Қаз терісі" және қалтырау пайда болады. Іштің және Төменгі арқадағы өткір ауырсыну, бас айналу жүрек айну және құсу.

Бұлшықеттер ұсақ дірілдей бастайды, діріл қан айналымы мен тыныс алудың бұзылуымен өмірге қауіпті конвульсияларға айналуы мүмкін, бұл көбінесе естен тануға әкеледі. Есірткіні қабылдау бұл жағымсыз сезімдерді бірден жеңілдетеді. Нашәқорлар қоғамында қыз немесе жасөспірім "есірткіге аштықта" есірткі қабылдағаннан кейін бір минуттан кейін басқаша болатын көріністі көру өте жиі кездеседі: олар сыртқы жағынан сергек, қуанышты көрінеді. Өкінішке орай бұл құбылыс, ұзақ уақыт емес, өйткені бірнеше сағаттан кейін есірткі адам ағзасындағы өзінің қызметін тоқтатады және есірткіге деген аштық қайтадан пайда болады, осылайша жоғарыда атап өтілген барлық драмалық салдарлар қайтадан қайталанады. [3] Физикалық және психикалық тәуелділіктен басқа, есірткіні қолдану әрқашан теріс және жиі қайтымсыз бұзылуларды тудырады.

Біріншіден, ағзаның есірткімен улануы жүйке жүйесінің қайтымсыз өзгеруіне әкеледі, бұл тұлғаның деградациясын тудырады. Балалық және жасөспірімдік шақта тұлғалық қалыптасу, мінездің қалыптасу кезеңі жүреді. Бұл кезең адамның өмірінде оның бүкіл кейінгі өмірі қалай дамитынына тікелей байланысты. Кәмілетке толмаған баланың ағзасы есірткі және басқа да улы заттардың теріс әсеріне жоғары сезімталдыққа ие. Әртүрлі химиялық заттарды тұтыну нәтижесінде пайда болатын ми мен ішкі ағзалардың зақымдануы көбінесе қайтымсыз ауыр зардаптарға әкеліп соғады. [4]

Есірткіні қолдануға әсер ететін себептердің қатарына: топтағы беделін арттыру, есірткі сәні, өмірдегі қиындықтар, тұрмыстық қиындықтар және психиканың ерекшеліктерін де жатқызуға болады. Нашәқор қоршаған ортаның әсерінен өзінің жамандығын жасыруға мәжбүр болады. Екіншіден, есірткіге тәуелділіктің артуы, есірткіні үнемі іздеу, оларды алу үшін басқа да қылмыстарды жасауға итермелейді. Үшіншіден, ағзаны үнемі наркоздау оның қатты сарқылуына, салмақ жоғалтуына және физикалық күштердің айтарлықтай төмендеуіне әкеледі. [5] Жастарды есірткі немесе психотропты заттармен таныстыру қауіпін тудыратын әртүрлі факторлардың ішінде жасөспірімнің қалыптасуы мен тәрбиесінің ерекшеліктері, оның жеке басы, басқалармен қарым-қатынас сипаты жетекші рөл атқарады. [6]

Тәуекел факторларын практикалық қолдану үшін қолайлы жіктеу мыналар болуы мүмкін: 1) жеке факторлар: өзін-өзі бағалаудың төмендігі, өзін-өзі елеусіз сезіну, өзін-өзі бақылаудың жеткіліксіздігі, өз сезімдерін дұрыс білдіре алмау және т. б.; 2) баланың отбасында пайда болған: ересектер тарапынан тиісті бақылаудың болмауы, мінез-құлықтың нақты ережелері, ББЗ теріс пайдалану 3) мектепте оқуға байланысты: үлгерімінің төмендігі, бір мектептен екіншісіне жиі ауысу, құрдастарымен қарым-қатынастың бұзылуы, мектепте ББЗ теріс пайдалану.

Жасөспірімдерді беттік белсенді заттарды қолдануға тартуға ықпал ететін әлеуметтік факторлар:

- отбасы мен құрдастарының есірткіні тұтынуына немқұрайлылық немесе мақұлдау;
- ішетін немесе есірткіге тәуелді отбасы;
- биологиялық белсенді заттарды қолдануға мәжбүрлеу;
- ата-аналарының емес, құрдастарының көбірек әсер етуі;
- ата-аналар мен олардың балаларының дүниетанымының сәйкес келмеуі;
- топпен қарым-қатынас жасаудың, көңіл көтерудің және жасөспірімнің ойын-сауық компанияларына қосылуының жоғары қажеттілігі;
- балалардың, әсіресе жасөспірімдер мен ата-аналардың эмоционалды және рухани байланысының, бірлескен демалысы мен іс-әрекетінің болмауы;
- ата-аналар тарапынан бақылаудың болмауы, отбасындағы тәртіптің төмендігі; ПБЗ қолжетімділігі және т. б.

Негізінен жасөспірім кезеңінде байқалатын биологиялық белсенді заттарды қолданудың бастапқы кезеңі ретінде келесідей белгілері болуы мүмкін:

- ересектердің мінез-құлқын көрсету
- ата-ананың қамқорлығынан алшақтау нысаны.
- әлеуметтік наразылық білдіру және қоршаған орта құндылықтарына қатысты сын айту,
- эксперимент арқылы,
- жаңа тәжірибе үйренуге ұмтылу,
- ләззат немесе релаксация іздеу,
- субмәдениетті өмір салтына қатысушы болу,
- жанжалды шешу немесе шиеленісті азайту тәсілімен,
- үмітсіздік актісі және т. б.

Есірткіге тәуелділік-бұл өзіншілдердің ауруы деген мәнге де ие. Олар оны өз еркімен өзіне сіңіреді, есірткіге құмарлықтарын қандырумен көп айналысады, төмен қоғамдық стандарттарды қанағаттандыра отырып, бұл үшін төлем ретінде сөзсіз: жеке тұлғаның жойылуы, содан кейін өлімге әкеліп соғады. Нашакорлардың өздерінің қалауларымен күресуге күші мен батылдығы жоқ. Олар өздері қашып кеткен өмірге оралуға көмектесу, қоғам үшін де маңызды мәселе. Алайда күшпен ештеңе істеуге болмайды. Олардың ізгі ниеті қажет, ал біздің тарапымыздан – әдептілік, сенім, бақытсыздардың бойында қауіпсіздік пен тәуелсіздік сезімін қалыптастыру.[7]

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Гурски С. Внимание родители наркомания! - М.: профиздат, 1989. 5 ст
2. Гурски С. Внимание родители наркомания! - М.: профиздат, 1989. 7 ст
3. Гурски С. Внимание родители наркомания! - М.: профиздат, 1989. 5 ст
4. Альтушер В.Б., Надеждин А.В. Наркомания: дорога в бездну – М., Просвещение, 2000 19 ст

ҚАРАҚШЫЛЫҚ ШАБУЫЛДАРДЫҢ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ ЖӘНЕ ҚАРАҚШЫЛЫҚТЫҢ БІЛІКТІЛІГІ ҮШІН АНЫҚТАЛАТЫН ЖАҒДАЙЛАР

*Айтпағамбетов Н.С., Қайырбекқызы А., Көпеева Г.Е.
«Құқықтану» білім беру бағдарламасының 4 курс студенттері
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті*

Қарақшылық-ұрлықтың ең қауіпті түрі. Мүліктік қылмыстардың құрылымында азаматтарға жасалған қарақшылық шабуылдар айтарлықтай орын алады, ал соңғы онжылдықта бұл қылмыстардың өсу тенденциясы байқалады. Мәселен, тек 1987 жылдан 1990 жылға дейін БҰҰ на мүше елдердің өзінде тонау мен қарақшылық шабуылдардың саны 55,5 мыңнан жылына 151,9 мыңға дейін өсті, яғни үш есеге жуық. Бұл ретте олардың 90 % - ға жуығы азаматтардың жеке мүлкін иемденуге, оның ішінде тұрғын үй-жайларға кірумен сипатталады.[1] Тәжірибе көрсеткендей, соңғы жылдары бұл қылмыстар ұйымдасқан және кәсіби бағыттағы сипатқа ие болды, сонымен қатар олардың жасалуы біліктілік тәсілімен ерекшеленеді, соның ішінде шабуылға дайындық, оны тікелей жасау, үйге кіру, құндылықтарды иемдену, сондай-ақ қылмыстық қол сұғушылықтың іздерін жасыру.

Біздің жұмысымызда біз қарақшылықтың негізгі сипаттамаларын қолданыстағы қылмыстық заңнаманы талдау негізінде ұрлықтың бір түрі ретінде қарастырамыз. Сондай-ақ білікті қарақшылық белгілері мен зорлық-зомбылықпен тонау сияқты ұрлық түрінен айырмашылығы зерттеледі. Жұмыста қарапайым және білікті тонау үшін Қазақстан Республикасының заңнамасында қарастырылған қылмыстық жауапкершілік шарасына да назар аударылады.

Кез-келген қылмысты сипаттау үшін оның криминалистикалық көрсеткіштері маңызды екенін ескере отырып, жұмыста қарақшылық шабуылдардың криминалистикалық сипаттамасының кейбір ерекшеліктері қарастырылады.

Кез-келген қылмыс тек өзіне тән белгілердің, айрықша қасиеттердің жиынтығымен сипатталатын оқиға. Іс-әрекеттің белгілі бір түрін тергеудің жалпыланған тәжірибесіне сүйене отырып, осы белгілерді бөліп көрсету және сипаттау осы қылмыстарды тергеу әдістемесін құруға негіз бола алады. Жалпы қылмыстардың криминалистикалық сипаттамасы келесі құрылымдық элементтерді қамтиды: 1. Қылмыс туралы бастапқы деректер (іс-әрекеттің сипаты, оның жасалған орны, уақыты, қылмыстық қол сұғушылықтың мәні); 2. Қылмыс жасау тәсілі және оны қолданудың типтік салдары; 3. Типтік қылмыскердің жеке басы (қылмыстық топтың түрлері мен сипаты), қылмыстық қол сұғушылықтың себептері туралы мәліметтер; 4. Қылмыс құрбаны туралы мәліметтер.

Іс бойынша ықтимал нұсқаларды ұсынуда, қарақшылық шабуылдарға қатысты сот-медициналық сипаттаманың аталған элементтерінің өзіндік ерекшеліктері бар. Демек қарақшылық шабуыл бойынша тергеу бағытын және ықтимал қылмыскерлер тобын анықтауда маңызды сілтеме, бастапқы деректер болып табылады. Олар әсіресе қарақшылықтың білікті түрін қолданған жағдайда маңызды. Сондай-ақ, тонау уақыты, шабуыл объектілерінің орналасқан жері менегер бар болса күзет жағдайлары, қылмыстық қол сұғушылықтың тікелей нысаны туралы ақпарат өте маңызды болып табылады.

Мәселен, мысалы, тұрғын үй-жайларға ену арқылы жасалған қарақшылықтың тергеу тәжірибесін талдау, мұндай қылмыстар дайындалатын жағдай мен жағдайлар туралы келесі мәліметтерді алуға мүмкіндік береді[2]:

-Ең алдымен, олар көптеген тұрғын үй массивтері, мыңдаған халқы, кең автокөлік желісі бар үлкен қалаларда жасалады;

-Мұндай шабуылдардың көпшілігі (70% дейін) кешкі уақытта - сағат 18-ден 24-ке дейін, жұмыс аптасының ортасында немесе екінші жартысында, демалыс және мереке күндері қарсаңында жасалады;

-Терезелері бос жерге немесе жолдың жүріс бөлігіне қарайтын үйлер мен пәтерлердің мұндай шабуылдарына өте бейім;

-Қылмыскерлерде үйлерінде айтарлықтай құндылықтар: ақша, облигациялар, зергерлік бұйымдар, компьютерлер, импортталған заттар мен заттар жиналған адамдар туралы мәліметтердің болуы. Зерттеулер көрсеткендей, қарақшылықтың 80% - дан астамында қылмыскерлер белгілі бір пәтерде осындай құндылықтардың болуы туралы тікелей немесе жанама кеңес арқылы біледі.

Қылмыскерлердің шабуылға дайындалу үшін келесі типтік әрекеттерін ажыратуға болады:

1) Шабуыл жасалуы керек объектіні таңдау (әдетте кеңес бойынша жүзеге асырылады); жасыратыны жоқ, олардың ақпарат берушілері, кейде қылмыскерлердегі қарақшылық шабуылдардың серіктестері тіпті полиция қызметкерлері арасында да кездеседі.

2) Қылмыскерлердің қылмыс объектісін және әрекет ету керек жағдайды зерделеуі. Егерде тұрғын үй-жайларға кіріп жасалатын қарақшылық шабуылдары туралы айтатын болсақ, онда осы мақсатта қандай да бір сылтаумен (мысалы, байланыс, коммуналдық шаруашылық қызметкерлері, медициналық мекемелер қызметкерлері) қылмыскерлер бөлмеге кіріп, оның орналасуын, жұмыс тәртібін, дабыл жүйелерінің болуын және т. б. анықтайды.

3) Қылмыскерлерге жәбірленушінің қарсылығын болдырмау үшін қажетті қаруды немесе оны алмастыратын заттарды дайындау;

4) Тоналған адамды шабуыл жасау және тасымалдау объектісіне жылжыту үшін автокөлік дайындау. Көбінесе осы мақсатта такси қолданылады;

5) Шабуылға қатысушылардың арасындағы алдын ала сөз байласу (кездейсоқ, тұрақсыз қылмыстық топқа тән) немесе ұйымдасқан топ мүшелері арасындағы рөлдің нақты бөлінуі (жоғары ұйымдасқан, тұрақты және жақсы жасырылған қылмыстық құрылымдарға тән);

6) Қарақшылық шабуылды жасыру тәсілін таңдау, оның ішінде: ұрланған мүлікті шығару, әкету, жасыру немесе өткізу;

7) Шабуыл құрбанына, жасалған қарақшылық туралы мәлімдеуге тырысуы кезінде елеулі кедергі болатын фактілерді анықтау;

8) Шабуыл орындаушыларының келбетін өзгерту тәсілдерін ойластыру және алибиді қатысушыларға қамтамасыз ету.

Осылайша, қылмыскерлердің қарақшылық шабуылға дайындалу әрекеттері, әдетте, алдағы қылмыстық әрекетпен біртұтас ниетпен байланысты және олардың қылмыс жасаудың белгілі бір әдісін қолдануының тікелей шарты болуы мүмкін. Қарақшылық шабуылдардың криминалистикалық сипаттамаларына белгілі қызығушылық сонымен қатар қарақшылық тәсілдері мен қылмыскер қалдырған іздердің ерекшеліктері туралы ақпарат болып табылады. Қылмыстың іздері мінсіз болуы мүмкін, мәселен куәгерлердің айғақтары, сондай-ақ саусақ іздері немесе есіктердің тұтқаларында, әйнектерде, ажыратқыштарда және т.б. сақталған басқа іздер, олар қылмысқа қатысушылар туралы иіс ақпаратын тасымалдаушы бола алады. Жәбірленушіге қандай да бір зорлық-зомбылықты қолданудың іздері, әдетте, оның сыртқы келбеті мен физикалық жағдайына әсер етеді. Сонымен қатар, суық немесе атыс қаруын қолдану жәбірленушінің денесінде немесе киімінде қанның, қан кететін жаралардың болуы, дененің бір немесе басқа бөлігіне соққылар - көгеру, абразия, сызаттар болуы мүмкін. Қолмен немесе басқа да суық қару түрлерімен тұншығу жағдайлары әдетте мойында қалған тырнақ іздері немесе странгуляциялық илеус туралы айтады. Жәбірленуші мен шабуылшы арасындағы болған күрес фактілерін үй-жай жағдайындағы белгілі бір өзгерістерде (бүлінген жиһаз, сынған заттар), сондай-ақ жәбірленушінің де, шабуылдаушының да киіміне тиісті зақым келуі секілді фактілермен куәландыруы мүмкін. Қалай болғанда да, қарақшылық шабуылдарды тергеу және ұрлықтың осы түрін дұрыс саралау үшін істің барлық мән - жайларын барынша дәл анықтау және жасалған қылмыстың қандай мән-жайы маңызды-шабуылды тиімді тергеу үшін мәселені анықтау маңызды екендігін ескерген жөн.

Қарақшылық сияқты азаматтарға шабуыл жасаудың ерекше қауіптілігін ескере отырып, қазіргі уақытта ішкі істер органдарының қызметін одан әрі жетілдіру, тергеу және жедел-ізвестіру аппараттары қызметкерлерінің қарақшылық шабуылдарды ашу және тергеу бойынша - оның ішінде лифттерде, тұрғын үй-жайларда, кіреберістерде, көлікте және т. б. кәсіби шеберлігін дәйекті арттыру ерекше өзекті мәселеге айналды. [4] Бұл қылмыстар, әсіресе, қылмыстық топқа біріккен адамдар, оларды жасауға қатысқан жағдайларда аса қауіпті болады. Дегенмен, сарапшылардың пікірінше, бұл қылмыстармен күресу мәселесі өте нақты және оның көптеген аспектілері әлі күнге дейін сот-медициналық әдебиеттерде тиісті қамтуды таппаған.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Макаренко Е.Н. Расследование разбойных нападений с проникновением в жилища. Ташкент. 1991. С. 3.
2. Макаренко Е.Н. Указ. соч. С. 6-7.
3. Макаренко Е.Н. Указ. соч. С. 7.
4. См., напр.: Звирбуль А.К., Смыслов В.И. Расследование краж, грабежей и разбойных нападений. М. 1982.; Макаренко Е.Н. Указ. соч.

ҚЫЛМЫСҚА ҚАТЫСУШЫЛЫҚПЕН ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТАР ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Елешова Ұлжан Жанатқызы, Тілекбайқызы Аружан
Нұрланқызы Аружан*

*«Құқықтану» білім беру бағдарламасының 4 курс студенттері
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті*

Белгілі бір қылмыс жасағаны үшін кінәлі әрекет жасаған немесе басқа қатысушылармен объективті және субъективті байланыста әрекет еткен адамдар қылмыстық жауапкершілікке тартылады. Қылмысқа қатысушылар қылмыстық құқық бойынша бекітілген жауапкершіліктің жалпы қағидаттары негізінде жауапқа тартылады. Қатысушылардың жауапкершілігі қатаң жекешелендірілуі керек, яғни бірлескен іс-әрекеттерді жасаған кез келген адам тек өз әрекеттері үшін және жеке кінәсі шеңберінде жауап береді. Басқаша айтқанда, бұл олардың барлығына бірдей жаза қолданылады дегенді білдірмейді. Жазаны айқындау кезінде сот бірінші кезекте олардың әрқайсысының қылмыс жасауға қатысу сипаты мен дәрежесін ескереді. Сондықтан адамның жауапкершілігі оның қылмыс жасауда қандай қызмет атқаратынына байланысты шешіледі. Мысалы, егер адам толық немесе ішінара, жеке өзі немесе біреуге қосылып, қылмыстың объективті жағын тікелей орындаса, ол қылмысты орындаушы болып танылады және оған ҚК-нің Ерекше бөлігінің тиісті бабымен жауапкершілік жүктеледі. Егер қатысушы қылмыстың объективті жағын орындауға тікелей қатыспаса, бірақ Орындаушыға ұйымдастырушы, арандатушы немесе көмекші ретінде әр түрлі әсер етсе, онда оның әрекеттері ҚК-нің 28-бабының тиісті тармағына немесе бөлігіне сілтеме жасай отырып, Орындаушыға жүктелген баппен бірге сараланады. Көріп отырғаныңыздай, қатысушылармен жасалған қылмыстарды қатысушылардың іс-әрекеттерін Орындаушының іс-әрекетінен бөліп, бөлек қарастыруға болмайды. Себебі қылмысқа қатысушылар (ұйымдастырушы, қоздырушы, көмекші) мен орындаушы арасында өзара іс-қимыл орын алады. Осыған сәйкес, ҚК-нің 29-бабының 4-бөлігі: егер Орындаушы қылмысты өзіне тәуелді емес мән-жайлар бойынша соңына дейін жеткізбесе, қылмыстың қалған қатысушылары да қылмыс жасауға дайындыққа немесе қылмыс жасауға оқталуға қатысқаны үшін жауапқа тартылады.

Ұйымдасқан топ пен қылмыстық қауымдастықты Қатысу нысаны ретінде көрсете отырып, заң шығарушы ұйым мүшелері мен осы бірлестіктерге қатысушылардың жауапкершілік шегін анықтайды. ҚК-нің 31-бабының 4-бөлігіне сәйкес ұйымдасқан топты немесе қылмыстық қоғамдастықты құрған не басқарған адам, егер қылмыстар оның ниетімен қамтылса, оларды ұйымдастырғаны және басқарғаны үшін, сондай-ақ ұйымдасқан топ немесе қылмыстық қоғамдастық жасаған барлық қылмыстар үшін жауапқа тартылады.

Қылмыстық топты ұйымдастырушы, егер ол заңда белгілі бір қылмыстың міндетті немесе ауырлататын белгісі ретінде көрсетілсе, қылмысты бірлесіп орындаушы болып танылады және ҚК-нің 28-бабына сілтеме жасамай, топ жасаған барлық қылмыстар үшін жауапты болады.

Қылмыстық құқықта іске асырылмаған қылмысқа қатысқаны үшін жауапкершілік мәселесі күрделі болып табылады. Қатысушылардың еркіне тәуелді емес себептер бойынша бірлескен қылмыс жасауға бағытталған әрекеттерде қылмыс соңына дейін жасалмайды, содан кейін ол жүзеге асырылмаған қылмысқа қатысуды құрайды. Бұл ұйымдастырушының, арандатушының, көмекшінің әрекеттеріне байланысты қылмысты орындаушы ешқандай қылмыс жасамаған немесе жасауға мүмкіндігі болмаған барлық жағдайларда орын алады.

Сонымен қатар, іске асырылмаған қылмысқа қатысу, мысалы, егер ұйымдастырушының қылмыс жасау мақсатында қылмыс ұйымдастыруға тырысқанына қарамастан, басқа адамдар оның тілегін қабылдаса немесе бұрынғы уақытта келісіп, содан кейін қылмыс жасаудан бас тартса, онда іске асырылмаған ұйым. Іске асырылмаған қылмысқа қатысудың барлық жағдайларында жауапкершілік қылмысқа дайындалу немесе қылмысқа оқталу үшін туындауы керек.

Басқа қатысушылардың санасында жоқ қылмыс жасау Орындаушының шектен шығуы (шектен шығуы) ретінде қарастырылады. Орындаушының шектен шығуы қылмысқа қатысудың кез келген түрінде болуы мүмкін. Орындаушының шектен шыққан кездегі жеке әрекеттері келесі формаларда көрінеді:

а) ұйымдастырушының, арандатушының, көмекшінің ниетімен қамтылған объектіге өзге де залал келтіру,

б) басқа қатысушылармен бұрын келісілген әрекеттерді емес, ауыр қылмыс жасау.

Орындаушының шектен шығуы үшін орындаушының өзі жауап береді, ал қылмыстың басқа қатысушылары олардың ниеттеріндегі әрекетке ғана жауап береді. Шектен шыққан кезде орындаушының жеке әрекеттері заңды мағынаға ие болуы керек, яғни заңның өзінде айтылғандай, ол басқа қылмыс жасауы керек. Сондықтан, мысалы, егер ол ұрлық қылмысы күндіз, түнде жасалады немесе адамды тапаншамен емес, пышақпен өлтіреді деп келіссе – шектен шығу болмайды, өйткені бұл жағдайлар басқа қатысушылармен келісілген қылмыстың сипатын өзгертпейді.

Шектен шығу арқылы Орындаушы келісілгеннен өзгеше зиян келтіреді немесе іс-әрекеттің заңды сипатын айтарлықтай өзгертетін әрекеттерді жасайды. Мысалы, адам кісі өлтірудің қарапайым түрін емес, ауырлататын түрін жасайды. Шектен шыққан жағдайда қылмысқа қатысушылардың әрекеттері жасаған қылмыстар арасындағы байланыс болмайды. Сонымен қатар, келісілген әрекеттен тыс орындаушылық ниет мазмұнының өзгеруіне байланысты қатысушылар арасындағы субъективті байланыс жоғалады. Бірлестіктің объективті және субъективті негіздерінің болмауы басқа қатысушыларды шектен шығу кезінде қылмыстық жауаптылықтан босату мүмкіндігін тудырады.

ҚК-нің 26-бабында көзделген қылмыс жасаудан ерікті түрде бас тарту қағидалары қылмысқа қатысушыларға да қолданылады. Қылмыс жасаудан ерікті түрде бас тарту қатысушылардың қылмысты соңына дейін жеткізу мүмкіндігі бар екенін түсініп, орындаушылық рөлге байланысты орындалуы міндетті іс-әрекеттерді тоқтатуын білдіреді.

Қатысушылардың қылмыс жасаудан бас тартуы қылмысқа қатысудың кез келген нысанында және қылмыс аяқталғанға дейін кез келген кезеңде мүмкін болады. ҚК-нің 26-бабының 1-бөліміне сәйкес: "егер адам бір қылмысты өз еркімен және қайтарымыз соңына дейін жеткізуден бас тартса, ол осы қылмыс үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылмауға тиіс. Бұл ереже тек қылмыс жасаушыға қолданылады, өйткені қылмыстың басқа қатысушыларының әрекеттері Орындаушы қылмысты орындағанға дейін жасалады. Сондықтан басқа қатысушылардың ерікті түрде бас тартуы Орындаушының әрекетіне дейін немесе әрекет басталғанға дейін болуы керек. Осыған байланысты заң шығарушы ҚК-нің 26-бабының 3-бөлігінде мынадай талаптарды қояды: "егер бұл адамдар орындаушыға мемлекеттік органдарды хабардар ете отырып немесе өзге де қолданылған шаралармен қылмысты соңына дейін жеткізуге мүмкіндік бермесе, қылмысты ұйымдастырушы мен қылмысты қоздырушы қылмыстық жауаптылыққа тартылмауға тиіс. Орындаушы қылмыс аяқталғанға дейін оған бұрын уәде етілген көмектен бас тартқан немесе көрсетілген көмектің салдарын жойған жағдайда, қылмысқа қатысушы қылмыстық жауаптылыққа тартылмауға тиіс.

Сонымен, ұйымдастырушы мен ұрлаушының ерікті түрде бас тартуы тек белсенді тәртіпте мүмкін, яғни егер олардың әрекеттері Орындаушыға жоспарланған қылмыс жасауға мүмкіндік бермесе.

Егер ұйымдастырушы мен қоздырушы қабылдаған шаралар Орындаушының қылмыс жасауын тоқтата алмаса, олар қабылдаған шаралар жаза тағайындау кезінде жауапкершілік пен жазаны жеңілдететін мән-жайлар деп танылуы мүмкін. Қылмысты соңына дейін жеткізуден өз еркімен бас тартқан адам оның іс жүзіндегі іс-әрекетінде өзге қылмыс құрамы болған кезде ғана қылмыстық жауаптылыққа тартылады. Қылмыстық іс-әрекеттің ерекше нысаны ретіндегі серіктестіктің ерекшелігі қылмысқа қатысушылардың қылмыстық жауапкершілігі мәселесін шешуде кейбір ерекшеліктерді анықтайды.

Онда жауапкершіліктің, кінәнің, себептік байланыстың, кінәлілердің іс-әрекеттерін әлеуметтік-саяси және құқықтық бағалаудың жалпы мәселелері тығыз байланысты. Қылмысқа қарсы күресте қылмыстық құқықтың жалпы міндеттеріне бағынатын серіктестік институты өзіне ғана тән ерекше рөл атқарады: бірлескен қылмыстық қызметтің қажетті объективті және субъективті белгілерін ашады, осы қылмыстық әрекетке жауапты адамдардың шеңберін анықтайды, қатысушылардың жауапкершілігі тәртібі мен шектерін реттейді, яғни. Қылмыстық Кодекстің Ерекше бөлігінде көзделген нақты қылмыстың объективті жағын құрайтын іс-әрекеттерді тікелей орындайтын адамдар ғана емес, сонымен бірге қылмысқа ұйымдастырушылар, арандатушылар және көмекшілер ретінде қатысқан адамдар. Қылмыстық құқық теориясында қылмыстардың қоғамдық қауіптілік дәрежесіне қатысудың әсері туралы пікірлердің бірлігі жоқ. Кейбір авторлар бірлесіп жасалған қылмыстар әрқашан қоғамдық қауіптіліктің жоғары деңгейімен сипатталады және сәйкесінше бірнеше адамды бірлесіп қылмыс жасау үшін біріктіру фактісі олардың жауапкершілігін күшейтуге әкелуі керек деп санайды.

Мысалы, М. А. Шнайдер серіктестік институты тіпті "қылмыстық жауапкершілікті күшейтудің заңды құралы" деп санайды.

Бұл мәселені зерттеушілердің көпшілігі серіктестік қылмыстың қоғамдық қаупін арттырады және белгілі бір жағдайларда, тек заңда тікелей көзделген жағдайларда ғана қатаң жауапкершілікті талап етеді деген пікірде.

Қазақстандық ғалым Г. и. Баймурзин де осы мәселені зерттей отырып, қылмыстық нәтиже барлық қатысушылардың бірлескен қызметінің жемісі болып табылатындықтан, әрбір қатысушы тұтастай алғанда жасаған барлық іс-әрекеттері үшін жауап беруі тиіс екенін анықтайды. Бұл ретте, іс-әрекетке жауапты серіктес өзі үшін де жауапты болады, өйткені олардың әрқайсысы қатысуда жасалған қылмыстың кінәсі болып табылады.

Заңнама бірнеше адам жасаған қылмыстар үшін жауапкершілікті арттыруды қарастырады. Қатысуда жасалған қылмыстардың жоғары қаупін көрсететін көптеген фактілер бар. Кейбір жағдайларда, егер қатысушылардың әрқайсысы жалғыз әрекет етсе, қатысуға болмайтын қылмыстар жасауға мүмкіндік береді.

Қылмыстық жауапкершілікті іске асыру барысында қылмыскерге әсер ету диалектикалық өзара байланысты нормаларды, ең алдымен қылмыстық-атқару және әкімшілік құқықты қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Сонымен бірге, құқықтық тәртіпті қылмыстық қол сұғушылықтан қорғауда серіктестік институты нақты қызметтік рөл атқарады. Бұл қатысу нормаларында:

- бұл әрекет үшін жауапкершілік тәртібі белгіленеді;
- бірлесіп жасалған қылмыс үшін жауапты болуы тиіс адамдар тобы айқындалады;
- қатысушыларға даралау критерийлері көрсетіледі.

Қылмыстық әрекеттің ерекше түрін құра отырып, серіктестік бірқатар объективті және субъективті белгілермен сипатталады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. Алматы, 2023 жыл.
2. ҚР қылмыстық кодексіне түсіндірме. Ерекше бөлік. – Алматы: Жеті Жарғы, 2021 жыл.
3. Ағыбаев А. ҚР Қылмыстық құқығы. Ерекше бөлім. Алматы: Жеті жарғы, 2007 ж.
4. Джекебаев У.С. Мотивация преступления и уголовная ответственность. Алма-Ата, 1987.
5. Шнейдер М.А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву. – М., 1974.

**ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ ЖҮРГІЗУДЕ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ЖАҢА
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ**

Қунакбаева Аружан Қуттыбаевна

Карабаева Ажар Елеусинқызы

Дүйсеней Нурсұлтан Женисулы

«Құқықтану» білім беру бағдарламасының 4 курс студенттері

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Әдетте қылмыстылықпен күресудің құрылымынан оның бірнеше түрлерінбөліп қарастырады: а) қылмыстардың алдын алу; ә) қылмыстарды ашу; б) қылмыстарды тергеу. Аталған қызмет түрлерінің әрқайсысы өзіне тән ерекшеліктер мен өзгешеліктерге ие. Олар, бұл ерекшеліктер, осы қызметті нормативтік реттеудің өзіндігімен, оның субъектілерімен, мақсатымен және өзге де жағдайлармен сипатталады.

Бірақ, сонымен қатар, қылмыстарды тергеудің тағы да бір ерекшелігі бар. Ол құқықтық нормалардың ережелері мен олардың түсіндірмелерін бұлжытпай орындаудың қылмыстарды тергеуді жүргізу үшін жеткіліксіздігінен көрініс табады. Соған қоса, біздің пікірімізше, құқықтық нормалардың талаптарын бұлжытпай орындаудың өзі қылмыстық істер бойынша шындықты анықтай бермейді.

Қылмысты жасаған әрбір тұлға жауаптылыққа тартылып, бірде бір кінәсіз тұлғаны жазаламау мақсатында қылмыстық сот өндірісінің міндеттерін шешу үшін, яғни оған қатысатын жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, қылмыстарды жылдам және толық ашу, кінәлілерді тауып, заңдардың дұрыс қолданылуын қамтамасыз ету үшін тергеуді жүргізетін тұлғалар тек қылмыстық және қылмыстық іс жүргізушілік құқық саласындағы білімдерді ғана емес, сонымен қатар криминалистикалық маңызды ақпаратпен жұмыс істеу дағдысын да игеруі тиіс. Басқаша айтар болсақ, тергеудің субъектісі белгілі бір дәлелдеуші ақпаратты заң шеңберінде, уақтылы және толық анықтауға, алуға, зерттеуге, бағалауға және пайдалануға мүмкіндік беретін «еңбек құралдарын» иеленуі тиіс.

Ал дәлелдеуші ақпаратпен жұмыс істеудің әдістерін, құралдарын, ұсыныстарын және технологияларын өзінің теориясы мен әдістемесіне негіздеп отырып, криминалистика ғылымы жасайды.

Біздің ойымызша, тергеу процесінің құқықтық және ғылыми мәліметтермен тығыз байланыста болуы мұндай қызметтің күрделілігін және өзіне тән ерекшеліктері бар екендігін көрсетеді. Мұны ескеріп отырған себебіміз, қылмыстарды тергеу қылмыстылықпен күресудің тиімділігін арттырмақсатында бұл процесті тұрақты түрде және жан-жақты жетілдіруді талап етеді.

Қылмыстарды тергеудегі жағдайларды жақсартуға жедел қажеттіліктің аса дәлелдеуді талап етпейтіні белгілі.

Өйткені, қылмыстылықтың деңгейінің өсуі, әсіресе, оның ұйымдасқан нысанының кең таралуы, ашылмаған қылмыстардың саны туралы мәліметтер көпшілікке аян. Бұған дәлел ретінде статистиканы айтуға болады, бұл туралы мемлекеттік қайраткерлер, тиісті органдардың басшылары айтуда.

Қандай да бір қызметтегі оң өзгерістер оны тиісті қамтамасыз еткен жағдайда ғана орын алуы мүмкін. Бұл ретте атап өтерлік жайт, қызмет қаншалықты ауыр болған сайын, оны қамтамасыз ету соншалық толығырақ болуы тиіс. Қылмыстарды тергеу күрделі және көпжақты қызмет түріне жататындықтан, оны қолайлы қамтамасыз етудің қажеттігі туралы сөз қозғау артық болмас.

Қылмыстарды тергеуді қамтамасыз ету мәселесі криминалистердің назарынан тыс қалмауда. Тіпті, қылмыстарды тергеуді, тергеу тәжірибесін қамтамасыз ету мәселелерін зерттеу соңғы жылдары белсенді түрде жүргізілуде. Қылмыстарды тергеуді қамтамасыз ету және оларды зерттеу жиілігі мәселелерінің қиындықтарын криминалистикада осы мәселелерді зерттеуге қатысты түрлі тәсілдердің қалыптасқандығынан байқауға болады. Әсіресе, бұл жекелеген ғылыми мектептердің, соның ішінде Қазақстан Республикасы мен Ресейдің ғылыми зерттеулерінің бағыттарынан көрініс табады.

Қазақстан Республикасында тергеу және сараптамалық тәжірибесін қамтамасыз ету негізінен ақпараттық, ғылыми және ғылыми-әдістемелік көзқарастар тұрғысынан қарастырылады. Ресейде, ақпараттық қамтамасыз ету мәселелерімен қатар, қылмыстылықпен күресті криминалистикалық қамтамасыз ету мәселелерін зерттеу де кең таралған.

Сонымен қатар, тергеуді ақпараттық қамтамасыз ету мәселелерін қарастыру кезінде көптеген жағдайларда авторлар тергеуді ақпараттық қамтамасыз ету қылмыстық әрекеттер арқылы қалыптасқан ақпаратты іздеу және пайдалану деген көзқарасты ұстанады. Алайда, біз атап өткендей, қылмыстарды тергеу дәл осы ақпаратты алудың және зерттеудің сенімді құралдарынсыз мүмкін емес. Яғни, тергеуді қызметтің белгілі бір құралдарымен қамтамасыз ету қажет. Сонымен, қылмыстарды тергеудің ақпараттық жағы тек қылмыстың нәтижесінде пайда болған ақпаратты анықтаумен, бекітумен, алумен, зерттеумен, бағалаумен және пайдаланумен ғана байланысты емес.

Яғни, тергеу тәжірибесін одан әрі жетілдіру қажеттігі криминалистерді қызметті қамтамасыз етудің тағы да бір бағытына - қылмыстарды тергеуді ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету мәселесіне жүгінуіне итермеледі.

Ғалымдардың қылмыстарды ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді түсінуге қатысты көзқарастарын талдау ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету - бұл тәжірибеге ғылым мен техниканың жетістіктерін енгізу үшін жағдай жасауды білдіреді, бұл, өз кезегінде, жағдайларды сынақтан өткізіп көруден, нақтылаудан және әдістемелік ұсыныстарды немесе нұсқауларды жасау, қолдану тәртібінен, қолданушыларды дайындаудан және т.б. тұрады деп айтуға негіз болады.

Қылмыстылықпен күрес тәжірибесін қамтамасыз етуді зерттеудегі осы бағыттарды салыстырып көрсетіп отырғандай, тергеу қызметін қамтамасыз етудің ақпараттық мектебінің өкілдерінің басым көпшілігі «қамтамасыз етуді» белгілі бір мәліметтерді беру немесе белгілі бір мәліметтерді алу ретінде түсінеді. Ғылыми қамтамасыз ету тәжірибедегі белгілі бір мәселелерді ғылымизерттеу қажеттігі ретінде қабылданады. Ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету мамандарының ойынша, осы қызмет саласында басым орынды және тиімді күресу үшін тиісінше жағдайларды жасау иеленеді.

Біздің көзқарасымызша, ақпараттық, ғылыми және ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету қылмыстылықпен күресу тәжірибесін қамтамасыз етудегі кешенді қызметтің құрамдас элементтері болып табылады, олар тергеу қызметінің нәтижелілігін арттыруда елеулі рөл атқарады.

Дәлелдемелермен жұмыс істеудің құралдарын, әдістерін, тәсілдерін криминалистика қалыптастыратындықтан, қылмыстарды тергеуді криминалистикалық қамтамасыз ету туралы айтуға болады. Бұл ретте қылмыстарды ашудың, тергеудің және олардың алдын алудың тиісті құралдарын тәжірибеге қолайлы түрде енгізумен байланысты көптеген факторларды, мән-жайларды ескеруден тұратын кешенді қызмет туралы сөз қозғалып отыр. Біздің ойымызша, криминалистика ғылымы қылмыстарды тергеудің техникасы, тактикасы және әдістемесі үшін жалпы тәсілдерді, қағидаларды, жалпылама кестелерді жасайтындықтан және тергеушілерге қажетті тәжірибелік құралдарды ұсынатындықтан, мұндай қамтамасыз етуді жайғана ақпараттық деп емес, криминалистикалық қамтамасыз ету деп қарастырған жөн.

Айтылғандарды ескере отырып, қылмыстарды криминалистикалық қамтамасыз етуді дербес, ерекше қызмет ретінде қарастыруды жөн көрдік. Осыған орай, ақпараттық, ғылыми және ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді қылмыстарды тергеуді криминалистикалық қамтамасыз етудің құрамдас бөлігі ретінде қарастыру дұрыс болар. Бұл мәселе төменде жан-жақты қарастырылады.

Алайда, тергеуді криминалистикалық қамтамасыз ету криминалистика үшін жаңа болып табылады деп санау дұрыс емес болар еді.

Криминалистикалық мәселелерді зерттеушілердің басым көпшілігі тәжірибені криминалистикалық қамтамасыз етумен белгілі бір дәрежеде айналысты. Өйткені, қылмыстылықпен күресуде криминалистикалық білімдерді пайдалануға байланысты мәселелердің басым көпшілігін зерттеу қарастырылып отырған тақырыппен тығыз байланысты болып келеді. Мысалы, бұл қылмыстарды тергеуде адамның функционалдық белгілерін пайдалану мүмкіндігіне немесе тергеу барысында алдыңғы жетістіктерді қолдануға, тергеу тәжірибесінің қажеттіліктерін анықтауға, тергеудегі аяқ астылық қағидасының рөлін анықтауға, тергеу тактикасын ғылыми криминалистикалық қамтамасыз етудің ерекшеліктерін айқындап көрсетуге, немесе сот-сараптамалық қызметтің қылмыстылықпен күресу тәжірибесін ғылыми негізделген, тексерілген, тиімді техникалық криминалистикалық тәсілдермен, құралдармен және әдістермен қамтамасыз етуге бағытталған мәселелерін зерттеуді ұйымдастырудың және жүргізудің ерекшеліктеріне қатысты.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Криминалистика / под ред. В.А. Образцова. - М.: Норма, 2023. - 309 с.
- 2 Ищенко А.В. Криминалистическая рекомендация как средство обеспечения следственной практики достижениями науки и техники. – М.: Юрист, 2022. - 206 с.
- 3 Образцов В.А. Криминалистика: Курс лекций. - М.: Эпигроф, 2023. - 448 с.
- 4 Криминалистика социалистических стран / В.Я. Колдин, Д.П. Поташник, Э. Штельцер и др.; под ред. В.Я. Колдина; МГУ им. М.В. Ломоносова. - М.: Юрид. лит., 2006. - 509 с.

КРИМИНОГЕНДІК НИЕТТІЛІК ПРОБЛЕМАСЫ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

*Жолманова Айым Нұрлыбекқызы
Куандыкова Аружан Нурасхановна
Төлегенова Альбина Маратқызы*

*«Құқықтану» білім беру бағдарламасының 4 курс студенттері
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті*

Криминологияда ниетті сыртқы және ішкі мән-жайлардың, атап айтқанда, әлеуметтік орта мен жеке адамның, объективтік және субъективтік факторлардың өзара әрекеті ретіндетүсіну неғұрлым кеңінен тарады. Өзара әрекет дегеніміз — екітараптың бір-біріне өзара ықпалын, олардың екі жақты бірлігін білдірді. Бұл орайда, жетекші тарап атап көрсетіледі, оның өзара әрекеті әлеуметтік орта, яғни, объективтік фактор болып табылады. «Әлеуметтік орта» ұғымы орналасқан жері мен уақыттың белгілі бір жағдайларындағы қоғамдық қатынастардың нақты ерекшелігін, материалдық және рухани сипаттағы тиісті әлеуметтік жағдайлардың жиынтығын бейнелейді. Әлеуметтік орта бастауында- ақ жеке бастық сипаттамаларды анықтап, ниетті, мақсатты, құралдарды тандап алуды байланыстырады.

Әлеуметтік орта адамның саналы әрекетіне қатысты бірінші болады және әманда қажетті шарт ретінде қатысады, жеке адамның және мінез-құлықтың бұдан тыс қалыптасуы мүмкін емес. Нақ осы мән-жайлар әлеуметтік ортаның шешуші рөлі туралы айтуға мүмкіндік береді. Әлеуметтік орта рөлін осы тұрғыда ұғыну объективтік түрде болатын мән-жайлар мен субъективтік сипаттағы мән-жайлардың өзара әрекетінің мейлінше шектеулі маңызы болады және жеке адамның қасиеттері емес, тек әлеуметтік орта ғана адамның қоғамға қарсы ұстанымдарының қалыптасуын немесе қалыптаспауын анықтайды[1].

Қазіргі кезде қылмыстық мінез-құлықтың ниеттерін түсіндіру жөнінде "көпфакторлы" деп аталатын көзқарас та бар. Бұл ретте ниет деп болатын салдардың қажеттілігі және жеткілікті шарттары, салдар орын алатын мән-жайлардың жиынтығы ұғынылады[2]. Мысалы, Л.И.Спиридоновтың пікірі бойынша, ғылыми зерттеуде "тәжірибеге негізделген деректер негізінде қоғамға қарсы мінез- құлыққа қарсы ықпал ететін неғұрлым елеулі әлеуметтік және әлеуметтік-психологиялық факторларды тану әрі көрсетілген факторларды олардың өзара әсері мен өзара байланыстылығында зерттеу керек" [3]. Нақ осындай айқындаманы Б.С.Волковта қостайды. Ол былай деп жазады: "Нақты мінез-құлықтың себеп- салдарлық сипаттамасында міндет ниетті тандауда, былайша айтқанда, қоғамға қарсы ниеттері рөлін атқаратын, шешуші маңызы бар мән-жайларды атап көрсетуге келіп саяды"[4].

Осыған ұқсас көзқарас қылмыстардың (пайдакүнемдік, күш қолдану, кәмелетке толмағандар және т.с.с.) жекелеген түрлері ниеттерінің, қылмыстық мінез-құлыққа байланысты мән-жайлар егжей-тегжейлі аталған кезде әлеуметтік өмірдің жекелеген салаларында (тұрмысты, отбасын және т.б. қылмыстық зерттеу) орын алатын қылмыстарды қарастыратын көптеген криминологтардың жұмыстарына сипатты келеді.

Қайсібір мән-жайлардың басқаларына ықпал ету тетігі біршама дәрежеде белгілі бір салдардың сырттай ынталандыратын әсері болған кезде назарға алынады. Мұндай әсер криминологияда тек табиғи күш әсері ғана емес, сонымен бірге психикалық әсер деп түсініледі.

Қарастырылып отырған көзқарас қылмыстардың, әсіресе, абайсызда жасалған қылмыстардың жиі ретте жекелеген түрлеріне талдау жасау кезінде пайдаланылады.

Аталған жағдайда қылмыстық мінез-құлық тікелей ол жасалған қолайсыз өмірлік жағдаймен, өзге де адамдардың әсерімен байланысты болады. Мысалы, Г.М. Миньковский ересек қылмыскерлер тарапынан жасалатын арандатушылықты "жасөспірімдер жасайтын қылмыстардың тікелей ниеттерінің" бірі деп атайды. П.С.Дагель авиакөлік қылмыстарын жасаған кезде көптеген жағдайларда қоғамдық қауіп салдары "субъектінің өзіне бағынышты емес, оған байланысты емес факторлардың әсерімен анықталады" дейді.

А.М.Яковлев "Тек құқыққа қарсы мінез-құлықтың субъективтік байланыстылығы туралы түсініктен бас тарта, оның объективтік өзара себеп салдарларын негізге ала отырып қана құқыққа қарсы мінез-құлықпен байланысты өзара әрекеті нұсқасының нақты белгілері туралы айтуға болады" дейді. Оның пікірі бойынша мына мән-жайларға жеткілікті назар аударылмайды: объективтік фактор қылмыстық мінез-құлыққа жанама түрде-адамның қалыптасуы арқылы ғана емес, сонымен бірге қылмыс жасаудың тиісті жағдайын анықтай отырып тікелей ықпал етеді. Басқаша айтқанда, объективтік фактор тікелей сыртқы итермелеу рөлін атқара алады. Ол қылықтардың, оның ішінде қылмыстық қылықтардың ниеттері деп әлеуметтік жат ниеттерді, қажеттіктерді, нормаларды, дәстүрлерді, әдеттерді қалыптастыратын объективтік жағдайларды есептейді.

Қарастырылып отырған айқындаманы негіздеуде субъект пен ортаны қылмыстық мінез-құлқының ниеті туралы мәселеде қарсы қою болып табылатын методологиялық қателік жатыр, сонымен бірге, шын мәнінде әңгіме олардың арасында пайда болатын байланыстар мен тәуелділіктер туралы болуға тиіс, өйткені адамның жеке басы объективтік шындықтан тыс бола алмайды. Қазіргі уақытта мынадай неғұрлым кеңінен тараған тұжырымдама бар: соған сәйкес қылмыстық мінез-құлықтың анықтауыштары деп объективтік, сондай-ақ субъективтік факторлар танылады.

В.Н.Кудрявцевтің пікірі бойынша, қылмыстың тікелей ниеті деп психологиялық ерекшеліктер мен сыртқы ортаның өзара әрекеті нәтижесінде жеке адамның имандылық жағынан қолайсыз қалыптасуын, сондай-ақ жеке тұлға мен адам қылмыс жасар алдында тікелей болатын нақты өмірлік жағдайдың өзара әрекетін есептеген жөн. Объективтік түрде болатын, оның ішінде, әлеуметтік-психологиялық факторларды қоса алғанда, экономикалық сипаттағы ниеттер көптеген басқа ниеттер арқылы әрекет етеді. Бірде-бір қылмысты жасайтын жеке адамның ерекшелігін теріске шығара отырып, тек әлеуметтік ниеттермен ғана дұрыс түсіндіру мүмкін болмайды. Мұндай түсіндіру қылмыскерлерді жеке-дара "іріктеуге", белгілі бір әлеуметтік топтардағы әлеуметтік ниеттер әрекетін тандап алуға мүмкіндік бермейді, яғни "неліктен нақ осы адам қылмыс жасаған?", "неліктен нақ осы адамға қылмыс жасауға итермелеген әлеуметтік ниеттер әсер еткен?" деген сұрақтарға жауап беруге мүмкіндік туғызбайды. Қылмыс барлық уақытта мінез-құлықтағы қажеттіліктердің, мүдделердің, құндылық бағдарларының үйлесімсіздіктерімен немесе бұзылуларымен байланысты жеке басының айқындамасы мен жеке адам қасиеттері ерекшеліктерінің көрінуі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы.- Алматы, Жеті Жарғы.2024ж.
- 2 ҚР қылмыстық кодексі. Түсінік. Алматы, Жеті Жарғы. 2021 жыл
- 3 Звирбуль З.К., Кудрявцев З.Н. және басқалар. Выявление причин преступления и принятие предупредительных мер по уголовному делу.- М : Юрид. лит., 2019.- 120 с.
- 4 Крининальная мотивация. -М :Юрид.лит. Наука, 2020 г.- 240 с.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘМІЛЕТТІК ЖАСҚА ТОЛМАҒАНДАРМЕН ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛЫМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Құсайын Жарқынай Ерболқызы

Жауғашты Зейнеп Жанболатқызы

Смағұлова Ақжүніс Бөгенбайқызы

«Құқықтану» білім беру бағдарламасының 4 курс студенттері

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Қоғам мүддесі үшін аса ауыр құбылыс – бұл кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы. Әрбір заңды бұзған жасөспірім – елдің болашақ дамуының кем тұсы болып табылады.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы – ерекшелігі әлеуметтік ортаға, қылмыс жасаған жасөспірімдердің жеке тұлғасына тән қасиеттерге және қолданыстағы қылмыстық заңға байланысты болатын қылмыстылықтың бір түрі.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы ұғымы кәмелетке толмаған тұлғалармен, яғни 14-тен 18 жасқа дейінгі тұлғалар жасалған қылмыстар жиынтығымен байланысты.

Сонымен қатар, кәмелетке толмағандардың қылмыстылығына кішіжастағы жасөспірімдердің (10-13 жас аралығында) және жастармен (18-21 және 22-25 жас шамасындағылар) қоғам үшін қауіпті әрекеттердің жасауы ықпал етеді. Мысалы, жасөспірімдер олар қылмыстық жауапкершілікке тартуға болатын жасқа толғанға дейін объективті жағынан қылмыстарға ұқсас, алайда заң бойынша қылмыс болып табылмайтын қоғам үшін қауіпті іс-әрекеттер жасайды.

Кәмелетке толмағандардың асқан криминалды белсенділігі жасөспірімдік жастағы тұлғалардың жас ерекшеліктерімен байланысты. Кәмелетке толмағандарда, жастарда қуаты көп болады, олар жаңалық ашуға, осыған дейін беймәлім нәрсені ашуға, инновациялық іс-әрекетті жасап өз ісінің дұрыстығын дәлелдеп беруге ұмтылып тұрады. Өкінішке орай, қазіргі кезде кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы түбегейлі жоюға келмей тұрған әлеуметтік құбылыс болып табылады, алайда мемлекет болып, қоғам болып қылмыстылықтың осы түрінің өсіп-өршіп кетпеуіне, яғни кәмелетке толмағандардың қылмыстылығын тежеуге бағытталған барлық шараларды қолдануға болады және қолдану керек.

Кәмелетке толмағандардың қылмысы жалпы қылмыстың білгілі бір құрамдас бөлігі болып табылады, бірақ өзінің ерекшеліктері болғандықтан, бұл кәмелетке толмағандар қылмыстылығын криминологиялық зерттеудің дербес объектісі түрінде қарауға мүмкіндік береді. Осындай қажеттілік кәмелетке толмағандардың *психикалық, адамгершілік және соматикалық* дамуының ерекшеліктеріне, олардың толық әлеуметтік жетілмеуіне байланысты болып келеді. Кәмелетке толмаған адамның адамгершілік қалыптасуы кезінде тәжірибесінің жинақталуы, оның ішінде теріс қылықтарының да, ол сырттай байқалмауы немесе кешірек көрініс беруі мүмкін.

Мемлекет кәмелет жасқа толмағандар қылмыстылығының алдын алуға, балалардың бақылаусыздығымен, жасы үлкен құқық бұзушылардың балалар мен кәмелетке толмағандардың мінез-құлқына теріс ықпалымен күреске ерекше назар аударып отыр [2].

Он төрт жастан бастап он сегіз жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар бір жағынан әлеуметтендірудің жеткілікті жоғары деңгейіне жетеді (оларда дербестік, табандылық, өз мінез-құлқын бақылау, өзін-өзі ұстау қабілеті пайда болады), екінші жағынан – жеке тұлғаны одан әрі әлеуметтендіру жүреді (мектепте немесе техникумда оқыту жалғасады немесе аяқталады, қоғамда өз орнын түсінеді, тұлғааралық қарым-қатынас тәжірибесі жинақталады). Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық кодексіне сәйкес «қоғамға қауіп төндіретін әрекеті үшін қылмыстық жауапкершілікке қылмыс жасағанға дейін жасы он алтыға толған тұлға тартылады». Сонымен қатар кәмелетке толмаған

қылмыстың қоғамдық қауіпін түсінетін кезде, қылмыстық жауапкершілікке он төрт жастан тартылатыны аталған Кодекстің 15-бабында анықталған [3].

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы ересектер қылмыстылығымен тығыз байланысты болады. Кәмелетке толмағандарды қылмыстылық әрекетке тарту кезінде ересектер оларды арандату жолымен, олардың тілегінен тыс қылмыстылық әрекетке тарту, олардың сенгіштігі мен білместігін пайдалану жолымен жүзеге асыруы мүмкін.

Кәмелетке толмағандарды қылмыстылық әрекетке тарту оларға физикалық немесе психикалық ықпал ету арқылы (алдау, қорқыту, уәде ету, қауіптендіру, күш көрсету, есірткі қолдану т.б.) қылмыс жасауға итермеллеуі мүмкін. Мұндай жағдайда қылмыс әрекеті нақты жасалған сәтте, қарастырылатын қылмыстың құрамы жоқ болған кезде аяқталды деп саналады. Кәмелетке толмағандарды қылмыстылық әрекетке тарту әртүрлі болуы мүмкін: қылмыстылыққа қызығушылығын тудыру, кәмелетке толмағандар арасында әңгімелер, түрлі кештер ұйымдастыру, қылмыстылық әрекетке жататын әртүрлі тапсырмалар беру арқылы да іске асырады.

Мұндай жағдайларда заң кәмелетке толмағандарды қоғамға қарсы және адамгершілікке жат кәсіпке тартуда ересектердің белсенді ықпалы болуы болмағанын қарастырады.

Әдетте кәмелетке толмағандар қылмыстылығының келесідей ерекшеліктері болады: көптеген қылмыстардың кенеттен жасалауы;

асқан жасырындылық;

отбасы ішінде жасалатын және тұрмыстық сипаттағы қылмыстар деңгейінің *(жәбірленушілер – кәмелетке толмағанның отбасы мүшелері немесе отбасыға жақын адамдар)* жоғары болуы т.б. [4].

Қазіргі кездегі кәмелетке толмағандар қылмыстылығына тән белгілер келесідей: қылмыстылықтың өзіндік детерминация элементтерінің болуы: қылмыстық іс-әрекеттердің күшеюі, криминалды тәжірибенің жинақталуы және кәмелетке толмағандардың іштей -----
- қылмыстық белсенділігін онан әрі жалғастыра беруге даярлығы;
- қылмыстық қайталанушылығы мен кәсіби қылмыс жасаушылыққа бейім болуы: -----
- кәмелетке толмаған тұлғаның өмір сүру үлгісі қылмыстарды жасаумен тығыз байланысты болған кезде, сонымен қатар, кәмелетке толмаған қылмыскер өзінің криминалды іс-әрекеттерін қылмыс деп емес, қоғамдасұранысқа ие кәсіби айналысушылықтың бір түрі деп білген кезде немесе аталған мақсатқа, яғни қылмыстық -
- іс-әрекеттерді жүзеге ----- асыруға ұмтылғанда;
- кәмелетке толмаған тұлғалар өмірінің криминогендік деңгейі;
- кәмелетке толмағанның әлеуметтенуіне қоғамда орын алатын жағымсыз құбылыстардың әсер етуі;
- қылмыстық заңнаманың үнемі өзгеріп тұратын криминогендік ахуалға бейімделуінің тиімсіздігі;
- кәмелетке толмағандар қылмыстарын алдын алуды ұйымдастыру барысында туындайтын міндетерге қол жеткізудің тиімсіздігі (алдын алу субъектілері қолданатын алдын алу шараларын дифференциациялаудың кәмелетке толмағандардың ерекшелігі есепке алып жүзеге асырылатын нақты жүйелілігінің болмауы).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық- құқықтық жүйесі.

<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

Орсаева Р.А. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығының қылмыстық-құқықтық және криминологиялық аспектілері. С. Аманжолов атын. Шығыс Қазақстан мемл. ун-ті.- Өскемен, 2016.- 250 б.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.

<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>

Алауханов Е.О. Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений / Е. О. Алауханов,; под науч. ред.Е. И. Каиржанова; Ассоц. юрид. центр; М-во образования и науки РК - Санкт- Петербург: Юридический центр Пресс, 2015 . - 280 с.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫН АЛДЫН АЛУДЫҢ АРНАУЛЫ ШАРАЛАРЫ

*Шегебай О.Т. olzhas.shegebai@gmail.com
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті*

Алдын алу адамның бойында жалпы адамзаттық құндылықтар, салауатты өмір салты, заңға бағынушылық, жалпы адамдарға, мемлекетке, қоршаған ортаға деген құрмет, мінез-құлықтың реттегіштері мен бағдарларын білдіретін дүниетанымдық түсініктерді қалыптастыруы тиіс.

Яғни, қылмыстылықтың алдын алуға деп қылмыстылықтың себептерін мен болуы мүмкін жағдайларды анықтау мен жою мақсатында мемлекеттік, қоғамдық және басқа ұйымдардың жүргізетін, өзара байланыстағы әртүрлі шараларының жиынтығы деп анықтама беруге болады.

Профессор Е.И. Қайыржанов өз еңбектерінде: «Арнайы ескерту қызметі-қылмыстың жекелеген түрлерінің себептері мен жағдайларын анықтауға және бейтараптандыруға бағытталған әкімшілік-құқықтық, жедел-ізвестіру, сондай-ақ қылмыстық-құқықтық сипаттағы шаралар кешені» деп атап өткен [1]

Арнайы (арнайы-криминологиялық) ескертудің мазмұны кәмелетке толмағандардың арасындағы қылмыстардың алдын алуға тікелей бағытталған шараларды құрайды. Олар қылмыс жасаған не оларға тән жеке ерекшеліктеріне байланысты болашақта жасауға қабілетті субъектілерге қылмысты жоятын факторларға ықпал етуге арнайы арналған.

Тәжірибеде профилактиканың мазмұнын шектеулі түсінудің мысалдарын жиі жеткізетіндіктен, жеке тұлғаға әсер ету шараларымен олар таусылмайтынын атап өту қажет. Мысалы, жеке ескерту шараларының тиімсіздігі көбінесе жеке тұлғаның қалыптасуындағы микро орта ықпал ету саласынан айрықшаланады.

Криминогендік факторларды бейтараптандыруға, әлсіретуге, жоюға, сондай-ақ қылмыс жасаған немесе жасауы мүмкін адамдарды түзетуге бағытталған шаралар қылмыстың арнайы-криминологиялық алдын алуды құрайды.

Қылмыстың алдын алудың арнайы-криминологиялық шараларын мемлекеттік органдар, қоғамдық және жеке ұйымдар (бірлестіктер), басқа ұйымдар мен азаматтар жүзеге асыруға тиіс. Олардың қылмыспен күреске арналған мақсаттылығы мен мақсаттылығы бұл шараларды жалпы әлеуметтік қылмыстың алдын алу шараларынан ажыратады. Қылмыстың алдын алу шаралары өзара шартты және өзара байланысты екенін атап өту қажет. Арнайы-криминологиялық шаралардың әсері, егер олар жалпы әлеуметтік шаралармен толықтырылатын және керісінше жағдайда тиімді.

Бұл ретте, ерте алдын алу шараларына жасөспірімдердің жеке басы мен мінез-құлқына теріс әсер ететін факторлардың әсерін алдын алуға, алдын ала ескертуге, ықтимал теріс әсерлердің көздерін жоюға, әлеуметтік процестердің теріс салдарларын өтеуге бағытталған шаралар жатады.

Мысалы, тәрбие жағынан қолайсыз отбасыларды анықтау, отбасылық тәрбиенің кемшіліктерін өтеу, кәмелетке толмағандарды тұрмыстық, еңбекке орналастыруға көмек көрсету, бос уақытты тиімді жұмыспен қамтамасыз ету.

Басқа топ алдын алу сипатындағы шараларды құрайды (тікелей ескерту). Олардың кешені кәмелетке толмағандарға мақсатты тәрбиелік және қайта тәрбиелейтін ықпал ету жөніндегі іс-шараларды құрайды, олардың мінез-құлқы болашақта қылмыс жасау қауіптілігін айғақтайды, жасөспірімдерге теріс әсер ететін адамдардың іс-әрекеттерінің жолын кесу, кәмелетке толмағандардың моральдық және құқықтық нормаларды бұзуына әкеп соққан факторларды жою жөніндегі іс-шараларды құрайды. Бұған, мысалы, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу жөніндегі ПО бөлімшелері тарапынан құқық бұзушы жасөспірімдердің мінез-құлқын бақылау шаралары; балаларға теріс әсер ететін немесе тәрбие міндеттерін орындаудан жалтаратын

ата- аналарға қолданылатын шаралар; кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссиялар құқық бұзушы жасөспірімдерге қолданатын тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары жатады.

Жоғарыда атап өткендей, Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстылықтың алдын алу «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Заңымен реттеледі [2].

Осы ретте, «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» заңымен құқық бұзушылық профилактикасы жалпы, арнаулы және жеке шаралар арқылы жүзеге асырылатыны анықталғанмен, көрсетілген заңнамалық актіде құқық бұзушылық профилактикасының арнаулы шаралары алдын алу шараларының жүйесінде көзделгенмен, заң нормасынан алып тасталынған (22-б). Осы тұрғыда, заң нормаларын ретке келтіру қажеттілігі туындап отыр.

Алайда, кәмелетке толмағандарға қатысты құқық бұзушылықтың аталған жалпы шараларының жүйесі, сондай-ақ құқық бұзушылықтардың арнаулы шаралары да «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» заңның нормаларында жоқ екенін көрсуге болады.

Бұл орайда, Ресей Федерациясының заңнамасын зерделеу кезінде кәмелетке толмағандар құқық бұзушылықтарының профилакасын реттейтін «Кәмелетке толмағандардың қадағалаусыздығы мен құқық бұзушылықтарының алдын алу жүйесінің негіздері туралы» 1999 жылғы 24 маусымдағы №120-ФЗ Федералдық заңының нормаларына салыстырмалы түрде сай келеді.

Ал, Ресей Федерациясының заңнамасында көзделген құқықбұзушылықтың алдын алудың арнайы шараларын құқық бұзушылықтың алдын алу субъектілері және олардың лауазымды адамдары құқық бұзушылықтарды не оларды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды, сондай-ақ мінез- құлқы құқыққа қарсы немесе қоғамға жат сипаттағы адамдарды немесе құқық бұзушылық жасауға ниет білдірген адамдарды анықтаған кезде қолданады. Соттың шешімі немесе осы Федералдық заң көрсетілген құқық бұзушылық профилактикасы субъектілерінің бірінің шешімі құқық бұзушылық профилактикасының арнайы шараларын қолдануға негіз болып табылады баяндалған [3].

Қазақстан Республикасы тиісті заңнамасының осындай толықтыру енгізу қажет деп санаймыз.

Кәмелетке толмағандарға қатысты құқық бұзушылықтың аталған жалпы шараларының жүйесі де, сондай-ақ құқық бұзушылықтардың арнаулы шаралары да «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» заңның нормаларында жоқ екенін көруге болады.

Бұл орайда, Ресей Федерациясының заңнамасын зерделеу кезінде кәмелетке толмағандар құқық бұзушылықтарының профилакасын реттейтін «Кәмелетке толмағандардың қадағалаусыздығы мен құқық бұзушылықтарының алдын алу жүйесінің негіздері туралы» 1999 жылғы 24 маусымдағы №120-ФЗ Федералдық заңының нормаларына салыстырмалы түрде сай келеді.

Ал, Ресей Федерациясының заңнамасында көзделген «құқық бұзушылықтың алдын алудың арнайы шараларын құқық бұзушылықтың алдын алу субъектілері және олардың лауазымды адамдары құқық бұзушылықтарды не оларды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды, сондай-ақ мінез- құлқы құқыққа қарсы немесе қоғамға жат сипаттағы адамдарды немесе құқық бұзушылық жасауға ниет білдірген адамдарды анықтаған кезде қолданады. Соттың шешімі немесе осы Федералдық заң көрсетілген құқық бұзушылық профилактикасы субъектілерінің бірінің шешімі құқық бұзушылық профилактикасының арнайы шараларын қолдануға негіз болып табылатыны» баяндалған [4].

Қазақстан Республикасы тиісті заңнамасының осындай толықтыру енгізу қажет деп

санаймыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Миндагулов А.Х. Профилактика преступлений: Учебник. – Алматы: NAS. 2005
2. Алауханов Е.О., Зарипов З.С. Профилактика преступлений. Учебник. – Алматы, 2008.
3. Амирова А.А. Некоторые особенности профилактики преступности несовершеннолетних в зарубежных странах. Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Юриспруденция», № 4 (46), 2016.- с.42-43.
4. Каледин М.Е. Совершенствование Российского законодательства в контексте способа предупреждения и профилактики преступности несовершеннолетних. // Пробелы в Российском законодательстве. Журнал №3 (2018). – с. 455-461.

Мазмұны

Унгербаева А.Т., ФОРМИРОВАНИЕ БУДУЩИХ ЛИДЕРОВ: ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В КОЛЛЕДЖЕ.....	3
Усенбаева Ж.С., Кәсіби білім берудегі жаңашылдық.....	8
Рахметова Р.И., Жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының сабаққа деген қызығушылығын арттыру.....	12
Стамкулова Н.С., Ұлттық құндылығымызды дәріптеуде қазақтың ұлттық аспабы сазсырнай.....	16
Даулетбаева С.С., Мектеп оқушыларына геометриялық есептерді шығаруды үйрету әдістемесі.....	18
Атишибаева Н.С., Көркем еңбек сабағында оқушылардың қолөнер шығармашылығын дамыту.....	23
Наурзалин М.З., «КӨРКЕМ ЕҢБЕК» ПӘНІН МЕНГЕРТУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙ-ТАНЫМДАРЫН ДАМУ.....	25
Бисенғали А.Н., Қазақ музыка тарихын терең насихаттау - жан-жақты шығармашылық тұлғаны қалыптастыру кепілі.....	28
Толықбайева Г.С., Менің ана тілім-қазақ тілі. Сөйлеу не үшін қажет? /қысқа мерзімді сабақ жоспар/.....	30
Асқарова Г.Д., Күрделі тендеулерді шешу тәсілін меңгерту /қысқа мерзімді жоспарлау/.....	33
Сарсенбаева А.С., Мың көлеміндегі сандар (оқу, жазу, салыстыру, разрядтық қосылғыштардың қосындысы түрінде жіктеу) /қысқа мерзімді сабақ жоспары/.....	34
Турлыбекова З.О., А.Байтұрсынов оқуға шақыру /қысқа мерзімді сабақ жоспары/.....	37
Жақсыбек Г.Ж., Дананың сөзі – ақылдың көзі. Қорқыт /қысқа мерзімді сабақ жоспары/.....	40
Абылова Г.Е., My name is Omar /қысқа мерзімді сабақ жоспары/.....	45
Алибекова Ж.Н., “FUNNY ENGLISH” /сабақтан тыс шара жоспары.....	47
Ермекбаев Е.Ж., Алгоритмді әзірлеу /7-сынып ашық сабақ/.....	49
Жалашев Н.К., Электронды поштамен файлдарды қабылдау және жіберу /4-сынып ашық сабақ/.....	53
Алибаева К.К., Реляциялық деректер қорында бастапқы кілт /10-сынып ашық сабақ/.....	58
Жалмуханова А.А., Үй жануарлары /сабақ жоспары/.....	60
Шегебай О.Т., ОСНОВНЫЕ ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ФОРМЫ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ И СОБИРАНИЯ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ.....	64

Турбаева А., ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ.....	67
Амангельдинова А.Е., Булатова А.Т., Еримбетова А.Б., ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ – ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН-АЛУ ШАРАЛАРЫ.....	70
Кобланов Е.К., Исмаилова Б.Ш., ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ...	74
Кенжегалиева А.Е., АДМИНИСТРАТИВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ И НАЛОГОПОЛОЖЕНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ.....	76
Кенжебулатов Т.Б., ОГРАНИЧЕНИЕ СВОБОДЫ КАК АЛЬТЕРНАТИВНЫЙ ВИД УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ.....	79
Кенжебулатов Т.Б., РЕЦИДИВ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ МНОЖЕСТВЕННОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ.....	83
Кенесова Ә.Н., ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ БРАЧНОГО ДОГОВОРА В РК.....	86
Каримов Д.А., Исмаилова Б.Ш., ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ МАРКЕТПЛЕЙСОВ НА ЭЛЕКТРОННЫХ ПЛОЩАДКАХ.....	89
Абдижамиева Н.Н., Дабысбай С.А., Джаксыбаева Д.Е., АЯҚТАЛМАҒАН ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС – ӘРЕКЕТТІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МӘНІ.....	91
Баймұрзина Н.Н., Серік Г.А., Канаткалиев А.К., АФФЕКТ ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСАЛҒАН АДАМ ӨЛТІРУ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ.....	94
Қайырғалиқызы Ғ., Ұйымның инновациялық даму стратегиясын әзірлеудің теориялық аспектілері.....	97
Шайхина А.Ж., Дарындылықты дамыту - ұстаз парызы.....	99
Қоянбаева Қ.Б., Назарова.А.Р., Нұрланқызы Н., Ақтөбе облысы бойынша есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу қылмысының құқықтық және криминологиялық мәселелері мен алдын алудың жолдары.....	100
Айтпағамбетов Н.С., Қайырбекқызы А., Көпеева Г.Е., ҚАРАҚШЫЛЫҚ ШАБУЫЛДАРДЫҢ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ ЖӘНЕ ҚАРАҚШЫЛЫҚТЫҢ БІЛКІТІЛІГІ ҮШІН АНЫҚТАЛАТЫН ЖАҒДАЙЛАР.....	102
Елешова Ұ.Ж., Тілекбайқызы А., Нұрланқызы А., ҚЫЛМЫСҚА ҚАТЫСУШЫЛЫҚПЕН ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТАР ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	105
Қунакбаева А.К., Карабаева А. Е., Дуйсеней Н.Ж., ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ ЖҮРГІЗУДЕ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	108
Жолманова А.Н., Қуандыкова А.Н., Төлегенова А.М., КРИМИНОГЕНДІК НИЕТТІЛІК ПРОБЛЕМАСЫ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	111
Құсайын Ж.Е., Жауғаишты З.Ж., Смағұлова А.Б., ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘМІЛЕТТІК ЖАСҚА ТОЛМАҒАНДАРМЕН ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	113
Шегебай О.Т., КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫН АЛДЫН АЛУДЫҢ АРНАУЛЫ ШАРАЛАРЫ.....	116

